

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2021 · MÁJUS ■

XXX. ÉVFOLYAM, 2021. MÁJUS

T A R T A L O M

GYÖRE BALÁZS 70 ÉVES

- 3 **GYÖRE BALÁZS** ■
röltex(t) (versek)
- 5 **MEZEI MÁRK** ■
Megszakítottam egy regényt (köszöntő)
- 7 **GYÖRFFY MIKLÓS** ■
Egy emigráns vallomásai (regényrészlet)
- 15 **FAZEKAS SÁNDOR** ■
A tökéletes barátság: Részletek Shakespeare szonettjeinek új fordításából
(fordítás, jegyzetek, esszé)
- 28 **DANYI ZOLTÁN** ■
A rózsás papírok (regényrészlet)
- 38 **BOZSIK PÉTER** ■
Nagykör (vers)
- 40 **SEMBERY GÁBOR** ■
A munkás (próza)
- 43–49 **WISŁAWA SZYMBORSKA** ■
43 Az öngyilkos szobája
44 Lót felesége
45 Forgalmas utcán támadó gondolataim
46 Tizenéves
47 Azonosítás
47 Utazás előtt
48 Álmodok (versek Csordás Gábor fordításában)
- 50–52 **FORGÁCS PÉTER** ■
50 A tökéletes játszma
52 Az isteni Truk Tugennov (kisprózák)
- 53–56 **ANDRÁS LÁSZLÓ-BABICZKY TIBOR** ■
Sötétség délen (részlet)
- 57 **SZENDI NÓRA** ■
Drága Édes Apám! (regényrészlet)

■	60	DEMUS GÁBOR	„ilyen idők még nem voltak” (vers)
■	64–66	SIMON BETTINA	
	64	A rozmár	
	65	Pumás	(kisprózák)
■	67	SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA	
		Az ismerős idegen	(novella)
■	71–72	NYIRÁN FERENC	
	71	Az idegen	
	72	A tükrös szoba	
	72	Intés	(versek)
■	73	FÜLÖP DOROTTYA	
		Szentiváni álom	(dramolett)
■	80	ALMÁSI MIKLÓS	
		A kiegészítés és kreatív rokonai	(esszé)
■	83	GEGESY FERENC	
		Választások	(könyvrészlet)
■	95	CSEHY ZOLTÁN	
		Empátia, tékozlás, mámor (Korpa Tamás: <i>A lombhullásról egy júliusi tölgyvel</i>)	(kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk
Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjájáig.

www.kalligramoz.eu

GYÖRE BALÁZS 70 ÉVES

röltex(t)

(115)

kései szúnyog
kering
és ébreszt föl
október éjszakán

(116)

fekete fésű
a földön
hajszálak nélkül
minden foga megvan

(117)

kávéház nélkül
élünk
minden elvitelre
van készül

(118)

a bécsi úton
most nem bécsbe megyünk
a járdán ácsorogva
dupla cappuccinót iszunk
lovakat nem etetünk
kassákra emlékezünk

(119)

ma nincs tenisz
mert esik az eső
a varjú is tanácstalan
nem ugrabugrál
csak sétálgat
a háztetőn

(120)

apám kezévé
kezd válni kezem
öreg keze lesz
kis kezem
ráncoz kezem feje
hol van apám keze
és feje

(121)

az amerikai költészet
mindig feldob
olson is szerette
a gyömbérsört
rábukkanok jeffersre
persze persze
ma marianne moor
hiányzik nagyon

(122)

temetőbe
sírokhoz
nem járok
temető
vagy teremő
ne téveszd össze

(123)

most ment
nyugdíjba
az a lány
akivel 40 éve
hempergőztem az ágyon
amikor kettesben
maradtunk a lakásban
mert a mamája
elment a piacra
vásárolni

(124)

ó
egyáltalán nem
ezek az arcok
a tömegben
nem szirmok
egy nedves
fekete
ágon

(125)
egy száraz
platánlevélke
sodródik
és zörög
a vékony
hórétegen
majd megáll
a lábaimnál
a hangjára
figyeltem fel
mintha
neki is
lenne szeme
nézzük egymást
ismerkedünk

(126)
rám mosolyog
vagy kinevet
a lány
aki kinyitja
éppen a boltot
csecsebecséket árul
szeméről a semmiségekre
téved tekintetem

(127)
ébredéskor
nyújtózkodom
mint a macska
vadmacska leszek
öregkoromra

(128)
még mindig
anyám fa csipeszei
lógnak a fürdőszoba
szárító kötelén
semmit sem
csipeszelek rájuk

(129)
a rutint elvetem
egy szőnyeg jön velem
mindenhova
amit elloptak tőlem
gyermekem

(130)
ritkán ugat
a szomszédban
a fekete kutya
fiatal lány
sétáltatja
tetőtől talpig
feketében
de piros maszkban

(131)
hatalmas száj
harap bele
a radetzky-laktanya
harmadik emeletébe
és cibálja tépi
fogaival
vízsugár enyhíti
a port

(132)
saját halál helyett
saját mobiltelefon

(133)
kerouac
eltévesztette a rúgást
de a jégszekrény ajtaja
magától is becsukódott

(134)
hajnalban
életre leheltem
éva ölét
mindig van
és sosincs szerelem
aztán elaludtam
1/2 9-kor hóesésre
ébredtem
hajnal és hó
ilyesmi lehet
a kegyelem

(135)
kiesett
a nadrágom zsebéből
a recés szélű
100 forintos
és begurult
éva szekrénye alá
sétabottal
kell kipiszkálni

Györe Balázs 1951-ben született Budapesten. A Fölőpéldány-, a Lélegzet-csoport, az Örley-kör, a JAK-műfordításfüzetek, az Újhold Évkönyvek, A '84-es kijárat egyik alapító tagja, szervezője, szerkesztője. Verseskötetei: *A jámbor Pafnutijj apát keze vonása* (1982, 2002), *Megszakítottam egy regényt* (2004), *kölcsönlakás* (2010). Prózakönyvei: *A 91-esen nyugodtan elalhatok* (1989), *Mindenki keresse a saját halálát* (1993), *A megszállás ábrándja* (1994), *Ha már ő sem él, kérem olvasatlanul elégetni* (1996), *A valóságban is létezik* (1997), *Krízis* (1998), *Boldogkönyv* (2001), *Halottak apja* (2003), *Apám barátja* (2006), *Hová mész, Budapest* (2010), *Barátaim, akik besűgőim is voltak* (2012), *Halálom után eltüzelni!* (2015), *Amerikai grafit* (2017).

Megszakítottam

A hetvenéves Györe Balázs író, költő köszöntése

egy regényt

Abbahagyom, elmentem az új regény szövegét. Nyitok egy másik Word dokumentumot. Gyore_Balazs_70_Kalligram.docx. Olyan mappát keresek a gépen, amit később is megtalálok.

Öt azonos méretű, vékony könyv áll az íróasztali lámpa fényében. Ugyanolyan tördelés, ugyanolyan betűtípus. Egyedül az *Amerikai Grafit* más egy kicsit, az vékonyabb is a többinél. Györe életművének utolsó alkotásai. Rövid, talán, ha 8-10 szerzői ív terjedelmű, különálló prózákötetek, amelyek azonban mégis egyetlen, hézagmentesen illeszkedő és megbonthatatlan élettörténetet és szövegfolyamot adnak ki: Györe Balázs mindennapjainak egybe- és összefolyó, hiteles önéletrajzi dokumentációját.

Akárhová lapozok bennük, ugyanolyan öntvényformából öntött, szótagra, vesszőre, lélegzetvételre azonos, lötyögés és fecsegés nélküli, lecsupaszított és visszafogott mondatok néznek vissza rám. Együtt- és egyedülletek, hosszan tartó betegségek, jobb-rosszabb házasságok, besúgások és árulások évszámokkal, konkrét életényekkel, adatokkal hitelesített, egyformán feszes, szikár és kopár leírásai. Györe Balázs személyes valóságának, önmegfigyelésének és önértelmezésének takarékos és ítélet nélküli dokumentálása. Hatalmas és grandiózus katedrális.

Györe Balázs radikálisan egyedi írói programjának megvalósítása során egyetlen pillanatra sem hagyja elkalandozni első számú tárgyáról (önmagáról) a figyelmét. Csak és kizárólag saját (és családja) élettörténetével foglalkozik. Annyit és csak annyit mond el az életről, amennyi tökéletes bizonyossággal állítható róla – se többet, se kevesebbet. Ennek megfelelően teljes mértékben hiányoznak könyveiből az öncélú hangulatteremtő leírások, nem hagy helyet bennük képzelettel szült karaktereknek, kitalált történeteknek, fantázia alkotta helyzeteknek, semmiből megrajzolt fikciónak. Dokumentumokat, cetliket emlékeket, cédulákat, naptárak bejegyzéseit, fényképeket, naplókat, leveleket rakosgat egymás mellé, már-már aggályos pontossággal, a legjobb értelemben vett monomániával rögzít, rendez és összeköt. „Hozott anyagból dolgozik”. Regisztrál, jegyzetel, katalogizál, számba vesz. Önmaga krónikása, saját figyelmének önmagához láncolt rab(szolgá)ja. Azt hiszem, egyszerre szabadság és teher, hogy azt írhatja meg, amit megél, és azt élheti meg, amit megír.

Szerkezetét tekintve mind az öt könyv szinte teljesen „történet nélküli”. A szöveg folyását minden esetben személyes életének – sokszor kiszámíthatatlan és előre láthatatlan – eseményei és menete határozza meg. Töredékesség áll szemben az „egyenesvonalú, egyenletes” haladással. Egyenrangú, mellérendelő módon kerülnek egymás mellé családi ügyek, betegségek, kórházak, ápolások, kirándulások, besúgások történetei, nincsenek fontosabb vagy kevésbé fontos események. Ahogy a hétköznapjainkban, úgy az ő szövegeiben sem rajzolódnak ki világos hierarchikus viszonyok. Mindent úgy dokumentál, ahogy azt az élet elé hordja. Ahogy megtörtént.

Rövid, csupasz, töredezt, sokszor erősen roncsolt egy-egy mondattal, pillanatfelvételeket látunk film helyett – amelyek azonban mégsem „lélektelenek”. A Györe Balázs szövegeiből kibontakozó szerény és tapintatos személyisége adja a monolitikus egységét. Az a harmónia és békesség, amelyben a világgal és önmagával áll.

Radikálisan szűk optikájú megfigyelésének, írói kísérletének és irodalmi munkásságának központi kérdése, hogy vajon mennyiben megérthető és rekonstruálható mindaz, ami megtörténik. Szóra lehet-e bírni a múltat? És ha igen, miféle szóra, szavakra? Targyszerű, már-már végletesen redukcionista, desztillált és minimalista hétköznapleírásaiban nincs a szavaknak önmagukon túlmutató szerepük. Nincs átvitt értelmük. Nem akarnak többet mondani annál, mint amit mondani lehet.

Prózájához szervesen illeszkedik lírai munkássága. Halk és tapintatos verseiben a prózai alkotásokhoz hasonlóan ugyanúgy tetten érhetjük a megfigyelő aktív cselekvésről lemondó, szemlélődő magatartásformáját, a lecsupaszított, szétforgácsolt, díztelen és hiányos mondatokat, a gyűjtögetés, dokumentálás, fölmutatás hármasságát – a működésmódot, amellyel saját életét teszi költészete tárgyává.

Nem egyszerű belépni Györe Balázs érzelemmentes, minuciózus, monokróm, szélsőségesen puritán és mikrorealista pontossággal rögzített életművének világába, de ha valaki megteszi ezt, örökre ott marad. Györe rovargyűjtők alaposágával preparálja ki és tűzi gombostűre életének részleteit. Maga számára kívánja megvilágítani ezeket, de minket segít, hogy eligazodhassunk a saját történeteinkben. Végző soron a legnagyobb szolgálatot teszi: életén és sorsán keresztül a sajátunkba enged betekintést.

Sokszor láttam már őt utcákon – ő azonban egyszer sem látott engem. Elsétáltunk egymás mellett, villamosmegállóban állt, de nem szállt fel a járatra, amin ültem. Látam a Komjádi uszodánál és a Moszkva téren menni, de igazából csak egyszer találkoztunk. A könyvheti Kalligram-dobozból nyújtotta ki nekem az utolsó regényének dedikált példányát. Sohasem akartam megzavarni. Megszakítani őt. Így is tudok róla mindent. Most is ebből a messzi közelségből szeretnék boldog születésnapot kívánni neki. ■■■

Mezei Márk kommunikációs szakember. Első regénye *Utolsó szombat* címmel jelent meg a Kalligram Kiadónál, következő könyve 2021-ben várható.

Egy emigráns vallomásai

A temetés után nehéz, fojtogató álmom volt. Valami boltíves teremben vagy folyosón ültem egy padon, és mintha orvosi rendelésre vártam volna. Aztán egy izzadság- és lábszagú öltözőben le kellett vetkőzni, és bűdös félhomályban, egy szál gatyában várni, hogy sorra kerüljek. Mikor szólítottak, be kellett állni egy ernyőfényképszűrőnek nevezett készülék átvilágító lemezei közé, teliszívni a tüdőt, és akkor nagy zörgéssel kis híján összepréseltek a lemezek. Nagyot csattant az ósdi gép, kilép, mondta az orvos, aki mintha a sebhelyes arcú Cziráki lett volna, és bemondott egy számot az asszisztensnőnek, aki felírta azt egy osztálykönyvszerű nyilvántartásba. Akinek elég nagy volt a tüdőkapacitása, azt velem együtt félreállították, és aztán liften levittek bennünket egy nagy, homályos föld alatti terembe, ahol Cziráki körbefutást vezényelt. A padlón mindenfelé üvegszilánk volt szétszóródva, én viszont valamiért mezítláb voltam. Úgy látszik, tévedésből a cipőmet és a zoknimat is lehúztam az öltözőben, aztán megfeledkeztem róluk. Hiába kapkodtam a lábamat, nem tudtam kitérni az üvegcserepek elől. Szétrnyílt kagylók is voltak köztük. Cziráki itt már a bordó melegítőjében volt, hadd lássuk, mi fér abba a tüdőbe, kiáltotta, ügetés magas térdemeléssel, fölemelkedünk a levegőbe. Mire bicikliző lábmozdulatokkal valóban lebegni kezdtünk a szilánkos padló fölött. Egyszerre víz öntötte el a termet, és bútorok bukdácsoltak benne. Mintha szökőár vagy vízesés sodorta volna őket, úgy zúdultak be az áradattal együtt. Vigyázni kellett, nehogy eltalálják az embert. Egyre emelkedett a vízszint, már nem ért le a lábam, örvény forgatott körbe a lebegő, himbálózó bútorokkal együtt, mint valami ringlispílen. Nem süllyedt el semmi, minden a felszínen lebegett, ami vasból volt, az is. Fenyegetően közeledtünk a mennyezethez, már csak egy-két méterre voltunk tőle és a vasráccsal védett lámpáktól. Ekkor rekedt berregéssel megszólalt az iskolacsengő, és kezdett valahol kifolyni a víz a medencéből. És a vízzel meg a bútorokkal együtt engem is szívott lefelé a láthatatlan nyílás. Az összes bútor körém gyűlt, volt köztük leltári jeggyel ellátott irodai szekrény meg íróasztal, összefirkált, összekarcolt iskolapad, törött faszék, üres, poros könyvespolc, mocskos, szakadt heverő, kórházi vaságy, műtőasztal, üvegezett orvosi szekrény, ajtószárnyak. Mintha mindegyik elsőnek akart volna kijutni azon a bizonyos nyíláson, összetorlódtak, maguk alá temettek. Mikor elfolyt az összes víz, a kövezett fenéken akkora bútorhalom tornyosult fölém, hogy mozdulni sem tudtam tőle. Épphogy sikerült köztük úgy elhelyezked-

nem, hogy nem nyomtak agyon. Ha megmozdítottam valamit, körös-körül omlások, zuhanások indultak meg. Rádásul csupa iszap volt minden, a bútorok, a kőpadló, én magam is. Egyszer csak a vastag iszapréteg alatt a lábammal kitapintottam valamit, ami mint ha vasból lett volna. Fogantyúval ellátott aknafedél volt, és sikerült annyira fölemelnem, hogy be tudtam nézni alája. Az akna alján valami sötét, olajos folyadék csillant. És meleg levegő áramlott lentről fölfelé. Bemásztam az aknába, kezemmel és lábammal egy vaslétra fokait tapogattam ki, és megindultam lefelé. Fölöttem nagy dörrenéssel becsapódott az aknafedél. Mikor elfogytak a létra a fokai, lenyújtottam a lábam, amennyire tudtam, és valami puhára léptem. Kiderült, hogy egy emberi test fekszik odalenn, valami kőpadkán. Először azt hittem, hulla, de aztán meghallottam, hogy recsegő hangon horkol. Közlebb hajoltam hozzá, megráztam a vállánál fogva. Dühösen rám szólt, hogy miért nem hagyom aludni. Tomori volt az, de szakáll nélkül. Mi van, mondtam, levágtad a szakálladat? Távolabb egy viharlámpa égett, és derengő fénye egy szűk alagutat világított meg, amely tele volt emberekkel. Mindenki azon a bizonyos padkán feküdt, mellettük egy vályú alakú, kövezett mederben víz csordogált. Mamát pillantottam meg, egy tányéron grezdekre felszeletelt almát nyújtott felém. Vigyázz, mondta, le ne essenek. Nagy itt a piszok. Ekkor mennydörgésszerű robajlással beszakadt az alagút teteje, és fentről ránk zuhantak a bútorok. Énrám egy vaságy esett, de úgy, hogy a négy lába közt éppen alája kerültem. Görcsösen tartottam a kezemben az almagerendezes tányért.

Nagyjából ekkor ébredhettem fel, de ennek egy darabig még nem voltam tudatában, mert nem tudtam, hol vagyok, és álmodom-e, vagy ébren vagyok. Aztán lassan kitisztult a fejem, rájöttem, hogy ez a Naphegy utcai lakás, és Sándor meghalt. Előző nap volt a temetése. Nem tudtam többé elaludni, de nem is akartam, sőt inkább fölkeltem, és görcsösen igyekeztem magamhoz térni. Úgy éreztem, ha nem nyerem vissza az öntudatomat, nagy veszély fenyeget. Elővettem a laptopomat, leültem a Várpalotára néző ablak elé, és bekapcsoltam. Még sötét volt, és a ködösen, zúzmarásan derengő, sárgás fényben olyan volt a Dózsa-szobor mögött emelkedő, sokemeletes homlokzat, mint valami erődített babiloni palota. Gyorsan leírtam az álmomat. Még soha életemben nem írtam le egyetlen álmomat se. Aztán eszembe jutott, mit keresek itt. A temetés, Sándor, és hogy reggel indulnom kell vissza.

Két hete rettenetes dolog történt: Sándor meghalt autóbalesetben. Szekszárd felől jött hazafelé egyedül a 6-os úton, és frontálisan összeütközött egy szembejövő kőszállító teherautóval. Valahol Dunaföldvár és Szekszárd között. Azonnal szörnyethalt, kocsija és ő maga is a felismerhetetlenségig összeroncsolódott. A rendőrök szerint legalább százal-százhuással ment. Fényes nappal volt, az út száraz, más autó épp sehol. Nem lehet tudni, mi történt, elaludt-e, vagy műszaki hiba okozta a balesetet. Vagy talán öngyilkos lett? Bár ez biztosan másnak is eszébe jutott, szóba hozni nem merte senki. Én legalábbis nem mertem, és nekem sem célzott rá senki. Hogy az utóbbi időben Zsuzsa vagy Margit milyen kapcsolatban voltak vele, mit tudtak róla, az egyre ritkább családi összejöveteleken kívül találkoztak-e vele néha, erről sem tudtam meg semmit. Valaki állítólag azt mondta, mesélte mellettem a temetésen a szomszédjának egy másik valaki, aki nyilván nem tudta, ki vagyok, hogy volt valami gyógyíthatatlan baja. Meg is operálták, de hiába. Ezt aztán mégis megkérdeztem Margittól, de ő azt mondta, hogy nem hallott semmiféle betegségről meg operációról. Persze ha tényleg alig érintkeztek, tőle akár tényleg lehetett is valami baja. De az is lehet, hogy tudott róla, csak nekem nem mondta meg. Ha így volt, fogalmam sincs, miért nem. Talán mert úgy gondolta, hogy ez már nem tartozik rám? Még az a képtelen gondolat is megfordult a fejemben, hogy esetleg AIDS-e volt, és azért nem lehet erről beszélni. De hát Sándor végtére is annyit autózott egész életében, hogy a végzetes baleset folyton növekvő statisztikai valószínűsége egyszer csak elérhette a kritikus értéket.

A nagymarosi temetőben temették el, Apa és Mama mellé. Vagy temették? Zsuzsa állítólag azt szerette volna, ha nem itt kinn, hanem Farkasréten vagy a köztemetőben temetik el, Margit szerint viszont Sándor neki többször mondogatta, hogy ha majd eljön

az ő ideje, a nagymarosi ház kertjében temessék el. Hogy így volt-e, nem tudom, Margit és Zsuzsa már rég nem voltak beszélőviszonyban. Zsuzsa nem erősködött, mióta Sándor elhagyta, megadóan, depresszióba süppedve viselte a sorsát. Végrendelet nem került elő. A kerti temetést az esetleges árvizek miatt végül is el kellett vetni.

Most este érkeztem vissza Pestről, egyhuzamban vezettem végig, és zaklatottabb vagyok, mint bármikor az elmúlt napokban. Mikor hajnalban felébredtem abból az álomból, felöltöztem, összepakoltam és elindultam. Csak Bécs környékén kezdett világosodni. Többször azon kaptam magam útközben, hogy semmire nem emlékszem az elmúlt órából vagy a legutóbb megtett kilométerekből. Néha fennhangon beszéltem magamban, mondatokat fogalmaztam. Beszélgettem, vitatkoztam Sándorral meg másokkal. Apával, Tomorival, Sárával. Egyikük sem volt ott a temetésen. Apa és Tomori már meghalt, Sárával nem tudom, mi van.

Valamikor délelőtt, amikor már biztos lehettem benne, hogy ébren van, egy parkolóból teljesen fölöslegesen telefonáltam Edithnek Stuttgartba, de aztán nem igazán tudtam neki mit mondani, ő ellenben megijedhetett, mert hallhatta a hangomon, hogy csak azért hívom, hogy megkapaszkodjam valakiben. Gyakrabban kellett megállnom, mint máskor, fel-alá járkáltam a Rasthausok előtt, és mélyeket lélegeztem. Egy benzinkútnál cigarettát vettem, rágyújtottam, pedig már tizenvalahány éve leszoktam róla, de nem segített, inkább rosszabbat tett, eldobtam.

Mióta leléptem otthonról, már harmincnégy éve, meglazult, jóformán elhalt a kapcsolat Sándorral. De szorosabb volt-e valaha? Miféle kapcsolat az, amely egyrészt olyan adottság, mint a testem, mint a lélegzetvétel, másrészt folyton tisztázásra, értelmezésre, megerősítésre szorul? Mivel képzeletben régen is folyton párbeszédet folytattam vele, gyakran már nem tudtam, végül is mit mondtam el neki, mit beszélünk meg ténylegesen, és mi volt az, ami csak az én fejemben hangzott el. Amikor még együtt éltünk, de később is, amikor külön utakon kezdtünk járni, rendszeresen rajtakaptam magam, hogy meg akarok felelni neki, hogy leginkább neki akarok megfelelni. De sosem volt igazán világos, miben akarok, miben kellene megfelelnem. Ő maga tanácsokba, véleményekbe, felszólításokba foglalva nemigen állított fel velem szemben követelményeket. Ugyanakkor sosem voltam biztos benne, kíváncsi-e egyáltalán az én véleményemre. Meghallgattott, néha vitatkoztunk is, de úgy éreztem, nem igazán fontos neki, hogy mit gondolok, vagy hogy meggyőzőzöm a véleményéről. Ezt akár úgy is lehetett volna érteni, hogy tiszteletben tartja a szuverenitásomat, de közben én egyáltalán nem éreztem magam szuverénnek, őt viszont annak tartottam, és gyakran bosszantott, sőt sértett, hogy mintha ezt ő maga is így gondolta volna. Azért sem erőlteti a megegyezést, a bizalmasabb kapcsolatot, mert alapjában véve reménytelen esetnek tart. És amikor leléptem, mintha éppen ez igazolódott volna. Én meg mintha azért léptem volna le, hogy ne kelljen többé hozzá mérnem magam. Amiből persze nem lett semmi, mert ezután kezdtem csak igazán képzeletbeli beszélgetéseket folytatni vele.

Egy idő múlva levelezéssel próbálkoztam. Próbálgattam a hangot: tárgyias beszámoló, érzelmi húrok és lelkizés, politikai kérdések, naplószerű jegyzetek. Nem vette a lapot. Meg is írta, nincs türelme irodalmi leveleket írni. Leginkább még fényképeket küldött, a saját képeiből, utcaképet, tájképet, portrét. Ezekhez néha olyan megjegyzéseket fűzött, amelyek egykori közös élményeinkre utaltak. Ez jobban szíven ütött, mintha részletesen elemezte volna a helyzetét és nézeteit. Vagy tizenöt évig nem láttuk egymást.

Aztán egyszer, valamikor a nyolcvanas évek második felében meglátogatott Zsuzsával, és jóformán azonnal összevesztünk. Szörnyű volt. Tulajdonképpen alig történt valami, de én tudtam, hogy fájó sebeket ejtettünk egymáson. Magyarázni kezdtem a történeteket. Hogy miért jöttem el, hogy mennyire elegendő lett abból a provinciális posványból, ami körül volt, hogy új, ismeretlen körülmények között akartam próbára tenni magam, és hogy ha valamit sikerült saját erőmből elérnem az életben, azt annak köszönhetem, hogy leléptem.

Hogy ha vagyok valaki, akkor itt kint lettem azzá, aki vagyok, annak köszönhetően, hogy megszabadultam az otthoni nyomástól és görcsöktől, meg hasonlók. De alighogy belefogtam a magyarzkodásba, máris tudtam, hogy hiba volt, mert a teljes igazságot nem tudom elmondani. Nem mintha titkolnom kellett volna – akkor már nyugodtan beszélhettem volna róla, de még mindig féltem –, sokkal inkább azért, mert szégyelltem. Szégyelltem, hogy félek, és szégyelltem, hogy a félelemre mint ürügyre is hivatkozom magamban. Leginkább talán mégis azt szégyelltem, hogy mibe keveredtem.

De mindez lényegtelen, gondoltam. A lényeg, hogy egyszerűen el akartam jönni, és kész. És éltem az alkalommal. És volt egy nő, aki várt rám. Vagy ha nem várt is, de egymásba gabalyodtunk. Tudhattam, hogy Apát meg Sándort büntetik majd helyettem, de úgy éreztem, hogy a szorultságom feljogosít a megfutamodásra. Ha maradok, engem büntetnek meg. Vagy az ellenszegülésem miatt közvetlenül, vagy azzal, hogy személtáda lesz belőlem. És végtére se Apa, se Sándor nem szakadtak meg azért, hogy tolják a szekeremet. Igaz, Apa hosszú ideig eltartott, néha becsületből protezsált is, és az is igaz, hogy nem nagyon volt mit tolni, és én sem jártam a kedvében. Sándorról még ennyit se mondhatok el.

De azért se mondtam el neki akkor mindent, mert tartottam attól, hogy nem hinné el. Azt gondolná, csak kitaláltam a történetet, hogy mentsem magam. Amikor később, már otthon, elmondtam neki is, Apának is, elég egykedvűen fogadták. Se sajnálkozásnak, se rosszallásnak nem adták jelét. Vagy kételkedtek, vagy azt gondolták, zsák a foltját. De az is lehet, hogy már rég tudták, mi történt, és gondolni se akartak rá. Engem meg nem akartak felmenteni. Hát akkor csak főjetekek a levetekben. De mindez csak találgatás. Ha valamiért igazán utáltam magam a szökésem miatt, az Sára volt. Hogy őt tényleg cserbenhagytam, elárultam. Pedig már régóta szabadulni akartam tőle, de nem így kellett volna. Most utólag, majdnem húsz évvel később jut csak eszembe, hogy Sándor akkor már túl lehetett a Sára-ügyön, vagy éppenséggel még javában benne volt, és ő nemcsak azt tudta rólam, amit első kézből tudhatott, hanem azt is, amit Sára mondott el neki. Hogy mit, azt nem tudom. Mindenesetre ettől a gondolattól most is összeszorul a gyomrom, és arcomba szökik a vér.

Sándor egy ideig baljósan hallgatott, aztán arról kezdett beszélni, mintha csak olvastott volna a gondolataimban, hogy ha én ezt így gondolom, ha azt gondolom, hogy belőlem idekinn lett valaki, akkor nekem fogalmam sincs arról, mit köszönhetek életem első harminc évének, az otthoni környezetnek és hatásoknak. Hogy például mit jelent az, hogy mi most itt magyarul beszélünk egymással, vagy hogy otthon tűrhetően megtanultam németül meg angolul, vagy olyan történelmi tapasztalatokat szereztem, amelyek kitörölhetetlenül belém ivódtak. Nem arról van szó, hogy ezek az adottságok és tapasztalatok jók-e vagy rosszak, pozitívumok vagy negatívumok, hanem arról, hogy gyakorlatilag véglegesen megformálták az embert, és a kérdés már csak az volt, mihez kezd ezzel az olyan-amilyen személyiséggel.

Így mondta: „az ember”, és részben nyilván így is értette, általánosságban, de persze közben rólam volt szó. Én individualista, más szóval önző megoldást választottam, mondta, ráadásul úgy, hogy nem avattam be senkit szándékaimba, ami végül is szívem joga volt, hiszen felnőtt ember voltam, de neki és Apának csalódást és károkat okoztam vele, és persze Sárának is.

Akkor is összerezementem Sára nevének említésére, ugyanúgy, mint tavaly az erdélyi kiránduláson, amikor egyszer csak szóba hozta őt, és aztán előadta, mi történt köztük. Biztosan látta rajtam, hogy összerándulok Sára nevére, sőt talán azért is mondta ki, mert kíváncsi volt, hogyan reagálok rá. Már hallhatta, hogy a nagyobbik lányomnak is Sára a neve, bár Edith per Sárika emlegette, ilyen magyarosan, és erről mindjárt gondolhatott valamit. Nem számítottam rá, hogy tud egyáltalán Sáráról, azt meg végképp nem sejtettem, amit tavaly tudtam meg. De hát miért ne tudhatott volna róla, nem volt titok a kapcsolatunk, előbb-utóbb mindenki megtudott mindent mindenkiről. Sándorral mindenesetre akkoriban már alig találkoztam, utoljára Micu temetésén, amin egyébként Sára is ott volt velem, de tudtommal csak ő tudta Sándorról, hogy kicsoda, Sándor róla nem.

Ott akkor, a nyolcvanas évek második felében elengedtem a fülem mellett Sára említését, és Sándor ezt, látszólag lovagiasan, tudomásul vette.

Azzal, hogy dezertáltam – így mondta, emlékszem, és kínosnak éreztem ezt a nem odaillő katonás képzetet –, talán növeltem a hiányérzetet, az elégedetlenséget, a rosszkedvet azokban, akikben enyhíthettem volna, ha otthon emberelem meg magam úgy, ahogy itt kinn embereltem meg magam. Ugyan kik volnának ezek, kérdeztem ingerülten, már csak azért is, hogy ne kelljen megint arra a csalódásra gondolnom, amelyet Sárának okoztam, meg persze nekik is, mire ő, hogy például azokra gondol, akikkel csak azután kerültem volna kapcsolatba, hogy elmentem. Akiknek nem adhattam semmit, holott talán adhattam volna. Ez kicsit megint fellengzősen hangzott, ugyanakkor váratlanul ért. Ilyesmi nekem nem jutott volna eszembe, ez Sándorra vallott. És talált. Tényleg, biztosan megismerkedhettem volna sok érdekes és értékes emberrel, mint ahogy ő róla, ha sokkal többet nem is, de ezt tudtam: rengeteg barátja, ismerőse volt, úgyszólván az egész Kárpát-medencében, egész Kelet-Európában. Azt akkor még nem tudtam, hogy Zsuzsával való kapcsolata már akkor romokban hevert, és hogy egyébként se bírta ki mellette senki so-kaig. Vagy ő senki mellett.

Azt feleltem, kicsit zavartan, hogy helyette adtam magamból itteni embereknek, a feleségemnek és a lányaimnak, aztán az otthoni frusztrációimat és kudarcaimat kezdtem sorolni, mindazt, ami annak idején csak gyűlt és gyűlt bennem, és amiről folyamatosan képzeletbeli, de egyoldalú beszélgetéseket folytattam vele.

Ezt akkor csak elég homályosan és általánosságokban tudtam megfogalmazni, hogy a főokról ne kelljen beszélni, de azért célozgatok olyan sérelmekre, amelyekről nem is tud. Közben, biztosan az ő jelenlétének hatására, úgy éreztem, talán nem is voltak ezek a sérelmek olyan súlyosak. Nem mondtam jó védőbeszédet önmagam mellett. De persze úgysem múltott semmi azon, mennyire meggyőző az érvelésem. Sándor épp elég ilyen sirámot hallgathatott végig otthon is, és megint csak tudtam mindjárt, hogy nem kellett volna belemenni ebbe, Sándorral szemben még mindig nem hiszek eléggé magamban. De hát akkor minek vagyok már tizenöt éve „szabad” ember, mit ér, hogy megszabadultam attól, amiből elegendem lett?

Edith és Zsuzsa is ott voltak velünk, késő este volt, a gyerekek már lefeküdtek, Zsuzsa nem tudott németül, Edith meg csak szavakat tudott magyarul, inkább angolul érintkeztek, eléggé kezdetlegesen, de most hallgattak. Zsuzsát mi ketten Edithtel akkor ismertük meg. Annak idején, Micu temetése után épphogy csak bemutatkoztunk, nem lehetett tudni, mit tud, mit nem, miről mit gondol. Úgy látszott, Edithtel és a gyerekekkel mindjárt jól kijön, de most láthatóan feszengett, rászólt Sándorra, hogy ne bántson, mire én, hogy nem bánt, erről szó sincs, Sándor meg letorkolta, hogy ne szóljon bele a kettőnk dolgába. Edith a beszélgetést magát nem értette, de tudta, miről van szó, pedig kivételesen nem fordítottam neki, abszurd is lett volna, ha tolmácsolom, miközben a bőrömre megy a játék, de ő az érzékeny antennáival, mint utólag kiderült, pontosan felfogta a lényegét. Sándort nem ismerte, de engem ismert. Bár úgy istenigazából szerencsére ő sem ismert, egyszerűen azért, mert azt, amit hazulról hoztam magammal, szerintem a magafajta még a legintimebb kapcsolatban sem ismerheti meg teljesen. De nem is volt rá elég kíváncsi. Akkor diszkrétan Sándor fényképeit nézegette, azt az albumot, amit ajándékba kaptunk tőle, egy gyűjteményt az erdélyi fotóiból.

Soha ilyen beszélgetés azelőtt nem volt köztünk, meg is mondtam ezt Sándornak. Hogyan lehetséges az, hogy abban a bizonyos első harminc évben, amikor évtizedekig egy fedél alatt éltünk, hosszú időn át egy szobában, és aztán később is testvérek maradtunk, hogyhogy nem beszélünk meg soha ilyen dolgokat, pedig milyen nagy szükségem lett volna ilyesmire, de mindig az volt az érzésem, hogy ő nem látja értelmét az ilyen lelkizésnek, nem hisz benne, elzárkózik előle, férfiatlannak tartja. Láttam rajta, hogy elcsodálkozik, ő sem emlékezett nagy, mélyreható beszélgetésekre, és mintha ez eddig föl sem tűnt volna neki. Az a benyomásom támadt hirtelen, hogy olyan, mint Apa, érzéketlen, fölényes, önző, ő is önző, ezt meg is mondtam neki. Úgy mondtam, hogy ő ütött inkább Apára, nem

én. Külsőre talán inkább én, de a természet, alkat dolgában inkább ő. Apával se lehetett beszélgetni, mert meg volt győződve róla, hogy minden úgy van, ahogy ő gondolja, és ezért nincs is rajta mit megvitatni.

Elhallgattunk. Pontosabban Sándor hallgatott el, vagy azért, mert megbántottam, én bántottam meg őt, vagy úgy érezte, máris túl sok szót vesztegettünk olyasmire, amit nem érdemes taglalni, és nekem megint hiányérzetem támadt, amiért egy csomó dolgot nem mondhattam el, nem kérdezhettem meg, mert miközben nőtt bennem a feszültség és az ingerültség, abban is reménykedtem, hogy a nők majd elvonulnak aludni, mi ketten pedig hajnalig folytatjuk a beszélgetést. De ment Zsuzsával ő is lefeküdni, és ezért nagyon dühös lettem rá. Mintha bánta volna, hogy egyáltalán belebonyolódott ebbe a beszélgetésbe, vagy mint valami udvarias vendég, csak egy formalitásnak tett volna eleget azzal, hogy hajlandó volt kicsit elemezni velem a múltat.

Másnap reggel nekem mennem kellett az egyetemre, később meg kerültük a kényes témákat, de Sándor közben egy kicsit talán meg is enyhült, amit főleg Edith és a lányok iránt mutatott ki. Talán ők hangolták lágyabbra úgy, ahogy nekem sohasem sikerült. Elmentek egyszer mind az öten biciklizni, és több óra múlva olyan vidáman, kipirulva jöttek haza, mintha egy család lennének, mintha ők lennének egy család, és én a vendég.

Apát és Mamát tizenhét évig, '89-ig nem láttam, ők jó darabig nem jöhettek, én meg végképp nem mehettem hozzájuk. Aztán amikor már jöhettek volna, mint ahogy végül Sándorék is kaptak útlevelet, mindig közbejött valami, betegség, esküvő, haláleset, unoka, egyre nehezkesebbek lettek, végtére is akkor már elmúltak hetvenévesek. Szerintem valójában daczból és önvédelemből nem jöttek. Soha nem bocsátottak meg nekem igazán, és ahogy múlt az idő, úgy távolodtam tőlük. Egy darabig nyilván attól is tartottak, hogy egy idegen nőben a menyüket és két idegen gyerekben az unokáikat kellene felismerniük és elfogadniuk. Kimondva-kimondatlanul azt várták, hogy én tegyem meg az első lépést, mi látogassuk meg őket, ami egy idő múlva állítólag már lehetséges is lett volna. Én azonban félttem és megátalkodott voltam. És minél több idő telt el, annál kínosabb zavart és kényelmetlenséget éreztem arra a gondolatra, hogy milyen lenne viszontlátni őket. Edith néha kifogásolta, hogy ennyire negligálok a családomat, de ő se volt jobb viszonyban a sajátjával. Ő mindenestre megértette, miért félek jobban az elvtársaktól, mint más emigráns ismerőseink, és később azt is, hogy ha netán már nincs is félnivalóm, mégis félek. Belátta, hogy ő erről nem tudhat eleget.

Végül is '89 júniusában mentem vissza először, én, egyedül, pár napra, rögtönzésszerűen. Pontosabban Wernert kísértem el egy konferenciára, megkért, hogy tartsak vele, mutassam meg neki Budapestet. Véletlenül épp akkor, amikor újratemették Nagy Imrét. Úgy is mondhatnám, véletlenül épp akkor temették újra Nagy Imrét, mikor tizenhét év után először mentem vissza újra. A kíváncsiságom akkor már nagyobb volt, mint a bizalmatlanságom. Kíváncsi voltam, mi ez az egész, ami otthon folyik. Miután beléptünk Ferihegyen, NSZK-útlevéllel, de persze akkor még vízzummal, egy darabig próbáltam követni képzeletben a szervek észjárását, hogy mit tennének, ha észlelték volna a beutazásomat, és fel akarnának lépni ellenem. Elrabolnak a szállodából? Vagy egyszer csak odalép mellém az utcán egy nyomozó, és felszólít, hogy feltűnés nélkül kövessem?

Sándor elvitt a Hősök terére. Ott a tömeg kellős közepén éreztem magam először teljes biztonságban. Velünk volt az akkor tizenvalahány éves Gergő fia is. Sándor fényképezett, arcokat a tömegből. Ezekből aztán később ki is adott egy kötetet. Csupa közelkép a szertartásra figyelő, a beszédeket hallgató arcokról. Sugárzó arcok, síró arcok, nevető arcok, romos-szomorú arcok, csodálkozó arcok, elrévedő arcok, tátott szájak, meredt tekintetek, pisze orrok, krumpliorrok, kajla fülek, gombszemek. Rólam is van egy kép a könyvben. Jólesett, mutogattam, de kicsit zavarba is ejtett. Úgy állok ott a tömegben, mintha közülük való volnék. Attól meg egyenesen feszengek, hogy Apára hasonlítok a képen. Kezdem hozzáöregedni. És egyre jobban hasonlítottam Sándorra is. Egyszer egy ismerőse, aki régen nem látta, összetévesztett vele Pesten az utcán. Akkor, 1989 júniusában Apáékat is felkerestem. Erről azonban most még nem tudok beszélni.

A temetésről hazafelé jövet elhatároztam, hogy nekiülök, és ahogy múlt éjjel az álmomat, leírom mindazt, ami eszembe jut Sándorról meg a múlttól, a gyerekkorunkról, Sáráról meg mindenről. Ahogy hazaértem, mindjárt nekifogok, és amikor csak ráérek, írom tovább az emlékeimet, ha kell, akár egy évig vagy annál is tovább. Módszeresen formába öntöm mindazt, ami Sándor halálával váratlanul véget ért. Hogy egyszeriben így véget érhet minden, arra sem gondoltam eddig. Épp ellenkezőleg, mióta rendszeresen visszajárok, mintha újrakezdődött volna valami. És persze nem is ért véget semmi, a pusztá tény, hogy valamiféle emlékiratot akarok írni (azt akarok?), bizonyítja, hogy valami folytatódik, valamit még el akarok érni, ha mást nem, vissza akarok jutni oda, ahol Sándor halála előtt voltam. De hol voltam akkor? Vagy nem is oda kelle-ne visszajutnom, hanem valahová máshová?

Talán azért akarok emlékezni, azért kell emlékezniem, hogy egyelőre legalábbis ne kelljen ilyen kérdéseket föltennem magamnak. Semmilyen kérdést. Naponta néhány óráig olyan életet fogok élni, amelyben Sándor még él, még nagyon messze van az az egyenes, ahol majd jön szembe a kőszállító teherautó, még él Apa is, Mama is, még nem jöttem el Magyarországról, és még azt sem tudom, hogy egyszer el fogok jönni.

Ezt a pár oldalt ma éjszaka írtam, illetve írom még most is, itthon, közvetlenül azután, hogy hazaérkeztem. Sok mindent írtam már életemben, az utóbbi időben főleg németül és angolul, néha ezt-azt magyarul is. Előadásokat, cikkeket, tanulmányokat, egy úgynevezett disszertációt is. Fordítottam németről magyarra és magyarról németre szövegeket, néhány könyvet is. Foglalkoztam irodalommal, tanulmányoztam műveket, de én magam verset, regényt, színdarabot nem írtam soha. Pontosabban néhány filmnovellát írtam annak idején, még otthon, mások keze alá. Néztük a filmeket, a franciákat, Fellinit, Antonionit, Bergmant, Buñuelt, Wajdát, Jancsót, Formant, Federikóval, Kornéllal, Tomorival meg másokkal, és úgy éreztük, nekünk is csinálnunk kell ilyen filmeket. Eltanultuk a fogá-saikat, és utánoztuk őket. Voltak persze saját élményeink, volt saját közérzetünk is, ezeket is beleírtuk a filmnovellákba. Úgynevezett nagyjátékfilm a legritkább esetben lett belőlük, de azért az is előfordult. Inkább kisfilmek, amatőrfilmek, 8 milliméteres filmfelvevővel.

Kedveltem a filmírás szertartását. Órák hosszat ültünk ketten-hárman lakásokban, presz-szókban, strandokon, egyfolytában cigarettáztunk, vitatkoztunk, jegyzeteltünk, és néha kialakult valami, amin aztán ki-ki külön is „dolgozott”. Vagy nem. Ha végül film lett belőle, kicsi vagy nagy, az úgynevezett rendező, akár közülünk való volt, akár más, mindent vitt. Én nem rendeztem semmit, csak kibiceltem. És gyakran úgy éreztem, hogy eloroz-zák előlem az ötleteimet. Untermannak éreztem magam, aki tartja a gúlát, hogy a tetején pózolhasson valami önimádó akarnok. Aztán mikor leléptem, elmúlt az egész, mint egy kései gyerekbetegség. És most, mint egy író, önéletrajzi regényt akarok írni az eltűnt idő-ről? Emlékiratot, ahol én állhatok a gúla tetején?

Kínos, de nem számít. Semmi nem számít. Még az is lehet, hogy nemcsak a megtör-tént dolgokat írom majd le, hanem képzelődni is fogok.

Ahogy jöttem hazafelé, az előzések közben néha attól féltem, hogy egyszer csak szem-bejön velem egy kamion. Egy eltévedt ámokfutó. Aztán arra gondoltam, miért félek any-nyíra a haláltól? Lehet, hogy Sándor nem félt?

Az óra szerint lassan már hajnalodik, mint tegnap, mikor leírtam az álmomat a Nap-hegy utcában, de itt jóval később fog kivilágosodni. Holnap vagy inkább ma még nincs órám, a temetés miatt egy hétre szabadságot kértem. Edithre gondolok, aki most Stutt-gartban van, és esténként Marthát játssza a *Wer hat Angst vor Virginia Woolf?*-ban. De már egy éve akkor sem alszik velem, ha nem vendégszerepel valahol. Néha beszélünk telefonon, ritkán találkozunk is, de már külön élünk. Papíron még házasság vagyunk, lehet, hogy hi-vatalosan nem is fogunk már elválni, de több mint harmincévi együttélés és huszonvala-hány éves házasság után Edith egy éve elhagyott. Nem volt nagy dráma, voltak mindenfé-le előzmények, de erre a fordulatra azért nem számítottam. Tudtam, hogy időnként meg-csal, amennyiben húsz-harminc évi házasság után ennek a kifejezésnek van még valami-lyen értelme, párszor én is megcsaltam, az utóbbi időben egyszer-kétszer Magyarországon,

de ennek sem ő, sem én nem tulajdonítottunk nagyobb jelentőséget. Voltak persze, főleg régebben, nagy jelenetek, ordítózás, zokogás, de aztán ment minden tovább, mint azelőtt. Edith gyakran volt hosszú hetekig távol, hol ebben, hol abban a városban játszott, szállodákban vagy a színház által bérelt lakásokban lakott, és ez sokáig jót tett a házasságunknak, mert egy idő múlva kezdtünk mindig hiányozni egymásnak, és mire újra együtt lehettünk, felfrissült a kapcsolatunk, tudtunk örülni a másiknak. De közben észrevétlenül ártott is neki, szép lassan felőrölte. Egyre inkább megszoktuk, hogy tudunk egymás nélkül is élni. Amíg itthon voltak a gyerekek, bennem föl sem merült ez a gondolat, annál is kevésbé, mert Edith távollétében többnyire nekem kellett gondoskodnom róluk, és ilyenkor gyakran éreztem úgy, hogy aránytalanul sok teher rakódik rám, ezáltal pedig Edithnek tartozása halmozódik fel velem szemben, amit majd le kell valahogy dolgoznia. És főleg eleinte rettentő féltékeny is voltam rá, úgyhogy amikor hazajött, és újra az enyém volt, akkor nem azt lestem, hogyan csíphetnék le magamnak most én egy kis szabadságot, hanem hogy hogyan tehetném magamévá minél inkább, minél mélyrehatóbban. A fölhalmozott tartozást úgy akartam behajtani rajta, hogy telhetetlen birtokbavétellel kárpótolom magam a kiesett napokért és hetekért, meg a tudtomon kívüli esetleges megcsalásokért. Ilyenkor ő nyilván azért is állt ellent, mert érezte ezt a számonkérő mohóságot.

Mikor aztán a lányok mind hosszabb időre tünedeztek el, és kezdtem hozzászokni ahhoz, hogy nem kell alkalmazkodni hozzájuk, Edith rendszertelen időközönként ismétlődő, hol hosszabb, hol rövidebb ideig tartó jelenléte is kezdett néha olyan körülménynek látszani, amihez alkalmazkodni kell. Bár én hadakoztam magamban a méltatlan érzés ellen, és próbáltam felülkerekedni rajta, ő az érzékeny ösztöneivel nyilván megérezte ezt. Végül elhagyott. Hosszú történet ez, és most egyelőre erről sem akarok írni.

Irtam vagy tizenöt oldalt, lehet, hogy ennyi volt az egész, hirtelen felindulás. Nem volt itthon semmi a hűtőben, a szupermarket már zárva volt, mikor megjöttem, a Grindelallee-n kaptam be valamit a töröknél. Hullafáradt vagyok, de félek lefeküdni. Itt is az ablak előtt ülök, az íróasztalomnál, kinn sárgásszürke a fény, szitál az eső, a kopasz hársfák ágai dermedten csillognak a lámpafényben. ■ ■ ■

Györfly Miklós (1942) az ELTE professor emeritusa, irodalom- és filmtörténész, műfordító, kritikus, író. Tucatnyi irodalom- és filmtudományos szakkönyvet publikált, mintegy ötvenkötetnyi műfordítást készített és Gazdag Gyula filmrendezővel közösen öt megvalósult játékfilm forgatókönyvét írta. 1987-ben *A férfikor nyara* címmel regénye jelent meg.

A tökéletes barátság

*Részletek Shakespeare szonettjeinek új fordításából**

A 2019 októberében a *Kalligram* folyóiratban megjelent sorozat óta csaknem elkészült a teljes munka első változata, a versek azonban szükségszerűen még további csiszolásra, a jegyzetek pedig gyarapításra szorulnak. Több kisebb publikáció is napvilágot látott azóta, mégis rengeteg anyag gyűlt fel, versanyagban és jegyzetekben egyaránt; ebből ad ízelítőt ez a közlemény. A szakirodalom jelentős része úgy véli, hogy a *Szonettek* egy része akkor íródott, amikor Londonban a pestis miatt bezárták a színházakat (ezen fordítások egy része is karanténban készült).

Jó néhány vers szól a távol lévő kedvesről: vélhetően a karanténhelyzet lenyomata is ott van a verseken, bár a toposz már a trubadúroktól is ismeretes (közülük Jaufré Rudelt neveztek a távoli szerelem költőjének); ezt a motívumot a petrarkizmus is átvette. Az első vers éppen ezt a toposzt viszi tovább. A középkori költők által kifejlesztett ellentétköltészet hatása is tetten érhető: bár az eddigi fordítások önkéntelenül is modernizálták a szöveget, a vers igen erősen táplálkozik a középkori gyökerekből is. A másik főszólam, a fény-árnyék platonista szimbolikája egyike a ciklus legfontosabb motívumainak; legteljesebb formában az 53. versben van jelen, de ebben a versben is alapvető fontosságú (a részletesebb elemzés, mint a többi vers esetében, a jegyzetekben található). Az érzékszervek – s legfőképpen is a szem, amely a lélek befogadó képességének eszköze – is kiemelten fontosak a gyűjteményben. A második a ciklus egyik emblematis darabja, az emberi sors sanyarúságát panaszoló 66. szonett (Szabó Lőrinc fordításában: „Fáradt vagyok, ringass el, ó, halál...”). Sokan nagyon aktuálisnak érezhetjük ebben az időszakban ezt a több mint négy száz esztendeje született szöveget; egy picit bővebb jegyzetet írtam hozzá, amely kapcsolatba hozza egy másik nevezetes Shakespeare-szöveggel, Hamlet nagymonológjával, amely éppen ugyanerről szól, egy másik megvilágításban, így a két szöveg kölcsönösen új fénybe állítja a másikat. Ez a vers is az antitetikus retorikára épít: ellentétekben fejezi ki a világ igazságtalan, rideg mivoltát; értékrendjét részletesen elemzem, de persze erről a versről is még jócskán volna mit mondani. A harmadik szöveg tanúsítja, hogy fordításaim folyamatos javításokon mennek keresztül: a már egyszer publikált 75. szonettet, az előző megjelenés egyik darabját azóta újra kellett gondolnom, mert a szöveget másként értelmezhet-

* A szerző az MMA hároméves alkotói ösztöndíjában részesült. Itt mond köszönetet a Magyar Shakespeare Bizottság tagjainak, akik tanácsaikkal kezdetől fogva segítik a munkát.

jük, mint eddig bárki magyarul. Almási Zsolt volt az, aki új értelmezésével korábbi munkám felülvizsgálatára inspirált: az általa felvetett kérdések természetesen már korábban is felmerültek bennem, de az ő készítésére sikerült választ is találnom rájuk; ezek a válaszok olvashatóak az alábbi közlés jegyzeteiben. A negyedik darab sötét tartalma ellenére is talán a legkedvesebb számomra az egész ciklusból: az első szonett, amelyet lefordítottam, a 144. számú, amely a kétfajta érzelmét összeveti egymással: ezek rendkívüli mértékben elütnek egymástól. Az érzelmi vágy tárgyát angyalhoz, a testi vágyét viszont ördöghöz, illetve démonhoz hasonlítja a Beszélő. Az előző fordításokkal ellentétben nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a Címzett és a Beszélő közötti érzelmi kapcsolat teljesen más minőségű, mint a Sötét Hölgyhöz fűződő, büntudattal megélt, zsigeri vonzódás. Ez az ellentét olvasható ki a verssorozatból: a 75. a Címzett és a Beszélő éteri, érzelmi és intellektuális alapú, mégis ellentmondásos barátságát ábrázolja: mint minden erős érzelmi kötődés, e kapcsolat is függőséget, kiszolgáltatottságot jelent a vonzalom tárgyával szemben. Ennek az egyszerre építő és pusztító jellegű vágnak a kifejezései a testies metaforák, amelyek teljesen más jellegűek, mint a Sötét Hölgyhöz kapcsolódó versek esetében: itt a vonzódást a kapzsisághoz, az éhséghez és a szomszúsághoz hasonlítja a költő. A 144. mindkét fajta viszonyt tartalmazza: azt is, amely a Szép Ifjúhoz, és azt is, amely a Sötét Hölgyhöz kapcsolja, így a kétféle kapcsolat közötti ellentét teljesen nyilvánvaló lesz. A Szép Ifjúhoz fűződő érzelm angyali, tiszta, érzelmi alapú, míg a Sötét Hölgyhöz fűződő testies, pokoli, bűnös viszony. A beszélő attól tart, hogy a rossz megrontja a jót, s a mennyei lény pokolivá változik, s ezzel egyszerre saját lelké is odavész. Válogatásunk utolsó szövege, a 147. számú immár kizárólag a Sötét Hölgyhöz szól: azt a bűnös, pokoli és zsigeri vonzódást írja le, amely a szerelmi vonzalmat szinte a tébolyig fokozza; a vers ezt az érzelmét halálos betegséghez hasonlítja; ez a képlet az antikvitás óta jelen van az irodalomban, a kifejezőmód azonban új. E vers szimbolikája aktuális; talán nem független ennek alkalmazása a már említett londoni karanténhelyzettől – de persze ez csak szubjektív megállapítás részemről, hiszen a *Szonettek* datálása, illetve cikluson belüli sorrendje meglehetősen vitatott. A válogatás versei nagyon szemléletesen illusztrálják, mennyire különbözik egymástól a Címzett, illetve a Sötét Hölgy iránti érzelm. Az angol szövegeket Ledger, illetve az Edmondson-Wells-féle, legújabb kiadás alapján adom (a részletes adatokat a közlemény végén található bibliográfia tartalmazza; utóbbi a Stanley Wells közreműködésével készült *The Oxford Shakespeare*-sorozat szövegét vette át). Az a megtiszteltetés ért, hogy Paul Edmondson és Stanley Wells felkérték kötetük, az *All The Sonnets Of Shakespeare* fordítására, amely a Cambridge University Pressnél, 2020-ban látott napvilágot; köszönet nekik, hogy már egy évvel a megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátották kötetük anyagát, így azt is felhasználhattam munkámhoz.

XLIII

When most I wink, then do mine eyes best see,
 For all the day they view things unrespected;
 But when I sleep, in dreams they look on thee,
 And, darkly bright, are bright in dark directed.
 Then thou, whose shadow shadows doth make bright, 5
 How would thy shadow's form form happy show
 To the clear day with thy much clearer light,
 When to unseeing eyes thy shade shines so!
 How would, I say, mine eyes be blessèd made
 By looking on thee in the living day, 10
 When in dead night thy fair imperfect shade
 Through heavy sleep on sightless eyes doth stay!
 All days are nights to see till I see thee,
 And nights bright days when dreams do show thee me.

43.

Csak úgy lát jól szemem, ha csukva van:
mit nappal bámul, mind érdektelen.
Ha alszom, téged néz világtalan:
sötétben árnyad fény vak éjeken.
Ha árnyaktól az árnyad fényesebb,
az mily öröm, ha látom alkatod,
hisz tiszta nappal sokkal élesebb,
ha hunyt szememnek árnyad így ragyog!
A két szemem hogy boldogítanád,
ha élő nappal rád tekintenek:
szép még az árnyad is: holt éjen át,
mély álmon át a két szemembe ég!
Míg újra látlak, addig éj a nap:
s nap lesz az éj, ha álmom megmutat.

JEGYZETEK

A vers az 53. szonett platonista gondolatmenetének jegyében áll, azzal a különbséggel, hogy itt a *substance* kifejezés, amely anyagot és lényezetet, platonista értelemben vett ideát is jelenthet, nem szerepel, az ellentétpárja, a *shadow* annál inkább. Magyarul árnyékot, és az idea evilági megvalósulását, majdnem azt mondtam: megtestesülését is jelentheti, ugyanakkor a színészekre is vonatkoztatható a korban a kifejezés. Itt is, akárcsak az 53. versben, az lesz a konklúzió, hogy a Címzett valamiképpen még a platóni ideákat is felülmúlja; ott az ideája volt azonos a szépség ezer férfi és női alakban megtestesülő ideájával, itt pedig árnyáról bizonyosodik be, hogy képes nappallá tenni az éjszakát – fénye által. Milyen lehet vajon magát az eredetit látni, fényes nappal, ha az árnya ilyen ragyogó? Árnya, azaz emléke, egészen pontosan az emlékéből születő álmokép, amely természetesen tökéletlen képmása csak az eredetinek (sőt: csupán a képmás képmása, míg az eredeti szinte a szépség platóni ideájával azonos.) Az ellentétek végigvonulnak a versben, a középkori trubadúrköltészet ihletésére, de annál jóval gazdagabban (living day-dead night, darkly bright shadow, stb.), így fejezve ki azt az egyszerre fájdalmas, egyszerre csodálatos érzést, amit a szeretett személy emléke kelt a távollévő kedvesben.

6 *az mily öröm*: ritmusát az éjtszéknek megfelelően kell értelmezni, így a második szótag hosszán ejtendő.

11 *imperfect*: itt Edmondson értelmező átíratát fogadtam el: az árnyék tökéletlensége abból fakad, hogy anyagtalan, bár persze a címzett árnyéka tökéletesebb, mint más anyaga, illetve lényege: a *substance* szó többértelmű, lásd az említett 53. szonettet.

LXVI

- 1 Tired with all these, for restful death I cry:
- 2 As, to behold desert a beggar born,
- 3 And needy nothing trimmed in jollity,
- 4 And purest faith unhappily forsworn,
- 5 And gilded honour shamefully misplaced, 5
- 6 And maiden virtue rudely strumpeted,
- 7 And right perfection wrongfully disgraced,
- 8 And strength by limping sway disabled,

9 And art made tongue-tied by authority,
 10 And folly, doctor-like, controlling skill, 10
 11 And simple truth miscalled simplicity,
 12 And captive good attending captain ill.
 13 Tired with all these, from these would I be gone,
 14 Save that to die I leave my love alone.

66.

1 Elég volt, jöjj, pihentető halál;
 2 belátom én: az érdem koldus itt,
 3 és senki az, ki díszruhába' jár,
 4 és megtagadva rég a tiszta hit;
 5 és ál-dicsőség túl magasra hág,
 6 és meggyalázzák most a szűz erényt,
 7 és nagyszerűt szidják a legkivált,
 8 és sántaság bénít erős szerényt,
 9 és úr előtt a művész csendben ül,
 10 és kontár fogja szaktudás kezét,
 11 és egyszerű igaz megszegyenül,
 12 és jó fogoly szolgál gonosz vezért.
 13 Elég volt már, mennék minél előbb:
 14 halnék, de nem hagyom magára őt.

JEGYZETEK

A nevezetes szonett azt a kérdést veti fel, meddig képes elviselni az ember a lét keserveit, s mi az, amely mindennek ellenére életben tartja, és arra bírja, hogy folytassa a kilátástalannak tűnő küzdelmet?

Shakespeare-t némi joggal hasonlíthatjuk egy szivacshoz: mindent magába szív, majd kortalan, időtálló formába foglalja ezeket a hatásokat. A középkori mulandóságtudat és a késő reneszánsz melankóliája találkozik műveiben, és a modernség számára is átérezhető módon fogalmazza meg ezeket az örök érzéseket. A középkori vallásos erények (nagy-lelkűség, kegyesség, bölcsesség, állhatatosság), illetve a belső értékek (jószág, erény, hűség, bölcsesség) alá vannak vetve a külső, mulandó értékeknek (pénz, gazdagság, testi élvezetek), illetve az azokat hajhászó világi bűnöknek (erkölcstelenség, mohóság). Az itt megjelenő értékviszonyok tükrében a kettő között fel sem merülhet a harmónia; az erény vereségre ítéltetett ebben a világban, és ez a kudarc a végső vereségben, a halálban ölt testet. A szonettciklus egészében többféle eszmét is szembeállít az örök pusztulás fenyegetésével: itt a vereség elkerülhetetlen, ám annak elodázását a szerelemhez hasonló mélységű és erejű vonzalom indokolja; olybá tűnik, hogy erre a Sötét Hölgy iránt érzett bűnös, testies, mulandó érzelem nem képes... A reneszánsz végének válságtudata jelenik meg a szövegben: motívumkincse és hangulatisága közös például Rimay János *Ez világ, mint egy kert* című gondolati költeményével is. A vershez természetesen jóval erősebb párhuzamot találunk magánál Shakespeare-nél: Hamlet híres nagymonológiájában. Érdeemes felidézni a szöveget, Arany János fordításában:

*Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés.
 Akkor nemesb-e a lélek, ha türi
 Balsorsa minden nyűgét s nyilait;
 Vagy ha kiszáll tenger fájdalomja ellen,
 S fegyvert ragadva véget vet neki?
 Meghalni – elszunnyadni – semmi több;*

*S egy álom által elvégezni mind
 A szív keservét, a test eredendő,
 Természetes rázkódtatásait
 Oly cél, minőt óhajthat a kegyes.
 Meghalni – elszunnyadni – és alunni!
 Talán álmodni: ez a bökkenő;*

*Mert hogy mi álmok jönnek a halálban,
Ha majd leráztuk mind e földi bajt,
Ez visszadöbbszent. E meggondolás az,
Mi a nyomort oly hosszan élteti.
Mert ki viselné a kor gúny-csapását,
Zsarnok bosszúját, gögös ember dölyfét,
Utált szerelme kínját, pör-halasztást,
A hivatalnak packázásait,
S mind a rugást, mellyel méltatlanok
Bántalmazták a tüdő érdemet
Ha nyugalomba küldhetné magát
Egy puszta törrel? – Ki hordaná e terheket,
Izzadva, nyögve élte fáradalmin,
Ha rettegésünk egy halál utáni*

*Valamitől – a nem ismert tartomány,
Melyből nem tér meg utazó – le nem
Lohasztja kedvünk, inkább túrni a
Jelen gonoszt, mint ismeretlenek
Felé sietni? – Ekképp az öntudat
Belőlünk mind gyávát csinál,
S az elszántság természetes színét
A gondolat halványra betegíti;
Ily kételkedés által sok nagyszerű,
Fontos merény kifordul medriből
S elveszti „tett” nevét. – De csöndesen!
A szép Ophelia jö. – Szép bölgy, imádba
Legyenek foglalva minden bűneim.*

Hamlet monológja érezhetően rokona az alábbi szonettnek: e szövegek nem pusztán regisztrálják a világ szomorú állapotát, hanem beszéljük érzékeli, hogy valami mégis visszatartja a haláltól – és azt is megmondja, mi az. A monológban nem a kivételes mélységű vonzalom az, mint a szonett zárlatában: ott az ember „utált szerelme dölyfét” elviselni szintén az élet negatív vonásai közül való. Az idézett kiszólás ugyanakkor értelmezhető önironikusan is, a burkolt önvád megnyilvánulásaként: éppen Hamlet az, aki Opheliát elküldi magától. Attól tart, hogy Ophelia Poloniuson keresztül önkéntelenül is Claudius eszközévé lesz, és ez a félelme indokolt. Hamlet azonban nem áll a szerelem hatalmán kívül, mint valami sztoikus bölcs: mikor felbukkan Ophelia, egy vallásos metaforikájú, szinte fohászszerű megszólalás szakad ki Hamletből, az igaz szerelem tehát az ő számára is valamiféle reményt jelent, még akkor is, ha a szerelem a dráma kizökkent idejében nem teljesezhet be, és ezzel a főhős tisztában van.

Hogy mi az, ami Hamletet visszatartja attól, hogy elhagyja ezt a világot? A szöveg ezt nyíltan kimondja: ez a valami a tudat. Ezért döntöttem Arany változata mellett: a monológ vége felé, a 31. sorban található kulcsszót, a Hamletet visszatartó *conscience* kifejezést Arany öntudatnak, és nem lelkiismeretnek fordítja, mint (Schröder nyomán) Kazinczy Ferenc, illetve Nádasdy Ádám (az ő jegyzetei azonban jelzik a többértelmű olvasatot). A monológ szöveggörnyezete nézetem szerint egyértelműen Arany interpretációját támogatja, azzal a megszorítással, hogy öntudat helyett a tudat lenne a teljesen pontos fordítás. Eszerint az olvasat szerint nem a bűneink miatti lelkiismeret-furdalás, de nem is saját egyéniségünk ismerete vagy fontosságunk tudata tart vissza bennünket, hanem az, hogy a halál után következő állapotról semmit nem tudunk. (Sintén Almási Zsolt megfigyelése, bájos következtetlenség a monológban, hogy a halálról mint olyan tartományról beszél, ahonnan nem tért még vissza utazó, pedig nagyon is visszatért, hiszen alig valamivel korábban beszélt atyja szellemével... Ráadásul a helyet múlt időben fordítják a magyar változatok, pedig az angol források többségében jelen időt találhatunk.) Így találkozik a szövegben szkepticizmus és hit, enigmatikus ellentétet alkotva.

Figyelemre méltó még az is, ahogyan a szerelem motívuma összekapcsolódik a záró felkiáltást megelőző monológból feltűnően hiányzó vallásos képzetkörrel. Szerelem és vallásosság összekapcsolódik a *Rómeó és Júliában* is, ahol Rómeó saját magát egy bűnös zarándokként írja le, aki megváltást keres Júlia kezétől, mint ereklyétől; ez a motívum a kortárs Balassi Bálintnál is felbukkan, de ez meglehetősen gyakori jelenség volt a petrarkista hagyományban. Nem véletlen, hogy Shakespeare néhány szonettjét először megjelentető kötet, a William Jaggard által 1599-ben kiadott *Passionate Pilgrim, a Szenvedélyes zarándok* is éppen ezen a címen jelent meg, hiszen az szerelmes verseket tartalmaz. Ami a vallásos tematikát illeti a korban, az Erzsébet-kori színpadon a királynő rendeletben tiltotta a vallási kérdések megtárgyalását; a modern kutatások szerint talán sosem fogjuk tudni eldönteni azt a kérdést, hogy ez az enigmatikus, nagyon sokszínű világnézetet kifejtő szerző valójában hogyan is gondolkodott a végső kérdésekről; annál több izgalmas hipotézisünk lehet.

A szonett záró ellenvetése, amely mindössze az utolsó felsorra korlátozódik, Hamlet említett sóhajához hasonlóan szintén meglehetősen rövid. Az egész versen végighúzódo ellen-

érvekkel szemben csak egyetlen indokot hoz fel az életben maradás mellett – mégis meg lehet, hogy ez az érv a döntő, hiszen a vers zárlatában szerepel. A retorikai párhuzam nyilvánvaló: a Hamletben Ophelia felbukkanása, míg a szonettben a „*my love*” kifejezés hozza el a fordulatot; mindkét esetben a vonzalom érzése zökkenti ki a beszélőt melankóliájából. A „*my love*”, amely az egész versciklusban igen-igen gyakori, maga is sokértelmű: egyaránt állhat 'szerlmem', 'szerelmesem', 'barátom' és 'barátságom' értelemben is. Utóbbi kettő azonban több annál, amit ma így nevezünk; erre a kérdésre a 75. szonett jegyzeteiben térünk ki részletesen.

Érdekes konstellációba kerülnek mindezek az elemek: a középkorias, túlvilági erők működésén alapuló hiedelemvilág tökéletesen egybevág a modern ember nagyon is evilági élettapasztalatával. A tapasztalat közös; a rossz ezúttal a felszínes, világi értékekért (vagyonért, hatalmi pozícióért, egyéni érdekért) tülekedő tömeg értékrendjeként értelmezhető, amely olyan valódi, mély belső értékek ellenében hat, mint a tisztaság, a szakértelem, a tudás, a művészet és az érdem.

A vers egy örökkévaló emberi léthelyzetet jelenít meg, így minden korban egyformán aktuális. Nem véletlenül volt éppen ez a vers a Szabó Lőrinc-féle fordítás egyik legszebb és egyben legismertebb darabja is.

4 *purest faith*: a kifejezést „minden szent hitet”-nek fordítja Szabó Lőrinc, nézetem szerint pontatlanul (csak azokat az eltéréseket említem, amelyeket kiemelten fontosnak tartok). A kifejezés a legőszintébb, legtisztább hitet jelenti.

5 *gilded honour*: a kifejezés többjelentésű: ezúttal arra utal, hogy aranyozott, de nem arany: „és becsületet rút gyanú aláz” Szabó Lőrinc fordítása szerint, pedig éppen fordítva van: a látszólag meglévő, ám hamis érdem diadalmaskodik (Ledger jegyzete). A félreértés oka a misplaced lehetett, amely azt jelenti, hogy a hamis becsület rossz helyre kerül: de nem megalázzák, hanem éppen érdeme ellenében magasztalják fel.

9-10 A két sort Szabó Lőrinc változata felcseréli, vélhetőleg a rímkényszer miatt. A kilencedik sor *tongue-tied* kifejezése a 80. szonettben is előfordul, talán arra utalva, hogy a rivális költő Shakespeare-nél magasabb rangú; talán innen a jelen, 66., illetve a 80. vers pesszimizmusa, visszafogottsága, önbizalomhiánya, pedig másutt nagyon is öntudatosan nyilatkozik versei értékéről, amelyek ellensúlyozzák az idő ártó hatalmát, az említett szonettekben erről nincs szó. Habár Ledger vitatja Booth értelmezését, Duncan-Jones egyetért vele: a sor az Erzsébet-kori cenzúrára utalhat, amely kétségtelenül jelen volt a korban. Az *art* szó szakértelmet, hozzáértést is jelentett, de a kontextus a művészetre tett utalást sejtet, bár – mint oly sokszor – Shakespeare most is többértelmű. (A kétértelműség már a szó latin változatában megvan: az *ars* is jelent művészetet, szakértelmet és tudományt egyaránt.)

14 *my love*: jónak láttam a szerlmemet kifejezés helyett pusztán az „öt” kifejezéssel utalni a Címzettre. Erre több okom is van: először is a „szerlmemet” szó nagyon mekeg, másodsor sok szótagból áll (ha beletesszük, valami egyebet kell kihagyni a sorból), ráadásul ha rímhelyzetbe kerül, az előző sort is át kellene írni ahhoz, hogy a kifejezés maradjon. Ezek azonban eltörpülnek azon érv mellett, hogy nézetem szerint itt nem a mai értelemben vett szerelemről – sőt, nem is homoerotikus vonzalomról – van szó, hanem egy nagyon erős barátságról, amelyet a korban *amicitia perfecta* (tökéletes barátság) névvel illeltek; erről a következő versben és jegyzeteiben szólok bővebben.

LXXV

- 1 So are you to my thoughts as food to life,
- 2 Or as sweet-seasoned showers are to the ground;
- 3 And for the peace of you I hold such strife
- 4 As ,twixt a miser and his wealth is found:

5 Now proud as an enjoyer, and anon
 6 Doubting the filching age will steal his treasure;
 7 Now counting best to be with you alone,
 8 Then bettered that the world may see my pleasure:
 9 Sometime all full with feasting on your sight,
 10 And by and by clean starvèd for a look;
 11 Possessing or pursuing no delight
 12 Save what is had, or must from you be took.
 13 Thus do I pine and surfeit day by day,
 14 Or gluttoning on all, or all away.

75.

1 Elmém téged kíván: ételt a lét,
 2 s az édes évszak záporát a föld;
 3 úgy háborúzom én nyugalmadért,
 4 akár fukar, kit kincse meggyötört.
 5 Most büszke élvezője, s csakhamar
 6 remegve félt: tolvaj kor elvehet;
 7 úgy kalkulál, hogy négyszemközt akar,
 8 majd: hadd lássák, veled mily élvezet!
 9 Ha nézlek, én már attól jóllakom,
 10 majd újra látványodra éhezem;
 11 nincs újra gyönyör, mi van s mi kell nagyon,
 12 csak az, mit adsz, vagy el tőled veszem.
 13 Így koplalok s csömörlök napra nap,
 14 torkoskodom, vagy vágyam mit se kap.

JEGYZETEK

A verset most másként értem, mint egy évvel ezelőtt; több ponton javítottam, úgyhogy újraközlése messzemenően indokolt. Egyike a magyar nyelven legismertebbé vált, és legtöbbet fordított szonetteknek, de a szakma ma már egyetért Almási Zsolttal abban, hogy esztétizáló, megszépítő olvasatban ismerhettük eddig, amely eltorzította a szöveg tartalmát. Az alábbi gondolatmenetet az övé is inspirálta, amely a Shakespeare-daráló nevű *You Tube*-csatornán hallható. A vers valóban részben dehonosztálja, kisebbíti a címzettet – a petrarkista lírával éppen ellentétesen, hiszen annak a nő idealizálása, isteni szférába való emelése lehet a célja, itt azonban másról van szó. A pénzügyi hasonlatok a világi értékek szintjére fokozzák le a címzettet, de ezzel maga a beszélő is csökkenti saját értékét, hiszen ebben a metaforikában ő egy kapzsi embernek felel meg – a kapzsiság pedig a hét főbűn egyike. Innen folytatom a gondolatmenetet: a vers talán azért alkalmaz ilyen különös képeket mondandójának kifejtéséhez, mert nem is a szerelemről szól – hanem a tökéletes barátságról. Almási szerint a férfiak közötti szerelem is lehetséges magyarázat, de nézetem szerint ez esetben nem különbözne annyira. Ez a kijelentésem vélhetőleg ellenérzést vált ki azon olvasóimból, akik számára kötelező megtanulandó vers volt a szonett Szabó Lőrinc-féle változata, s ez azóta is az egyik iskolapéldája a szerelmes versnek Magyarországon. Másként azonban nem magyarázhatjuk, hogy bár sok testi metaforát alkalmaz, mégis mennyire hiányzik belőlük a szexualitás. Teljesen más a metaforikája a Címzetthez írott verseknek, mint a Sötét Hölgy-szonettekben olvasható képek. Sokkal több ez, mint jó szerelem-rossz szerelem szembenállás: másféle érzelmekről van szó. Az egyik pusztán lelki vonzódás, és azonos nemű személy iránt áll fenn, a másik azonban elsősorban testi jellegű. A reneszánszban ezt a fajta barátságot *amicitia perfecta* néven ismerték, amely antik gyökerekre vezethető vissza: Arisztó-

telész *Nikomakhoszi etikájából*, illetve Cicero *Laelius, avagy a barátságról* című dialógusából olvasható ki, de Senecánál is megvan. Shakespeare gondolkodásának közvetlen előzményeként Montaigne *Esszéit* nevezik meg; a *Vízkereszt*, vagy *amit akartok* című vígjáték barátság-felfogását Montaigne e tárgyban írott esszéjére vezetik vissza, s ez az esszé kulcsfontosságú lehet a Beszélő és a Címzett viszonyának megismerésében. Nem véletlen, hogy a Címzett szellemét, illetve belső erényességét dicséri a Beszélő, nem pedig a Sötét Hölgyét, aki elsősorban külsődleges erényeivel nyűgözi le a beszélőt, lelkét tekintve azonban romlott és erkölcstelen. Jellemző, hogy míg a Címzett nagylelkűsége erény, addig a Sötét Hölgyé túlzott adakozás, amely enyhén feddő, erkölcstelen felhangot nyer (mint a talán legnehezebben fordítható vers, a 135. szonett esetében, amelyben a *will* szó nem kevesebb, mint 13 alkalommal kerül elő).

1 Igyekszem a betű szerinti értelmezés mellett maradni, de a gondolat helyett a gondolat otthonát jelentő elmét vontam be a sorba, mivel az elme fő tevékenysége a gondolkodás. Burrow úgy értelmezi a sort, hogy „úgy táplálok a gondolataimat, ahogyan az étel a testet”.

2 *sweet-seasoned shower*: A jelző egyaránt utalhat édes fűszerre és a tavasz időszakára.

3 *peace of you*: a sor értelmébe Booth szerint lehetséges, hogy belejátszik a *piece* szó jelentése is: *piece of you*. A szónak van egy meglehetősen ritkán használatos szexuális értelme is (megbélyegzett nőt vagy annak a nemi szervét jelentheti), de ezt nem tartom relevánsnak, mivel az eredetiben nem *piece*, hanem *peace* szerepel. A szexuális tartalmú asszociációk végtelen burjánzása figyelhető meg a szakirodalomban, de ez helyenként – mint itt is – nem indokolt.

6 Shakespeare itt is többértelmű. A ‘kor’ kifejezés többértelművé teszi a sort; nem pusztán arról van szó, hogy az öregedés – magyarul: a ciklusban kaszával megjelenített egyik fő princípium, a Természettel szemben álló Idő – veszélyezteti a Címzettet. Shakespeare-nél bármely sorból előbukkanhat egy latin mondás; itt is erről van szó. A *florilegium*okban szereplő latin szállóige, amely ott munkálkodik a sorban, a következő: „*fit puer angelicus daemon veniente senecta*”, ami annyit tesz: „angyali gyermekből sátánt formálhat a vénkor.” Erre a mondásra utal az időhöz képest Shakespeare-nél ritka ‘kor’ kifejezés. A másik olvasat az lehet, hogy saját, nyugtalan korszakának forгатagától félti a beszélő a címzettet. Mint gyakran a *Szonettek* esetében, itt is van egy domináns és egy másodlagos jelentés – mindkettő fontos, csak különböző mértékben.

7 *counting*: a kifejezés a versen végigvonuló fősvénymetaforikához tartozik. Shakespeare nyelvileg és képileg különböző, szerelmi költészetben nem szokásos metaforákkal teszi változatossá költeményeit: igyekszem ezeket megtartani, bár Almási Zsoltnak igaza van, és ezek banalizálják, furcsává teszik a költeményt, és tárgyiasítják a Címzettet. Több szakirodalmi forrás, mint Bryson is felhívja a figyelmet arra, mennyire erősen kötődik Shakespeare nyelve a korabeli angol mesterségekhez, iparhoz, kereskedelmi vagy gazdasági élethez (Bryson).

10 Szabó Lőrinc fordítása: „s egy pillantásodért is sorvadok”. Nézetem szerint itt a *look* nem kizárólag azt jelenti, hogy a Címzett nézzen a Beszélőre – az angolból mindkét jelentés kiolvasható. A Szabó-féle variánst azért is idéztem, mert a *starving-sorvad* megfeleltetés zseniális megoldás: még a hangzók is szinte teljesen azonosak.

11 *possessing or pursuing*: a kifejezés visszatér a 129. versben, így az ottani sorral összhangban fordítottuk (Arden 260).

14 *glutton*: másik fontos javításom, egy olyan ponton, amelyen az eddigi fordítások átsiklottak. Almási Zsolt hívta fel arra a figyelmet, hogy a torkosságra utal (angolul a főbűn *gluttony*). Meg kell vizsgálni a főbűnök szerepét a teljes verssorozatban. A *glutton away* kifejezés a javaktól való elzártságot jelenti.

Vö. 129. szonett.

CXLIV

- 1 Two loves I have, of comfort and despair,
- 2 Which, like two spirits, do suggest me still:
- 3 The better angel is a man right fair,
- 4 The worser spirit a woman coloured ill.
- 5 To win me soon to hell my female evil
- 6 Tempteth my better angel from my side,
- 7 And would corrupt my saint to be a devil,
- 8 Wooing his purity with her foul pride;
- 9 And whether that my angel be turned fiend
- 10 Suspect I may, yet not directly tell;
- 11 But being both from me both to each friend,
- 12 I guess one angel in another's hell.
- 13 Yet this shall I ne'er know, but live in doubt,
- 14 Till my bad angel fire my good one out.

144.

- 1 A két szerelmem fájdalom s vigasz,
- 2 két szellemem, ki szüntelen kísért:
- 3 az angyal férfi, szép, fehér s igaz,
- 4 a rosszabb szellem asszony, éjsötét.
- 5 Pokolra vinne most a szép komisz:
- 6 ezért csábítja jobbik angyalom,
- 7 hogy ördöggé ronthassa szentem is,
- 8 rossz büszkesége vonzza őt nagyon.
- 9 Hogy angyalom démonná tette már,
- 10 csak sejthetem, nem mondhatom ki még;
- 11 s mert messze tőlem és együtt a pár,
- 12 egy angyal tán a más poklában ég.
- 13 Nem tudhatom, de kétely életem:
- 14 míg rossz angyal megrontja jó felem.

JEGYZETEK

Ez a vers látszólagos maisága ellenére szintén középkori alapmotívumokra épül. A pszichomachia középkori alapstruktúráját igen izgalmasan bonyolítja meg Shakespeare: a középkorban az ember lelkéért küzdő Angyal és Ördög ezúttal egy szerelmi háromszög pozícióivá értelmeződik át. Ez az alapszituáció rendkívüli mértékben foglalkoztatta Shakespeare-t, hasonló helyzet van több szonetten kívül két drámája, a *Vízkereszt*, vagy amit akartok, illetve az *Ahogy tetszik* belső magvában is. Attól igazán erőteljes az eredeti, hogy a létezés két végpontja, a Jó és a Gonosz erői egyesülhetnek benne, ezzel kárhozatra juttatva az Embert, aki így küzdelmük áldozatává válik. A dominánsnak tűnő, szerelmi háromszöget sugalló olvasatok dacára a szöveg értelmezhető a beszélő belső – férfi-énje, illetve a külső női csábítás harcaként is: ezt a konzervatív olvasatot a szöveg szintén alátámasztja, így a fordításnak is ilyennek kell lennie.

2 *suggest*: nyomasztást, kételyek sugallatát jelenti, az Arden szerint is; emellett az *Oxford English Dictionary* Shakespeare-től idéz annak megerősítésére, hogy kísértést is jelent.

3 *right fair*: itt két meglehetősen sokértelmű kifejezés kerül egymás mellé. A *right* igazat, helyeset, jóságosat is jelent, a *fair* pedig vélhetőleg (az Arden szerint is) a külső pozitív voltára

utal, kérdéses azonban, hogy pontosan milyen értelemben. Nem véletlen, hogy a Címzettet angolul „Fair Youth”-nak, szép, vagy szőke ifúnak nevezik: ahogyan a Dark Lady jelzője, a fair is hozzátapadt a Címzethez. Mindkét jelző egyaránt jelent külső, testi, és belső, lelki, illetve erkölcsi tulajdonságot. A szöveghelyhez kapcsolódóan egy radikális és egy konzervatív olvasat is van: az első szerint az *Oxford English Dictionary* szerint a nőkre jellemző szépségre utalhat (magyarul talán a bájos szó adná vissza): Shakespeare, mint azt Burrow és Edmondson is megállapítja, igen szívesen keveri össze a férfias és nőies tulajdonságokat a Címzettben. Southampton portréja megerősíthet bennünket abban, hogy ez is releváns olvasat lehet, hiszen a kép alkotója ismerhette a *Szonettek*t. Van azonban egy konzervatív olvasat is: a *fair* világos hajút, szem- illetve arcszínűt, igazságot, tisztelgetélmőt is jelent.

4 *women coloured ill*: szó szerint beteg, romlott, vagy bűnös színű asszony. Erős a csábítás, hogy egyszerűen csak Dark Ladyként értelmezzük, de az egész vers a különböző alvilági lények értelmezése és átértelmezése körül forog, ezért a lényeket és jelzőiket igyekeztem minél gondosabban fordítani.

5 *hell*: a pokol itt nem csupán teológiai értelemben, az örök szenvedés helyszínéként szerepel, hanem nagyon is evilági, testes jelentésű; a női genitáliákra is utalhat. A férfi itt is a testiségtől mentes a Beszélő részéről, ám a Sötét Hölgy által megrontható; míg a Sötét Hölgy már-már allegorikus alakká nemesül: magát a bűnös testi szerelmet jelképezi.

6 *side*: a Thorpe-féle első kiadásban *sight* szerepel; inkább nem fordítottam bele a sorba, de igen tetszik az a megoldás is, hogy a szeme elől ragadja el a kedvesét, hiszen, mint ismeretes, a reneszánsz szerelemfelfogás szerint a szerelem a látásból születik. Mindkét változat értelmes ugyanakkor: a *sight* ezen túl utalhat az őrangyalra is, akinek szorosan az ember mellett a helye. A *side* persze lehet szexuális utalás is, mint ahogyan az a *Szonettek*ben többször is előfordul.

14 *fire out*: a sor végén található ige többértelművé tette a sort, s így az egész verset. Az Arden szerint benne van a kifejezésben a kifüstöl jelentés is, de az ördögűzésre is ugyanezt az igét alkalmazzák, ami azért pikáns, mert ezúttal a rossz angyal űzi el a jót, és nem fordítva. Az egyik csattanó épp az, hogy a szélsőségek ezzel az utolsó sorban összemosódnak, mondhatni a középkorias világkép alapeleme változik meg: az angyalok nem lehetnek gonoszak – az csak egyszer, épp a lázadáskor fordulhatott elő, az angyalok egy részével, aki pedig rossz, az nem lehet egyszersmind angyal is. Felborul az a világrend, amely örökkévalónak tűnik a versben beszélő fiktív szubjektum számára, s ez alighanem a beszélő lelki üdvét is fenyegeti, hiszen az a jó angyalban testesül meg. Egyes kommentárok szerint szexuális tartalma is van a sornak – ezt a fordítás is visszaadja.

Külön kérdés a kortárs párhuzamok problémája; Ledger teljes joggal idézi fel például Michael Drayton költeményét, amely sokban emlékeztet Shakespeare költeményére – természetesen itt is új minőséget hoz létre: imitál, de aemulál is: követ, s egyben meg is halad. Szétfeszíti azokat a kereteket, amelyeket még Drayton verse tiszteletben tart, de az ő verszárlata felveti a két véglet, a jó és a rossz egyesítését – így talán bizonyos mértékig ihletője lehetett Shakespeare művének.*

Michael Drayton: SONNET 20

*Egy rossz szellem, Szépséged, megkísért,
amely bizony már rég megszállva tart,
s mi szüntelen zavar, rossztettre kér,
s egy pillanatnyi enyhülést sem ad.
Beszél bennem, ha alszom, s éberem,*

* A verset saját fordításomban közlöm. F. S.

*s ha messze űzném, életemre tör:
csak még nagyobb erő tör ellenem,
a legkegyetlenebb módon gyötör.
Elémbe tárja szörnyű kínjaim,
és hirtelen halálra ösztökél:
előbb megfojtának könnyeim,
majd létem sóhajoktól véget ér.
Így csábít egyre rút gonoszra engem,
A jó gonosz kísértet: ördög-angyal szentem.*

20. szonett

*An evil Spirit (your Beauty) haunts me still,
Wherewith, alas, I have been long possessed;
Which ceaseth not to attempt me to each ill,
Nor give me once, but one poor minute's rest.
In me it speaks, whether I sleep or wake:
And when by means to drive it out I try,
With greater torments then it me doth take,
And tortures me in most extremity.
Before my face, it lays down my despairs,
And hastes me on unto a sudden death:
Now tempting me, to drown myself in tears;
And then in sighing to give up my breath.
Thus am I still provoked to every evil,
By this good wicked Spirit, sweet Angel-Devil.
Vö. 147. szonett.*

CXLVII

1 My love is as a fever, longing still
2 For that which longer nurseth the disease,
3 Feeding on that which doth preserve the ill,
4 The uncertain sickly appetite to please.
5 My reason, the physician to my love,
6 Angry that his prescriptions are not kept,
7 Hath left me, and I desp'rate now approve
8 Desire is death, which physic did except.
9 Past cure am I, now reason is past care,
10 And frantic mad with evermore unrest,
11 My thoughts and my discourse as madmen's are,
12 At random from the truth vainly expressed;
13 For I have sworn thee fair and thought thee bright,
14 Who art as black as hell, as dark as night.

147.

1 Szerelmem láz, mi pont azért eped,
2 mitől tovább kitart a kór s az ágy;
3 pont az táplálja épp, mitől beteg,
4 bizonytalan, kóros tetszési vágy.
5 A józan ész szerelmem orvosa:

- 6 dühös, mert nem tartom be, mit felírt,
 7 így elhagyott, s a sorsom mostoha:
 8 a vágy halál – talán gyógyír segít.
 9 Késő bánat, nem óv az értelem,
 10 dühöngök én, örökre nyugtalan,
 11 gondolkodom s beszélek esztelen,
 12 s valót is mondok – persze, hasztalan.
 13 Hittem, te szép vagy, tudtam, úgy ragyogsz...
 14 Pokolszínű vagy, éjsötét, gonosz.

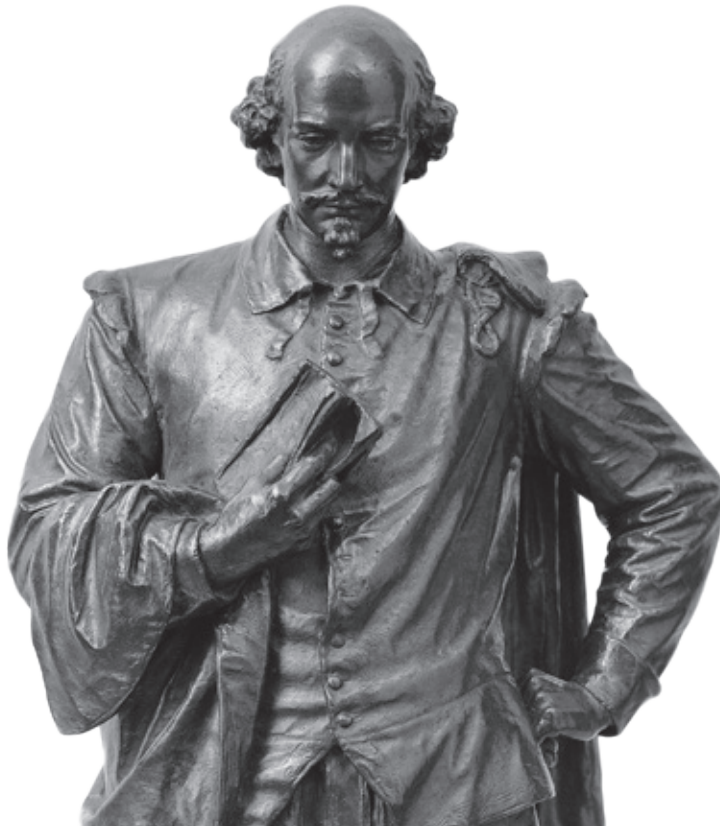
JEGYZETEK

A szonett a szerelmi betegség Shakespeare-módra felfokozott leírása; a sokértelműség itt a szerelmi terminológia és a gyógyászat kifejezései közötti áthallásokban van. Rokonságot tart a középkori és reneszánsz vallásos költészettel, különösen a zsoldárköltészettel, amely a bűnt gyakran hasonlította betegséghez, a bűnöktől való megtisztulást pedig a testi gyógyulás folyamatához (a kortárs magyar Rimay János és Balassi Bálint zsoldárparafrázisaiban találkozhatunk ezekkel, amelyek részben éppen az angol hagyományból, George Buchanan parafrázisaiból táplálkoznak). A topikus alaphelyzet ezúttal is csak ugródeszka Shakespeare számára: a vers már azzal, hogy közben a józan ész (az orvos) elhagyja a páciens – tehát az megőrül! –, jóval komorabbá válik, mint a gyógyulást a hit vigaszában kereső zsoldárok. A záró sorpárban pedig még komorabbá és fenyegetővé válik a szöveg: az evilági jólét záloga, a józan ész elvesztésével a lélek üdve kerül halálos veszélybe: a pokol fenyegetése ezúttal nagyon is evilági formát ölt. Mint oly gyakran, most is a keresztény szimbolikában rejlő lehetőségeket aknázza ki művésze, további teret engedve a vallásos olvasat számára. A feketeség megint részben testi, részben lelki tulajdonsága lesz a hölgynek, hiszen, a szöveg ezúttal egyértelműen a Sötét Hölgyhöz (Dark Lady) fűződő élelemről szól.

2 a szöveg eredetileg csak betegséget mond, itt azonban a szonettben sokszor hangsúlyozott párhuzamot a betegség és a testi szerelem között ezen a helyen megerősítettem. Ebben a sorban a szerző a *longer* (tovább) szó hangalakjával hívja elő a *longing* (vágyakozás) kifejezést, így kötve össze a betegséget és a testi szerelmet. A *nurseth* (dajkál, táplál) szóban is erős a testiség.

8 *desire is death*: újabb erős bibliai utalás (Burrow, 674). „Mert a test szerint valók a test dolgaira gondolnak; a Lélek szerint valók pedig a Lélek dolgaira. Mert a test gondolata el-lenségeskedés Isten ellen; a Lélek gondolata pedig élet és békeesség. Akik pedig testben vannak, nem lehetnek kedvesek Isten előtt. De ti nem vagytok testben, hanem lélekben, ha ugyan az Isten Lelke lakik bennetek.” (Rom. 8.6-9., in Biblia, 185.) A locus jól azonosítja azt az érzelmet, amelyről a vers szól: a test szerint való, hús által diktált szerelmet, amely ördögi kórként emésztí a testet – s magát a lelket is, annak üdvösségét veszélyeztetve. Ezzel az érzellel áll szemben a Címzethez fűződő, tiszta, angyali érzelem, amely kima-rad a versből. Ledger szerint a sor utalhat a korban igen elterjedt nemi betegségekre is, vagy arra a tévhitre, hogy minden orgazmus egy nappal megrövidíti az életet. Lásd a 106, illetve a 144. szonettet.

A Szonettek új fordítása sok, eddig még feltáratlan kapcsolatra rávilágíthat az életműben, azaz a drámák értelmezését is segítheti, mint Hamlet nagymonológia esetében láthattuk. Bizom benne, hogy formailag és tartalmilag is közelebb kerülhetünk általa az eredeti koncepcióhoz, mint az eddigi fordításokban, és olyan rejtélyes és sokat vitatott kérdésekhez is, mint a Szonettekben olvasható érzelmi viszonyok problematikája vagy Shakespeare világnézete.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- The Arden Shakespeare. Third Series. Shakespeare's Sonnets. Revised edition.* Ed. by Katherine Duncan-Jones. Methuen Drama, London, 2010.
- Stephen Booth: *Shakespeare's Sonnets*. Edited with analytic commentary by Stephen Booth. Yale University Press, New Haven and London, 2000 (first edition: 1978).
- Colin Burrow: *Shakespeare's Sonnets*. Oxford University Press, 2002.
- David Crystal: *Transcriptions of Shakespeare's Sonnets*. 2007. www.davidcrystal.com
- Paul Edmondson–Stanley Wells: *All the Sonnets of Shakespeare*. Cambridge University Press, Cambridge–New York, 2020.
- A Companion to Shakespeare's Sonnets*. Ed. by Michael Schoenfeldt, Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Victoria, 2007.
- Oxford English Dictionary, www.oed.com
- Shakespeare's Sonnets*. Ed. by Tom Ledger, Qxquarry www.shakespeares-sonnets.com
- Shakespeare's Words, A Glossary and Language Companion*. Ed. by David Crystal and Ben Crystal, with Preface by Stanley Wells, Penguin Books, London, New York, 2002.
- Helen Vendler: *The Art of Shakespeare's Sonnets*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, USA–London, England, 1997.
- Almási Zsolt: *Shakespeare-daráló* (több rész is foglalkozik a Szonettekkel, de különösen az *Árnyoldalak és frissesség: a 75. szonett* című részre támaszkodtam: <https://www.youtube.com/watch?v=JemhHJWaSb0> [ellenőrizve: 2020. 02. 15.]
- Szent Biblia, azaz az Istennek Ó- és Újtestamentumába foglalt egész Szent Írás*. Ford. Károli Gáspár, Szent István Társulat, Bp., 1987.

A rózsás papírok

A földmérő barátom lakása a negyedik emeleten volt, és ebben a lakásban rengeteg fa volt.

Nemcsak a bútorok, az ablakok és az ajtók, hanem a padló is, némelyik fal és a nappaliban a mennyezet egy része is fából volt, a bútorok és az ajtók melegbarna fából, a lépésekre halkán megreccsenő hajópadló pedig sötétre lakkozott, helyenként fekete csomókkal pettyezett fából.

És nem takarékoskodtak az anyaggal, ezt újra és újra meg kellett állapítanom magamban, hisz minden ajtó, minden ablakkeret vastag volt, a székek, az asztalok, a szekrények kifejezetten súlyosnak tündek, és ettől a sok fától, emlékszem, olyan érzésem volt, mintha nem egy korszerű, nagypolgárian tágas lakásba, hanem egy faházba, egy erdei menedékházba érkeztem volna, mely hosszú séták közti csendes pihenésre szolgál.

A következő napokban tényleg csak pihenésre, a hosszú járkálások közti rövid szünetek eltöltésére használtam a szobát, melyet a barátom a rendelkezésemre bocsátott, de a lakás erdei faház jellege csak látszat volt, mint ahogy Brüsszelben később is gyakran tapasztaltam, hogy a látható dolgok mögött egy másik réteg, az úgynevezett valóságnak egy mélyebb rétege található, hiszen ez a lakás nagyon is korszerű volt, annyira korszerű, hogy a zuhanyozófülke használatához például segítséget kellett kérnem.

Azon az estén, mikor megérkeztem, a barátom egyébként nem az első, nem a második, hanem csak a harmadik vagy a negyedik csengetésre jelentkezett, és aztán megfigyeltem, hogy ezt mindig így csinálja, nem az első vagy a második, hanem csak a harmadik vagy a negyedik csengetésre jelentkezik, és többször meg akartam tőle kérdezni, hogy ezt miért csinálja, de mire a negyedik emeletre felértem, mert ebben az épületben nem volt felvonó, lépcsőzni kellett, addigra rendszerint elfelejtettem, és végül nem kérdeztem meg.

Az első estén még lejött elém, kinyitotta a ház kapuját, megölelt, a vállaimat barátián megveregette, örült nekem, én is örültem.

Kérdezte, hogy milyen volt az út, és hogy megéheztem-e, én pedig mondtam neki, hogy az út jó volt, köszönöm, elég jól utaztam, és a legutóbbi pihenő alkalmával a két utolsó szendvicsemet is megettem, de vékonyak voltak, úgyhogy tudnék enni valamit, mire felnevetett, és még mindig ugyanúgy nevetett, ugyanazzal a göcögő, nyerítésre emlékeztető nevetéssel, melyet nagyon régről ismertem, és azt javasolta, hogy vigyük fel a csomagjaimat, szívesen segít, ha valami még van a kocsiban, és utána nézzük meg, hogy a vacsorából mi maradt.

A nappaliban már szépen meg volt terítve, egy vastag lábú, ovális asztalon két tányér, két karcsú pohár, mellettük csillogó evőeszközök és összehajtott szalvéták.

Ez a nappali egy belső udvarra, pontosabban egy téglaházakkal körülvevett, teraszosan emelkedő, tágas kertre nézett, és miután a tengeri falatokból álló könnyű vacsorát elfogyasztottuk, fogtuk a poharainkat, kimentünk a széles erkélyre, és néztük a házakkal körbevett kertet, néztük a virágokat, az alacsony bokrokat, a vékony törzsű fákat, és beszélgettünk, vagy inkább csak ő beszélt, mivel ezen az estén, hogy a zavaromat oldjam, leginkább én kérdeztem őt.

Fák voltak a lakás másik oldalán is, az utca felől, mindkét utcai szoba az említett parkra, a terebélyes platánokra nézett.

A jobb oldali szobát kaptam, ez volt a vendégszoba, és ez gyakorlatiasabb megfontolásból is kedvezőnek bizonyult, a jobb oldali szoba ugyanis közelebb volt a fürdőszobához és a bejárathoz, ami nagyobb szabadságot adott, úgy éreztem, hogy nyugodtan járkálhatok, bármikor jöhetek és mehetek, nem fogom zavarni a barátom.

Az ablakból a magas platánok nedvesen fénylő koronáit láttam, balról pedig, a nagy park közepén, egy hatalmas diadalívet, melyet erős fényekkel világítottak meg minden oldalról, így éjjel is nézhettem a lovakat, melyek a masszív épület tetején ágaskodtak, dagadó izmokkal, megbokrosodva, habár ezeket a dagadó, megfeszült izmokat csak később, éjjel körül vehettem jobban szemügyre, mikor lementem, hogy lefekvés előtt sétáljak egyet.

A földmérő barátom egyébként már nem földmérő volt, évek óta, helyesebben évtizedek óta egy menekültekkel foglalkozó alapítványnál dolgozott, és mivel a helyzet, ahogy mondta, egyre csak romlik ezen a téren, ezért az alapítványnál egyre több dolguk volt, úgyhogy valamivel tizenegy után elnézést kért, amiért magamra hagy, de jelenleg is egy nehéz tárgyalási sorozat kellős közepén vannak, mondta, az elmúlt napok meglehetősen kimerítették, és van esély rá, hogy a következő menet még keményebb lesz, úgyhogy még egyszer elnézést kért, neki most le kell feküdnie, mondta, reggel nagyon korán indul, munka előtt még néhány dolgot el kell intéznie, de én csak maradjak, igyam meg a bort, a hűtőben pedig találok reggelit, szóval érzem otthon magam, vagy inkább érzem magam sokkal jobban, mint otthon, mondta, és tényleg elcsigázottnak tűnt, a szemei sarkában egyre mélyebben rajzolódtak ki a ráncok, holnap este viszont folytatjuk, mondta, nagyon érdekel, hogy mi van velem, és ha lehet, majd a rózsákat is meséljem el.

Nem bántam, hogy aludni megy, mivel én is fáradt voltam, és a rózsákról most különben sem lett volna kedvem beszélni, ami pedig a bort illeti, a végén már nem esett jól, nem ittam meg, a maradékot a lefolyóba öntöttem, és aztán a szobámba mentem, hogy kicsomagoljak.

Az ingeket, vagyis a két ingemet, melyet magammal vittem, vállfára akasztottam, és beraktam a szekrénybe, a zoknikat, a gatyákat, a rövid ujjúkat szépen eligazítva a polcokra tettem, a zacskóba tekert papucsot is kicsomagoltam, majd fogtam a pizzamát és a neszeszert, hogy a fürdőszobába menjek, de az ajtóban megálltam, mivel úgy éreztem, hogy nincs még kedvem lezuhanyozni, és akkor egy ideig csak álltam, és vártam, hátha megjelenik valamilyen szabály a fejemben, ami eldöntheti, hogy mi legyen, de semmilyen szabály nem jelent meg, úgyhogy visszamentem, a pizzamát és a neszeszert az ágyra tettem, és az ablakhoz léptem, hogy onnan nézelődjek.

Ekkor láttam meg, balról, a fák között, az erős fényekkel megvilágított diadalívet, jobban mondva innen csak az egyik sarkát láthattam, a nagyobb részét ugyanis elfedte egy másik épület, mely közvetlenül mellette állt, és mint később, másnap vagy harmadnap megtudtam, a hadtörténeti múzeum épülete volt, így tehát a diadalív nagyobb része takarásban volt, ezért a szobám ablakából csak a lovak fejét láthattam, melyek úgy néztek ki, mintha levágták volna őket, és odahelyezték volna, szép sorban egymás mellé, az épület tetejére.

A következő napokban sokat néztem ezeket a levágott lófejeket, sokszor és sokáig néztem őket.

Ilyenkor mindig vagy majdnem mindig ugyanazok a gondolatok jutottak eszembe, mint ezen az első éjjelen, habár nem rögtön, nem az első percben jutottak eszembe, mert mikor az ablakhoz léptem, akkor egy darabig rendszerint más dolgok jártak a fejemben, de utána furcsa szédülés, enyhe rosszullét fogott el, és kezdtek megjelenni ugyanazok a gondolatok, melyek az első éjjelen gyötörték.

Nincsenek rózsák, nincs feleségem, nincs rendes munkám, semmi nem lett belőlem.

Ezek a nehéz gondolatok jelentek meg, miközben az ablaknál álltam, és a levágott lófejeket néztem, de mégse húztak le, nem vittek magukkal egyre mélyebbre, éppen ellenkezőleg, arra ösztönöztek, hogy felidézsem, hogy újra eszembe hozzam azokat a kérdéseket, melyeket még útközben, valahol a német autópályán fogalmaztam meg magamnak, vagy talán helyesebb lenne, ha úgy mondanám, hogy megfogalmazódtak, valaki vagy valami megfogalmazta őket bennem, és ezeket a kérdéseket aztán a következő napokban is többször elmondtam, és mindig ugyanabban a sorrendben mondtam el őket, mert így éreztem jónak, ebben a sorrendben hangzott megfelelően a kérdések ritmusa.

Honnan jövök, miért indultam el, mit keresek, hova szeretnék eljutni innen.

Ezeket mondogattam, ezeket a kérdéseket ismételtettem magamban, a ritmus pedig a zenéből jött, máshonnan nem nagyon jöhetett, mivel útközben, a német autópályán valamilyen komolyzenei adókat hallgattam, de a válaszokkal nem foglalkoztam, nem a válaszok miatt mondtam el magamnak újra és újra a kérdéseimet, hanem azért, mert miközben ismételtettem őket, egy idő után úgy éreztem, hogy valami megmozdul bennem.

Mélyről, belülről, egészen bentről indult, és átjárt, lassan, fokozatosan kitöltött, mint-ha feltöltene valamivel, így éreztem, és most se tudom másként mondani, csak így, hogy mintha valami kezdett volna feltölteni erővel.

A válaszokat nagyjából tudtam, hogyne tudtam volna.

Tudtam, hogy miért indultam el, hiszen az életem megakadt, újra megakadt, és megint nem tudtam felvenni a kezemből kiütött fonalat.

Jó lett volna megérteni, és ha lehet, akkor szerettem volna más irányba terelni a sorsomat, vagy ha ez nem lehetséges, akkor szerettem volna legalább szünetet tartani, megpihenni, fellélegezni, ezért indultam el.

Az erőt viszont, amely már útközben, és aztán később, a vendégszoba ablakánál állva megmozdult bennem, még nem nagyon ismertem.

Távolról, bizonytalan körvonalakkal emlékeztetett ugyan valamire, amit régen, nagyon régen már éreztem, éppen ezért megpróbáltam a nyomába eredni, kitapogatni, kipuhatolni, hogy honnan jön, honnan ered, és mi lehet az, amire távolról, bizonytalan körvonalakkal emlékeztet, de csak vigyázva, óvatosan tapogatózhattam, mert ha gondolkozni kezdtem rajta, akkor könnyen eltűnt, elillant, mint a rózsza illata a megmozduló szélben, ilyenkor várni kellett, meg kellett várni, hogy újra megjelenjen, de jött, egy idő után visszajött, és akkor kezdtem megnyugodni, hogy nem kell félnem, nem fogom elveszíteni, mert hozzám tartozik, velem van, talán már mindig velem lesz.

Később, néhány nap múlva, azt is gyanítani kezdtem, hogy amit érzek, és amit jobb szó híján erőnek nevezek, abba az irányba mutat, és alighanem pontosan oda vezet, ahova szeretnék eljutni innen, de ezen továbbra se nagyon gondolkoztam, elég volt, ha figyeltem, elég volt, ha ismételtettem magamban a kérdéseimet, és hagytam, hogy ez a valami, ez az erő megmozduljon, átjárjon, kitöltsön, és közben valami szokatlan, különös bizsergést éreztem.

Azon az estén, azon a bizonyos első estén tehát, mikor az ablaknál álltam, és a levágott lófejeket néztem, enyhe rosszullét jött rám, de még időben, talán az utolsó pillanatban, mi-

előtt késő lett volna, mondogatni kezdtem ezeket a kérdéseimet, mintha csak szembe akartam volna helyezni őket azokkal a nehéz gondolatokkal, melyek a fejemben zúgtak, és ez bevált, ez működött, mert a szédülés csillapodni kezdett, a rosszullét fokozatosan enyhült, és mikor szép lassan megszűnt, akkor pedig kihúztam magam, és mélyet sóhajtottam, mint ahogy vadálás és gazolás közben szoktam, mikor a sok hajolás, görnyedés, guggolás után felálltam, hogy kiegyenesítsem a derekam.

Tudtam, hogy nem lenne jó, nem szabad lefeküdnöm ilyen állapotban, pedig fáradt voltam, éreztem, hogy aludnom kellene, mégis fogtam inkább a dzsekimet, és lementem, hogy lefekvés előtt sétáljak egyet.

A ház előtt egy ideig vártam, hol jobbra, hol balra néztem, de sehogy nem tudtam eldönteni, hogy merre induljak.

Végül arra gondoltam, hogy ha körbesétálok a parkot, akkor ez mára éppen elég lesz, úgyhogy kikerültem egy nagy rakás homokot, átmentem az út másik felére, és csak ott vettem észre, hogy a park kerítésén túl egy keskeny gyalogút vezet, ami jónak ígérkezett, mégse lendültem át a kerítésen, noha alacsony volt, derékig se ért, és a következő napokon többször átlendültem rajta, de ezen az estén még óvatosabb voltam, elmentem inkább a bejáratig, ami nem volt messze, gyorsan odaértem, kapu viszont nem volt a kerítésen, a bejáratot mindössze néhány lépcső képezte, a park ugyanis, még nem mondtam, az utca szintjénél mélyebben feküdt, aki tehát a parkba látogatott, annak le kellett mennie ezeken a lépcsőkön.

Erről nekem a rózsák jutottak eszembe, mert mikor a rózsákhoz mentem, akkor is lefelé kellett mennem, a hídnál vagy a zsidó temetőnél le kellett mennem a part alá.

A platánok már hullatták a nagy, sárgászöld leveleiket, ősz volt, átnedvesedett, puha szőnyegen lépkedtem.

A belgák néhol összekaparták, kupacokba és halmokba gyűjtötték őket, de a legtöbb helyen ott hagyták, a park nagyobb részét és a kerítés mellett vezető keskeny gyalogutat vastag avar borította, éppen úgy, ahogy nálunk szokta, gondoltam.

Lehet, hogy az ilyen esetleges, szinte elhanyagolható egybeesések miatt nem éreztem semmi különösöt, pedig Brüsszelben voltam, és ez nem volt kevés, számomra legalábbis nem, hiszen még soha nem voltam ennyire messze a rózsáinktól, valamit tehát éreznem kellett volna, de semmit nem éreztem, inkább csak annyi tűnt fel, hogy ezek szerint a rózsákkal mérem, hozzájuk viszonyítom a távolságot, amit megtettem.

Ha néhány héttel korábban azt mondta volna nekem valaki, hogy hamarosan Brüsszelben fogok sétálni a nedves avaron, akkor valószínűleg hülyének néztem volna, most viszont tényleg ott voltam, a nedves avaron járkáltam, és egyre azt mondogattam magamban, hogy Brüsszelben vagyok, a nedves avaron járkálok, és közben csak annyit éreztem, hogy a cipőm orra átázott.

Az éjszaka viszonylag csendes volt, csak valami mélyről jövő, morajló, halkan lüktető búgást hallottam, és ez a hang egyre erősödött, ahogy a park végéhez közeledtem.

Hogy melyik végéhez, azt nem tudom, egyelőre még nehezen tájékozódtam, és ami azt illeti, ezzel a parkkal kapcsolatban később is zavarban voltam.

Azokban a napokban, amíg a barátomnál laktam, tulajdonképpen végig olyan érzésem volt, mintha ebben a parkban pontosan fordítva állna minden ahhoz képest, ahogy a térkép mutatja, és erre a zavarra később még lehet, hogy visszatérek, de előbb elmondom, hogy hét vagy nyolc perc után a park végéhez értem, ahol a gyalogút derékszögben balra fordult, én pedig követtem az irányát, mentem tovább ezen az úton az esőszagban, hogy a park túlsó oldalán, ahogy eredetileg terveztem, a barátom házához visszatérjek.

A parknak ebben a sarkában, úgy emlékszek, hogy egy imaház állt, egy muzulmán imaház, karcsú toronnyal, a torony tetején ferde félholddal, mint ahogy Boszniában is láttam, az imaház körül pedig rózsák voltak, minden irányba hajlongó, magasra felszökő, sárga futórózsák, és akkor megállapítottam magamban, hogy ezek a muzulmán rózsák az első rózsák, melyekkel Brüsszelben találkoztam, de nem álltam meg, hogy közelebbről megnézzem őket, ezen az első estén járkálnom kellett, úgyhogy mentem tovább.

Az is lehet, hogy nem jól mondom, könnyen lehet, hogy a muzulmán imaház a park másik végében állt.

A morajlás, a mélyről jövő, lüktető bűgás mindenesetre ezen a részen tovább erősödött, és már nem olyan volt, mintha mélyről jönne, ez a hang inkább kintről, a szabadból jött, noha egy ideig még tompának, fojtottnak tűnt, de hamarosan ez is megváltozott, és akkor azt láttam, hogy a nedvesen csillogó fűben rés keletkezik, mintha a föld megnyílna előttem, és mikor közelebb értem, akkor nem volt kétség, tényleg ez történt, a park közepén a föld megnyílt előttem, és a mélyből egy több sávú út emelkedett fölfelé, mely jobb kéz felől, a parkon kívül érte el az utca szintjét, ahol rögtön egy körforgalomba torkollt, azon túl pedig, ha jól láttam, egy magas házakkal övezett sugárútban folytatódott.

A kavicsokkal felszórt, keskeny gyalogút, melyet követtem, ezen a szakaszon kiszélesedett, kissé megemelkedett, és hídszerűen átívelt a mélyből jövő autótútra, majd újra szűkebb lett, és eredeti alakját visszanyerve haladt tovább a park szélén, az alacsony kerítés mellett.

A forgalom gyér volt, de folyamatos, a park gyomrából surrogó kerekű gépkocsik és nagy, fekete teherautók jöttek föl a sugárútra, vagy pedig fordítva, a sugárútról ereszkedtek le a föld alá, hogy eltűnjenek a narancssárga fényekkel kivilágított alagútban, és miközben átgyalogoltam felettük, arra gondoltam, hogy bennem is így jönnek föl, így emelkednek felszínre, és ugyanígy süllyednek vissza, különös ritmusban, a szomorúság autói, melyeket a feleségem vezet, jobban mondván a volt feleségem, rövidre nyírt hajjal, és így jönnek föl, így emelkednek felszínre, és ugyanígy süllyednek vissza a kétségbeesés nagy, fekete kamionjai, telepakolva rózsákkal, dugig teletömve apám rózsáival, gondoltam, aztán mentem tovább, folytattam az utam, a cipőm addigra teljesen átázott, kezdett fájni a lábam, és nagyon kellett volna hugyoznom is már, úgyhogy kinéztem egy sötétebb bokrot, odamentem hozzá, és ezúttal nem kellett sokáig várnom, könnyen megindult, habár a farkam még mindig félrehordott, de ez már így marad, gondoltam, lehet, hogy örökre így marad, majd visszatértem a keskeny gyalogútra, mentem tovább a nedves avaron, és mikor a park túlsó oldalához értem, akkor a gyalogút megint balra fordult, én pedig követtem az irányát, balra fordultam, és folytattam az utam, mentem visszafelé a park túlsó oldalán.

A következő percben aztán mégis megálltam, mert egy különös alakot vettem észre a fák között, egy hóbortos alakot, aki hosszú szalagot erősített két fa közé, és ezen egyensúlyozott, vagyis csak próbált egyensúlyozni rajta, de két vagy három lépés után mindig megbillent, és akkor már hiába mozgatta, hiába rángatta ide-oda a feje fölé emelt karjait, a következő pillanatban a talajon volt újra, a fehér szalag pedig felpattant a magasba.

A park egyébként üres volt, vagy majdnem üres, csupán egy vagy két biciklis húzott el időnként mellettem, úgyhogy nem sokan láthatták a kötéláncos kudarcát, könnyen lehet, hogy éppen emiatt gyakorolt ezen a kései órán, mindenesetre nem adta föl, a hosszú, fehér szalag újra és újra megfeszült, és egyenlőtlen szárú, elnyújtott V betűt rajzolt a fák közé, mikor az alak rálépett, hogy tovább gyakorolja az értelmetlen mutatványát.

Egy ideig néztem, de ráuntam, nem volt érdekes, mentem tovább, folytattam az utam, hogy a parkot megkerüljem, és a barátom lakásába visszatérjek.

Már nem mindenre emlékszem, és főként nem mindenre emlékszem jól, ezért meg lehet, hogy mikor a házból kiléptem, és a nagy homokrakást megkerülve átmentem az út túlsó felére, akkor nem jobbra, hanem balra indultam.

Ezzel a parkkal kapcsolatban, ahogy említettem, végig zavarban voltam, és tulajdonképpen ma sem tudom hiánytalanul összerakni a fejemben, hogy pontosan hogyan álltak a dolgok, hol volt a diadalív, hol volt a muzulmán imaház, hol voltak ebben a parkban a szobrok, de végső soron mellékes, hogy merre indultam, mivel csak annyit szerettem volna elmondani, hogy a tervemet végül mégse teljesítettem.

Nem kerültem meg a parkot, mert nem sokkal azután, hogy elhagytam a kötéltáncost, a bokrok és a fák ritkulni kezdtek, és mikor a lehajló ágak közt megláttam a diadalívet, akkor a következő elágazásnál balra fordultam, és bementem középre, a parkot ugyanis, ezt még nem mondtam, belül is kavicsokkal felszórt gyalogutak szeltek át, néhol keresztben, máshol hosszában, megint máshol átlós irányban haladtak ezek az utak, a következő elágazásnál tehát balra fordultam, és bementem a park közepére, ahol a tér kinyílt előttem, ezen a részen ugyanis nem voltak fák, a park közepén egy tisztás volt, egy virágágyásokkal beültetett nagy, füves tisztás, távolabb pedig, a hosszú virágsorok végén, a diadalkapu állt, büszkén és masszívan, zöldes fényekkel kivilágítva, és mikor a park közepén jobbra fordultam, akkor a diadalkapu éppen szembe került velem, és a tetején vadul vágattak felém a megbokrosodott lovak.

Én is elindultam feléjük, de nem vágattam, a múltkori falba rúgástól még mindig fáj valamennyire a lábam, úgyhogy nem vágattam, hanem csak ökölbe szorítottam a kezem, és így mentem a virágágyások közt, mentem a megbokrosodott, zöld lovak felé.

Ezen a részen nem voltak fák, így lehullott levelek se voltak, a homokszínű kavicsok nedvesen csikorogtak a lépteim alatt.

Virágok közt mentem, mondom, de nem tudnám megmondani, hogy milyen virágok voltak, lehet, hogy dáliaik, lehet, hogy begóniák, legalábbis ezek a nevek jutnak most eszembe, habár nem tudom, hogy pontosan hogyan néznek ki a dáliaik és a begóniák, a virágokat illetően, bevallom, elszomorítóan tudatlan vagyok, és nemcsak a virágokkal, hanem a fákkal, a bokrokkal, a madarakkal és még sok minden mással így vagyok, leginkább mégis az emberi dolgokkal kapcsolatban vagyok tudatlan.

Nézem az emberi dolgokat, és nem értem őket, figyelem a történéseket, próbálom keresni köztük az összefüggéseket, és nem nagyon találok őket.

Ki tudja, hány utast hoztam vagy vittem már a kocsimmal, és hogyha beszéltek, akkor meghallgattam őket, nem mindegyikük beszélt, de ha valamelyikük beszélni akart, akkor meghallgattam, amit mondott, ki tudja, hány történetet hallottam útközben, mikor fuvarozóként dolgoztam, és ezektől a történetektől mégse lettem okosabb, a férfiakat is, a nőket is végighallgattam, de a férfiakat és a nőket illetően egyaránt tudatlan maradtam, és ugyanez a helyzet a fiatalokkal, az öregekkel, a betegekkel és az úgynevezett egészségesekkel kapcsolatban.

Magamat is figyeltem, magamat egy időben sokat figyeltem, de mit mondjak, a legtöbb esetben magamat sem értettem.

Erre gondoltam, emlékeim szerint ilyen gondolatok jártak a fejemben, mikor a nedvesen csillogó, tompán csikorgó kavicsokon a diadalkapu felé mentem, és hol jobbra, hol balra, az elkésérítően ismeretlen virágokra néztem.

Mindegy, gondoltam, a múltnak vége van, és milyen jó, hogy örökre vége van.

Most már Brüsszelben vagyok, és a céloom felé haladok, még nem vagyok egészen ott, de haladok, minden lépéssel közelebb jutok a céloomhoz.

A keskeny gyalogút mellett padok is voltak, ezek a padok egymástól távolabb helyezkedtek el, volt egy pad balról, aztán szünet következett, majd volt egy pad jobbról, és utá-

na megint egy hosszabb szünet, és így tovább, ebben a szaggatott ritmusban, mert ennek is ritmusa volt, mint ahogy a bokroknak és a fáknak, ahogy a virágoknak és a gyalogutak találkozásának, mindennek ritmusa volt, mintha nem egy parkban sétálnék, hanem egy zenei darabban, gondoltam, de az is lehet, hogy nem egészen így volt, már nem mindenre emlékszek jól, egyedül a kavicsokban vagyok biztos, abban, hogy a homokszínű kavicsok nedvesen, tompán csikorogtak az átázott cipőm alatt, a hangjuk még mindig a fülemben van.

Mikor arra gondoltam, hogy mindegy, mi volt, mi nem volt, most már haladok, minden lépéssel közelebb kerülök a célomhoz, akkor viszont megálltam, mivel éppen az egyik padhoz értem, de mielőtt leültem volna, akaratlanul is számolni kezdtem, hogy ez a pad összesen hány lécből áll.

Ez már a diadalkapu közelében volt, a kavicsos út mellett formára nyírt sövény húzódott, a sövényen túl virágok, hosszú száron lengő, bordó és kék és lila virágok, a pad pedig összesen tizenkilenc lécből állt, ebben majdnem biztos vagyok, mert kétszer is megszámláltam, mint ahogy otthon szoktam, még az íveket is magam előtt látom, feltűnően szép íve volt a háttámlának és az ülőkének, a tizenkilences pedig jó szám volt, legalábbis úgy emlékeztem, hogy korábban jónak tekintettem, de már nem tudtam volna megmondani, hogy miért, és ezen az estén úgy éreztem, hogy ennek nincs is különösebb jelentősége, inkább csak megszokásból számláltam meg a vékony léceket, ugyanolyan megszokásból, mint ahogy a cipőnk talpát szoktuk megtörölni, mielőtt a lakásba lépünk, és ezeket a súroló, dörzsölő mozdulatokat akkor is elvégezzük, ha nincs rájuk szükség, hisz odakint száraz idő van, semmilyen kosz nem tapadhatott a talpunkra.

Leültem a padra, kényelmesen hátradőltem, ez is jó volt, kellemes a hátamnak, majd felnéztem a túlméretezett diadalkapura, és arra gondoltam, hogy nincs már messze, innen csak egy vagy két órányira van Franciaország, de még nem vagyok ott, ez még nem a diadal.

A következő pillanatban megint rózsákat láttam, a diadalkapu masszív épülete előtt ugyanis, akárcsak a muzulmán imaház előtt, rózsák nyíltak, nem sárgák, hanem vörösek és fehérek, de az ágaik magasra felszöktek, és úgy hajladoztak minden irányba, mint fényképeken a lángnyelvek.

Ezen a padon, ezen a megnyugtatóan szép, kényelmes padon gondoltam újra apámra, és ennek köze lehetett a rózsákhoz is, az éjszaka közepén sötétben égő, vörösen és fehéren izzó futórózsákhoz.

Néztem ezeket a mozdulatlanul lobogó, szép nagy rózsákat, és közben arra gondoltam, hogy apám valójában a saját életét élte, ez pedig olyan valami volt, amit másoknál nem nagyon találtam, mások mindenféle életet éltek, jó életet, rossz életet, se jó, se rossz életet, éppen csak nem a saját életüket, ennek ugyanis nem sok köze van a jó vagy a rossz élethez.

Apám viszont a saját életét élte, habár az ő élete sem volt hibátlan, és az egyik hiba alighanem én voltam a képben, mert ahhoz, hogy a maga életét élje, apámnak nem volt rám szüksége, én mégis lettem, ráadásul olyan lettem, amilyen lettem, nem pedig olyan, amilyennek apám elképzelte.

Ha folytattam volna, amit elkezdett, ha én is rózsákkal foglalkoztam volna, akkor lehet, hogy másképpen alakult volna minden, de ha folytattam volna, amit apám elkezdett, akkor az ő életét éltem volna, ezt pedig nem akartam, semmiképpen nem, és erre már korán vagy viszonylag korán rájöttem, azt nem tudom, hogy minek köszönhetően, de még a háború előtt rájöttem, nagyjából abban az időben, mikor a nagy, fekete kamionokat simogattam, melyek a rózsákért jöttek.

Ezzel a dologgal, ezzel a szokatlan helyzettel apám nem tudott mit kezdeni, sehogy nem tudta megérteni, hogy a fia sofőr akar lenni, egy puha seggű sofőr, aki a tetejében még verseket is írogat.

A háború alatt ugyanis megtalálta néhány versemet, melyeket a rózsás papírok hátuljára írtam.

Ezek a papírok a raktárunkban akadtak a kezembe, eredetileg tanúsítványok voltak, úgynevezett deklarációk, melyeket a csomagolt rózsákra kellett ragasztanunk, negyven öntapadó címke volt egy ilyen papíron, mindegyiken a rózsza neve, típusa, kora, valamint a tanúsítvány azonosító száma szerepelt.

Ami azt illeti, ez a ragasztgatás elég unalmas munka volt, halálosan unalmas, a zacskók egyik oldalára a rózsák fényképét, a másik oldalára a deklarációkat kellett ragasztanunk, de a háború idején, mikor ezek a rózsás papírok a kezembe akadtak, már régen nem csomagoltuk a rózsákat, mert csomagolás nélkül is alig tudtuk eladni őket, ezek tehát lejárt tanúsítványok voltak, és semmit nem értek, a hátoldaluk viszont üres volt, szép sima, vajsárga, úgyhogy egyik alkalommal, mikor munka közben valami eszembe jutott, akkor bementem, és leírtam néhány sort egy ilyen papírra, majd visszamentem, és dolgoztam tovább, vadaltam vagy gazoltam, már nem tudom, melyiket csináltam, és aztán máskor is előfordult, hogy munka közben valami eszembe jutott, és egy ideig mondogattam, egyre csak ismételtettem magamban, nehogy elfelejtsem, és mikor a rózsasor végére értem, akkor bementem a raktárba, és leírtam, amit addig magamban mondogattam, de apám néhány hét múlva megtalálta ezeket a papírokat, és nem értette, hogy milyen hülyeség ez, nem értette, hogy milyen eső, miféle herceg, és mit akarok mondani azzal, hogy lovaggá ütnek az esőcseppek, vagy hogy fát vágni, szemet hordani még jó lehetsz, hercegem, mert ilyeneket írogattam, ilyen versek jutottak eszembe abban az időben, és ezen apám felkúrta az agyát rendszeren, és képtelen volt bármit kezdeni azzal a kétségbeejtő helyzettel, hogy a fia egy pöcs, aki verseket írogat, nem elég, hogy sofőr akar lenni, még verseket is írogat, és közben tönkreteszi a rózsás papírokat.

Pedig csak a hátoldalukra írtam, és ezek különben is már régen lejárt tanúsítványok voltak, de apám őrizte őket, a háború óta minden szemetet, minden szart őrizgetett, minden tanúsítványt, minden termékleírást, minden fajtajegyzéket eltett, mert ki tudja, valamire még lehet, hogy jók lesznek, gondolta.

Ezért mondom, hogy az egyik hiba én voltam a képben, és nélkülem apám élete valószínűleg tökéletes lett volna.

Mikor a leleplezésem utáni napon dolgozni mentem, akkor még láttam a személtládában az összegyűrt papírokat, de nem szedtem ki őket, mert igaza volt apámnak, rossz versek voltak, habár nem azért voltak rosszak, amiért ő gondolta, de attól kezdve, úgy emlékszek, hogy nem írtam több verset, és csak később, sokkal később lett újra szükségem a rózsás papírokra.

A diadalkapu közelében ültem, a vörösön és fehérén izzó rózsákat néztem, és arra gondoltam, hogy apám élete tulajdonképpen a farka miatt volt tökéletes, hiszen én is csak a farka miatt lettem.

Nincs ebben semmi különös, másokkal is így van, a legtöbben csak az apánk fasza miatt lettünk, mivel apáink ölelni akartak, helyesebben dugni akartak, és nemcsak akartak, hanem dugtak is, mindegy, hogyan nevezzük, szerelemnek, házasságnak, házasságtörésnek vagy családalapításnak, a lényeg, hogy apáink dugtak, kényszeresen dugtak, amíg el nem fehérült a szájuk is, gondoltam.

Ezek persze megint nehéz, lehúzó gondolatok voltak, és mikor éreztem, hogy húznak, hogy lassan húzni kezdenek lefelé magukkal, akkor újra elkezdtem mondogatni magamban a kérdéseimet.

Honnan jövök, miért indultam el, mit keresek, hova szeretnék eljutni innen.

Ezeket ismét elgondoltam, ezeket a kérdéseket mondogattam magamban a diadalkapu előtt, hátha másik irányba, hátha egy felfelé vezető ágra tudom terelni velük a gondolataimat.

Egy idő után aztán felálltam, és a rózsák felé indultam, hogy közelebről is megnézzem őket, és mikor odaértem hozzájuk, akkor mind a kettőt felismertem, ilyen rózsáink nekünk is voltak, még a nevüket is tudtam, hiszen az előző nyáron, mikor megint dolgozni kezdtem velük, a legtöbb rózsát újra megtanultam, a vöröset Don Juannak, a fehérét Ilse Krohn Superiornak hívták, és mikor ez a két név eszembe jutott, akkor úgy éreztem, hogy megint ugyanott vagyok, a gondolataim visszakanyarodtak oda, ahonnan elindultam, habár nem tudtam, hogy ki volt Ilse Krohn, és fogalmam se volt, hogy miben lehetett Superior, de úgy tűnt, hogy megint ugyanarról, megint a dugásról van szó, hiszen a fehér rózsát egy nőről, a vöröset pedig egy férfiről nevezték el, és mikor gyereket csinálnak, akkor se a gyerekre gondolnak, hanem magukra, mindig csak magukra gondolnak, soha nem arra, hogy aki életet ad, valójában rózsákat ad, mindig csak rózsákat, az éhség rózsáit, a félelem rózsáit, a vágy rózsáit, a fájdalom rózsáit, a szív rózsáit, a szenvedés rózsáit, az árulás rózsáit, a vér rózsáit, a gyönyör rózsáit, a hűtlenség rózsáit, a megkönnyebbülés rózsáit, a hit rózsáit, a napfény rózsáit, a tűz rózsáit, a népiértés rózsáit, a hőseség rózsáit, a göröngyök rózsáit és a rózsák rózsáit adja, aki életet ad, gondoltam.

A diadalkapu előtt álltam, és balzsamos illatot, esőszaggal kevert, kábító rózsailatot éreztem.

A vörös rózsáknak volt ilyen szaguk, a fehéréket gyengébben illatoztak, és ezek kevesebb virágot is hoztak.

Az egyik fehér virághoz közelebb hajoltam, egészen közel, hogy jobban érezzem, végül az orromat is beledugtam, de alig éreztem, fátyolosan könnyű illata volt, a szirmok viszont még nedvesek voltak az esőtől, vizes lett tőlük az orrom.

Egy vöröset is megszagoltam, tömény volt, erős, tényleg egy csábító illata, és ezen a bokron a virágok mellett bimbók is voltak, épphogy csak kifakadtak, de a keskeny hasadás mögött már látni lehetett a bordó szirmokat, sötétek, majdnem feketék voltak, mint az első műtét után a farkam, és mikor feléjük nyúltam, hogy az egyiket megérintsem, hogy az egyik bimbót megfogjam, akkor elszámoltam magam, elhibáztam a mozdulatot, és a bimbó tejét találtam el, amitől a zsenge szár elpattant, de nem tört el teljesen, a bimbó nem szakadt le, hanem csak kibicsaklott, lekonyult, és ennek a fejével lefelé lógó rózsabimbónak éppen olyan alakja volt, mint az orvosi könyvekben vagy az enciklopédiákban látható szívnek.

Annak idején több ilyen orvosi könyvet átlapoztam a feleségemnél Palicson, ami pedig az enciklopédiákat illeti, ezekből nekem is volt két kötetem, anyámtól kaptam őket.

Ez is eszembe jutott, hogy anyám a háború alatt két kötet enciklopédiát küldött nekem Pestről, ez volt a karácsonyi ajándéka.

Egyiket a háború első évében küldte, másikat a háború második évében, és talán úgy tervezte, hogy a következő évben majd elküldi nekem a harmadik kötetet, és így tovább, elküldi lassan a teljes sorozatot, ami szép elgondolás volt, ha tényleg így volt, de a harmadik évben elfelejtette, vagy nem tudom, hogy mi történhetett vele, mindenesetre nem kaptam több könyvet, elmaradtak, az enciklopédiák ugyanúgy elmaradtak, mint a zserbóval telepakolt cipősdobozok, melyeket a születésnapomra küldött.

Az első két kötet viszont megvan, ezek a nagy, vastag könyvek ma is megvannak, a borítójukon egy szúrós növény látható, ez is eszembe jutott azon az éjszakán, mikor ügyetlen mozdulattal letörtem a rózsabimbót, és aztán csak néztem, ahogy fejével lefelé lóg, mert

így éppen olyan alakja volt, mint a szívnek az enciklopédiám első kötetében, a megnyitott testet szemléltető ábrán.

A diadalkapu előtt álltam, balsamos illatot, esőszagot és kábító rózsaillatot éreztem, és valami fontosat, valami lényegbevágót felismerni véltem a rózsákkal kapcsolatban.

Mikor a virág nyílni kezd, mikor a burok felhasad, és ami bent volt, mélyen, legbelül, elkezd magát lassan, fokozatosan kinyitni, kibontani, mint egy jól megkomponált zenedarab, akkor az, ami eddig ép volt és egész, most darabokra, vékony szeletekre, szirmokra hasad, és miközben ezek a szirmok kinyílnak, kibomlanak és kitárulkoznak, hogy megmutassák azt, ami mélyen, bent, legbelül van, maga a virág ezalatt darabokra szakad.

Mivel pedig az imént úgy láttam, hogy a letört rózsabimbónak szív alakja van, ezért a kettőt összekapcsoltam, és arra gondoltam, hogy a virágzás ezek szerint nem más, mint a szív feldarabolása, hogy tulajdonképpen a szívünket kell felhasogatni, vékony szeletekre vagdosni ahhoz, hogy a rózsza kivirágozzon.

Az első estén nem történt más, nagyjából ennyi történt. ■ ■ ■

■ **Danyi Zoltán** 1972-ben született Zentán, a Vajdaságban él. Költő, író. Fontosabb díjai: Mészöly Miklós-díj (2016), Füst Milán-díj (2019). *Dögeltakarító* című regénye a Magvető gondozásában jelent meg 2015-ben.

NAGYKÖR

Bozsi Péter 1963-ban született Csantavéren (ExYu, ma Szerbia). Író, költő, műfordító. Az Ex Symposion főszerkesztője. Legutóbbi verseskötete: *Behódolt tartomány* (Forum-Kalligram, 2020). Veszprémben él.

És azt tudat,
kérdezi tőlem köszönés helyett,
(közben nyújtja a jobb kezét,
megmarkolom,
erős a szorítása)
hogy a Föld forgási sebessége 1667 km/h
és 108000 km-rel száguldunk a Nap körül?
Értetlenül nézek rá.
Mit akar ezzel?
Naprendszerünk meg
(a Tejútal együtt),
folytatja,
805000 km-es óránkénti sebességgel forog
egy fekete lyuk körül.
240 millió év alatt tesz meg egy kört.

Na, így könnyökölj ki a szeles csillagokra!

Sétálni indultunk.
Megtesszük a Nagykört.
A Nagykör az Óváros téren kezdődik,
le a Jókai utcán a Sédig,
ott balra a Viadukt felé egészen a Laczkó-forrásig,
onnét pedig vissza a Margit-templom romjáig,
el a Benedek-hegy csúcsa mellett,
át a Szerelem-szigeten,
föl az Ostromlépcsőn vagy az Anyós utcán,
és vége.
Közben gombászni is lehet.
Korhadéklakóba
(téli fülőke, judásfüle, kései laska)
bármikor belebotolhatsz,
ha nincs túl nagy hideg.
Belém karol,
nyakába tolja maszkját
(csak a belvárosban kötelező)
és mantrázni kezd:

Hajnalpír áldozati fejem,
nap a szemem,
tűz a torkom,
év a testem,
évszakok a végtagjaim,
hónapok az ízületeim,
nappalok és éjszakák a talpam és a tenyerem,
csillagok a csontjaim,
felhőzet a húsom,

van rajtam bőr, haj, szőr, köröm, anyajegy,
tar koponyámon fül,
benne fülpiszok,
orr, az orrlyukban takony,
szem, szemhéj, alatta könny-
zacskó, sok ránc, szempilla,
szemöldök, ősz bajusz és szakáll, ajkak,
mögötte (mú)fogak, szájpadrólás, nyelv, garat,
durván ez adja arcomat,
a bőröm alatt van hár, hús, ín, csont, csont- és,
agyvelő, vese, szív, máj, vér és vér-
edények, epe, hasnyálmirigy, lép,
gyomor és belek, ürülék, vizelet; mérgek.
Tízszer annyi baktérium,
mint amennyi emberi sejt.
Nem jelképeznek semmit.
Azok,
amik.

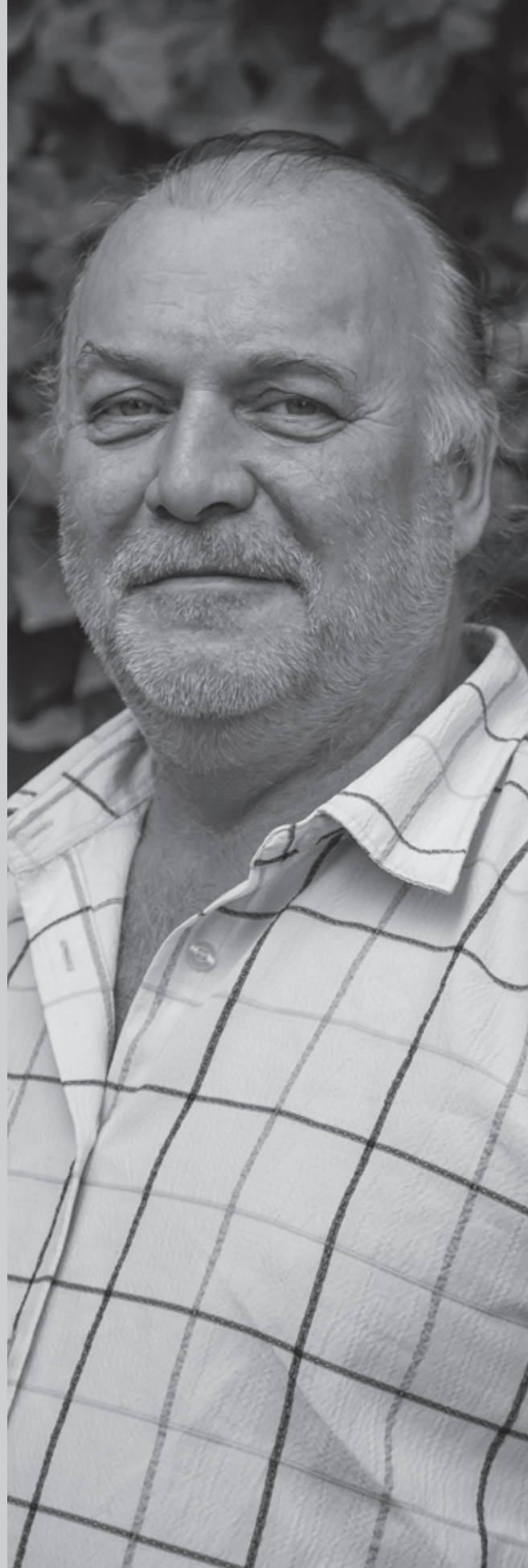
Már épp azon morfondíroztam,
otthagynom a fenébe,
sétafikáljon és baszakodjon egyedül,
amikor kezét az alkonyati égnek emeli,
kerengeni kezd,
akár valami révületbe esett esetlen dervis,
és fölrikolt:

Megyek haza!
Tegnap megkaptam a második oltást.
Fölmondtam a hullagyárban,
nem leszek segédápoló soha többé.
Anyám már készíti a szármát.

Zsebéből egy félliteres,
csillogó laposüveget vesz elő,
mehúzza,
nyújtja felém,
az alkonyati fényben pedig,
a mutató és középső ujj között,
megvillan egy szakszerűen megtekert,
hüvelykujj vastagságú rakéta.

Mégsem hagytam ott.
Pörögtem és kántáltam vele.

Weissbrunn, 2021. 02. 17–18.

A munkás

A munkás

Sötét van még, amikor elindul. Hideg szél rázza az ágakat. Megigazítja nyakán a sálát. Gyomrába fájdalom nyilall. Cigaretára gyújt. Émelyeg a kialvatlanságtól. Elkeseredetten indul el a megálló felé. Sietős tempóban halad végig a hajnalba meredt kertes házak között a megszokott úton. Mindennap ugyanaz. Ismeri a repedéseket, az aszfalt megsüllyedt gödreit feltöltő tócsákat, az arcába vágó ágakat. Ismeri a már világos ablakokat, melyek mögött, úgy véli, dühös munkások isszák reggeli feketéjüket; a saroktól a második ház mellett parkoló autójában alvó ételfutárt; a félnótás öregasszonyt, aki lomha, kövér kutyáját sétáltatva átvizsgálja a szemeteskukák tartalmát; azt a sok nyomorultat, akik fásultan várnak a megállóban a buszra, hogy eljussanak valami üzembe vagy raktárba, ahol aztán késő délutánig gyötrik őket éhbérért.

A vasúti felüljáró alatt elpöccinti a cigarettacsutkát, megsörgeti zsebében az aprópénzt, amin majd kávét vesz az automatából, aztán átsiet az úttesten. Heves köhögés rázza meg a mellkasát; egy zöld munkásruhás csapzott asszony felkapja a fejét. Összenéznek. Ismeri őt is. Minden hajnalban ott vár a buszra. Undorodva fordítja el róla tekintetét. A távolban feltűnnek a busz sárga kör-szemei. Mindenki toporogni kezd. Határozottan a járdaszegély szélére lép. Régi busz áll be, motorja hangosan bög, szörnyű gyomra hideget és bűdöset lehel. Feltulakodnak. Gyorsan leül a hideg műbőr ülésre, és előveszi táskájából a könyvét. Csak tíz perce van olvasni, azután át kell szállnia.

Leszállásnál újra tülekedés. Mindenki ingerült. Mindenki előbb akar leszállni. Méltatlankodás, sértő megjegyzések. Sietnek a metrólejáró felé, ahonnan megkeseredett láb- és hűgyszag pöffen föl. A buszváróban hajléktalan fekszik a padon, alatta vizeletfolt; a preszó előtt két részeg vitatkozik; tinédzser rókázik a sarkon. Egy fiatal lány köhögni, öklendezni kezd. A hajnal kemény arcú teremtményei azonban rezzenéstelen arccal haladnak tovább a föld alá, hogy eljussanak céljukhoz.

Ujját a lapok közé téve kényelmesen, de tempósan halad a lépcsősor felé. Ahogy visszafordul, még épp látja, hogy a lány a virágágyásba hány. Közömbösen fordítja el a fejét, követi a felbőszült tömeget lefelé. Menni kell. Nem vesz az ingyen újságból. A mozgólépcsőn jobb oldalra áll, hogy elférjenek mellette.

A következő busszal érkezők szaladnak lefelé, és a fény- és hangjelzés után még beugranak a szerelvénybe, vállukat megüti a záródó ajtó. Hangosan szitkozódnak. Ő ráér a következővel menni. Mindig korábban indul, hogy beérjen, bármi történjék is. A lapok közé ej-

ti tekintetét, és folytatja a megkezdett mondatot. A metrószel pimaszul belelapoz a könyvbe. Befut a következő szerelvény, beszáll, leül. Szuszogó, ásító sőpredék.

Csak néhány oldal, és újra át kell szállnia. A körtéren már kisebb a kavarodás, kevesebben szállnak le és fel. Felcsoszog a felszínre. Nekitámaszkodik a várófülke oldalának, és olvas tovább.

A téren mindig akad egy-két részeg tinédzser, leginkább péntek kora reggel. Bamba tekintettel, dülöngélve rágják a pizzaszeletet, vagy mellkasukra bukott fejjel alszanak a padon. A megálló körül hányáskarikák borítják az aszfaltot. Munkások isszák az első söröket, cigarettáznak, morognak.

A villamoson már több kolléga is utazik. Biccentenek egymásnak. Néhányan beszélgetnek, vannak, akik zenét hallgatnak. Ő olvas tovább. Az utolsó előtti megállónál cigarettát sodor. Leszállásnál hagyja, hogy kollégái átszaladjanak az induló villamokocsi előtt. Megvárja, míg elmennek, csak akkor megy át a zebrán, és gyűjt rá.

A kis utca, amin minden reggel végigmegy, sötét. Befordul jobbra a macskakövel borított zsákutcába, jobb oldalt padlólap-raktár és gumiszervíz, bal oldalt elhagyatott vegyszergyár. A sarkon balra megy, végig az állatorvosi rendelő, majd az újonnan épült lakóház mellett, hogy aztán srégen jobbra felkaptasson egy rövid földúton, és hátulról belépjen a telep területére. *Jó reggelt*, köszön be a portásnak, aki csüggedten bólint fülkéjében gubbasztva. Végigyalogol a parkolón, és egy vaslépcsőn fellépdél a rámpára. Ketten dohányoznak az épület előtt. Odaint nekik, és csipogóját az érzékelőhöz illesztve belöki a nehéz ajtót.

Az előtérben hangosan odaköszön a szekrényeik előtt matató kollégáknak és a biztonsági őröknek, beteszi könyvét és cigarettáját a huszonötös számú fémajtó mögé. Egy pillanatra behunyja szemét.

Az öltözőbe lépve megcsapja a vasbetétes műbőr cipők keltette irtózatosságszag. Kezet nyújt öltözőző kollégáinak. Kinyitja lemezszekrényét. Előkotorja izzadságszagú világoskék munkatrikóját, amelyen vidáman virít a cég emblémája, és sötétebb árnyalatú, de szintén kék, logóval hímezett kantáros nadrágját. Átöltözik. Undorodva lép bele a vasbetétes bakancsba. Azonnal belehasít nagylábujjába az ismerős fájdalom, ami csak a nap végén szűnik meg, mikor újra átvetheti hasított bőr utcai cipőjét.

A kávéautomatához megy, bedobja az aprót, kiválasztja az italt, közben cigarettát sodor. Kimegy a raktár elé, rágyújt és elszívja a cigarettát, aztán sodor egy újabbat, mert ezután csak kétszer mehet ki dohányozni, délelőtt tíz órakor és egy órakor, az ebédideje alatt.

Aztán elindul befelé a rettenetes raktárba. Elöl, az áruátvételen mindenhol megpakolt raklapok, a zsilipek mindig nyitva, csípős hideg. Tovább befelé, a fölállványozott raklapos tárhelyek, mögöttük a salgópolcok végtelennek tűnő sorai. Egy teremmel beljebb újabb kék vasállványok a raklapoknak, föl a plafonig.

Ezután nyílik az ő bugyra, egy hideg, ablak-talan terem, ahol az online megrendeléseket dolgozzák fel. Balra itt is állványok, raklapok, jobbra végig salgópolcok. A terem közepén több munkaállomás a számlázásnak, csomagolásnak.

Pontban hétkor kiosztják a kiszedőket, és egy kék rácsos kocsi-val elindul összeszedni a kézipolcokról a könyveket. Gyorsan dolgozik,

mert ismeri a könyveket a gerincükről, a címükről. Több száz könyvet szed össze, azután viszatolja, és kipakolja a polcokra, és elkezdik összepárosítani a könyveket a megrendelésekkel.

Amikor végeznek, kezdődik a számlázás, ő pedig odaáll az egyik csomagolóasztalhoz, elrendezi a ragasztószalagokat, a csomagoláshoz szükséges dobozokat, a sniccert. Aztán kezdődik. Magas vendéglátós polcokon gurítják oda a csomagolókhöz a könyveket, könyvkupacokat a számlával és a matricával, amit a dobozra kell ragasztani.

Szezon van, rengeteg a munka, óránként újabb és újabb *lefogadások* jönnek, és csak gyűlnek a kocsik a becsomagolandó könyvekkel. Másfél óra után már fáj a bakancsban egyhelyben állni. Hol az egyik, hol a másik lábára helyezi testsúlyát, hogy enyhítse a gyötrelmet, mint a sivatagi gyíkok, ahogy hűtik a forró homokban a lábaikat. Az asztal túl alacsony neki, ezért enyhén előre kell dőlnie. Lassan megfájdul a dereka, sajognak az izmai. Kínlódik. Nincs megállás, a könyvek jönnek.

Egy óraker elmegy ebédelni. Ekkorra már annyira fáj mindene és annyira éhes, hogy kezd átesni valamiféle holtpontra. A hűtőből előveszi a műanyagdobozt, amiben a pörkölt van nokedlival, most disznóhúst kell enni, mert az az olcsó. Tányérra szedi, megmelegíti a mikróban, leül egy asztalhoz a kollégái közé. Ilyenkor lehet egy kicsit beszélgetni, panaszkodni, zsörtölődni. Gyorsan kell enni, mert még cigarettázní is ki kell mennie. A gyomra már csak nehezen fogadja be a pörköltet. Harmadik napja ezt eszi. Amikor befejezi, elmossa az ételhordó dobozt, a tányért beteszi a mosogatógépbe. Kissé émelyeg. Kellemetlen disznóhús ízt böfög föl. Türtöztetnie kell magát, hogy ne öklendezzen, mély levegőket vesz. Iszik egy pohár vizet.

A cigaretták után vissza a csomagolóasztalhoz. Még két óra lenne a műszakból, de per sze szól a csoportvezető, hogy lehet maradni túlórázni. Ez nem kötelező, de aki marad, azt nagyobb eséllyel veszik föl a próbaidő után. Marad. Este hétig marad. Addigra olyan fáradt, hogy érzéketlenné válik minden ingerrel szemben, csak csomagolja a könyveket, mint egy gép.

Aztán eljön a hét óra, a vezető megköszöni a munkát, jó pihenést kíván, mindenki mehet haza. Az öltözőben csöndben vetkőznek. Sápadt arcok a neonfényben. Bűzlő lábak bújnak elő a bakancsokból, izzadt hónaljukba fújják a dezodort. A munkásruhákat büdösen akasztják a lemezszekrényekbe.

Mikor végre kilép a raktár kapuján, sötét van, mint reggel. Egy hónapja nem látta a napot, csupán tíz percre ebédidőben, ha éppen nem volt beborulva. Rágyújt. Lassan lépked, már nem érdekli semmi.

A villamos elmegy előtte, néhányan szaladnak utána, de neki már nincs ereje. Rágyújt inkább egy újabb cigarettára. Éhes. Hazafelé próbál olvasni, de nem tud koncentrálni rendesen a mondatokra, oldalakon lapoz át úgy, hogy közben máshol jár az esze. Visszalapoz, kezdi előlről.

A kisboltban vesz még három sört. Hazafelé elmegy a ház előtt, ahol volt feleségével és kislányával lakott. Fölnéz a még világos ablakokra. Aztán kinyitja a kaput, a lakásajtót, és belép a húsznégyzetméteres albérleti szobába. Megcsapja a penész átható szaga. Levetkőzik, felkattintja az olvasólámpát, kinyit egy sört, és ledől az ágyra. Aztán csak fekszik, időnként megemeli felsőtestét, kortyol a sörből, majd visszahanyatlík. Valamikor tompa álomba merül.

Az öngyilkos szobája

[Pokój samobójcy]

Nyilván azt hiszitek, hogy üres volt a szoba.
De volt ott három kemény támlájú szék.
Egy jó lámpa a sötétség ellen.
Íróasztal, rajta újságok, tárca.
Nem szenvedő Buddha, szenvedő Krisztus.
Hét szerencseelefánt, a fiókban notesz.
Azt hiszitek, nem volt benne a címünk?

Nem voltak könyvek, képek, lemezek, azt hiszitek?
De volt ott egy vigasztaló trombita fekete kézben.
Saskia egy kedves kis virággal.
Öröm, égi szikra.
A polcon Odüsszeusz életadó álomban
az ötödik ének fáradalmai után.
Moralisták,
arany betűkkel írt nevek
szépen ívelt könyvgerinceken.
Mindjárt mellettük egyenes hátú politikusok.

És nem tűnt úgy, hogy ebből a szobából
nincs kiút, bár csak az ajtón keresztül,
és nincs kilátás, bár csak az ablakon át.
Az ablakpárkányon szemüveg, távolbalátó.
Zümmögött egy légy, vagyis élt még.

Azt hiszitek, legalább a levél valamit megmagyarázott.
De ha mondom, hogy nem volt levél –
és barátai, mi sokan, mind belefértünk
a pohárnak támasztott üres borítékba.

Lót felesége

[Žona Lota]

Állítólag kíváncsiságból néztem körül.
De a kíváncsiságon túl más okaim is lehettek.
Körülnéztem, mert sajnáltam az ezüstit.
Véletlenül – a sarum szíját kötözve.
Hogy ne lássam tovább Lót, az uram
igazéletű tarkóját.
Mert megértettem hirtelen, ha meghalnék,
ő meg sem állna.
Az alázatosak engedetlenségével.
Az üldözők hangjára lesve.
A csönd miatt remélve, hogy Isten meggondolta magát.
Két lányunk már eltűnt a domb túloldalán.
Éreztem, hogy öreg vagyok. Hogy eltávolodtam.
Hogy elegem van a vándorlásból. Hogy álmos vagyok.
Körülnéztem, batyumat letettem a földre.
Körülnéztem rémülten, hova lépjek.
Kígyókkal, pókokkal, mezei egerekkel,
keselyűfiókákkal lett tele az ösvény.
Ha jó, ha rossz – már egyszerűen minden, ami él,
ott mászott, ugrált közös rémületben.
Körülnéztem, mert egyedül voltam.
Mert szégyelltem, hogy titokban szököm.
Mert kiáltani akartam, visszamenni.
Vagy már csak akkor, mikor feltámadt a szél,
összekócolt, szoknyámat fölkapdosta.
Azt hittem, látják Szodoma városfaláról,
és harsányan nevetnek, újra meg újra.
Haraggal néztem körül.
Hogy pusztulásuk látványa jóllakasson.
Körülnéztem az összes fentemlített okból.
Körülnéztem, noha nem akartam.
Csak a szikla fordult meg morogva lábam alatt.
A szakadék zárta el utamat hirtelen.
Egy hörcsög toporgott a szélén két lábra állva.
És ekkor hátranéztünk mind a ketten.
Nem, nem. Én futottam tovább,
kúsztam és repültem,
míg a sötétség le nem zuhant az égből,
és vele forró kövek meg halott madarak.
Nem kaptam levegőt, forogtam körbe-körbe.
Ha látná valaki, azt hinné, táncolok.
Nincs kizárva, hogy nyitva volt a szemem.
Arccal a város felé estem el, meglehet.

Forgalmas utcán támadó gondolataim

[Myśli nawiedzające mnie na ruchliwych ulicach]

Arcok.

Sokmilliárd arc a világ felszínén.
Állítólag mindegyik különbözik
azoktól, akik voltak és lesznek.
De a Természet – mert hát ki tudja –
a szakadatlan munkába belefáradva talán
ismétli régi ötleteit,
és olyan arcot ad nekünk,
amit már viselt valaki.

Farmerban talán Arkhimédész jön itt,
Ott meg akciós göncben Katalin cárnő,
az egyik fáraó, táskával, szemüveggel.

Egy mezítlábas szabó özvegye
a még aprócska Varsó városából,
Altamira barlangjából a mester
unokákkal az állatkertbe tart,
varkocsos vandál útban a múzeumba,
elbáméskodni egy kicsit.

Valami elesettek tizenkét évszázaddal,
öt évszázaddal
és fél évszázaddal ezelőtről.

Valaki, akit aranyozott szekéren vittek,
valaki, akit marhavagonban.

Montezuma, Konfuciusz. Nabukadnozor,
dajkáik, mosónőik és Szemirámisz,
aki csak angolul társalog.

Sokmilliárd arc a világ felszínén.
Miliardy twarzy na powierzchni świata.
Az arcom, az arcod, kié –
soha meg nem tudod.
A Természet talán csalni kénytelen,
hogy utolérje magát, hogy győzze anyaggal,
abból halászgat, ami alámerült
a felejtés tükreiben

Tizenéves

[Kilkunastoletnia]

Én – tizenévesen?

Ha hirtelen, most, itt állna előttem,
köszönhetném-e közeli ismerősként,
bár idegen és távoli nekem?

Homlokon csókoljam könnyes szemmel,
kizárólag abból az okból,
hogy születésünk dátuma egyezik?

Annyi a hasonlóság közöttünk,
hogy a csontjaink talán ugyanazok,
a koponyaboltozat, a szemüreg.

Mert mintha már a szeme is nagyobb lenne,
szempillái hosszabbak, magasabb is,
és egész testét feszesen sima
bőr borítja be makulátlanul.

Rokonok, ismerősök tényleg összekötnek,
de világában élnek szinte mind,
az enyémben meg szinte senki
ebből a közös körből.

Olyan nagyon különbözünk,
annyira egész mást mondunk és gondolunk.
Ő keveset tud –
viszont jobb ügyhöz méltó buzgalommal.
Én sokkalta többet –
viszont nem biztosan.

Verseket mutat nekem,
jól olvasható, takaros betűkkel,
ahogy már sok éve nem írok.

Olvasom a verseit, olvasom.
Nos, talán ez az egy,
ha húzna belőle,
és itt-ott kijavítaná.
A többiből nem néz ki semmi jó.

Akadozik a beszélgetés.
Az ő szegényes órája szerint
Még szeszélyes és olcsó az idő.
Az enyém szerint jóval drágább és pontos.

Búcsúzaskor semmi, udvarias mosoly,
és semmi meghatottság.

Csak amikor már eltűnt,
és siettében itthagya a sálját.

Egy valódi gyapjúból
kötött sál,
tarka csíkokkal,
anyánk kötötte neki.

Még ma is őrzöm.

Azonosítás

[Identifikacija]

Jó, hogy eljöttél – mondja.
Hallottad, hogy csütörtökön lezuhant
egy gép?
Hát éppen ebben az ügyben
utaztak ide.
Állítólag rajta volt az utaslistán
Na és? Hátha meggondolta magát.
Aadtak valami gyógyszert, nehogy összeessek
Aztán mutattak valakit, nem tudom, kit.
Tiszta feketére égett, az egyik karját kivéve.
Egy darab az ingből, karóra, gyűrű.
Dühös lettem, hiszen ez biztos nem ő.
Nem tenné meg velem, hogy így nézzen ki.
Ilyen ingekkel meg tele vannak a boltok.
Az a karóra is egy közönséges óra.
A nevek meg a gyűrűjébe vésve,
olyan gyakori mind a kettő.
Jó, hogy eljöttél. Ül le ide mellém.
Tényleg csütörtökön kellett hazajönnie.
De annyi csütörtök van még ebben
az évben.
Azonnal fölteszek egy teát.
Megmosom az arcom, aztán, aztán mi is,
próbálok fölbredni ebből az egészből.
Jó, hogy eljöttél, mert ott hideg volt,
ő meg egy olyan gumírozott zsákban,
úgy értem, az a szerencsétlen ember.
Azonnal fölteszem a csütörtököt,
megmosom a teát,
mert ugye a nevünk annyira gyakori –

Utazás előtt

[Przed podróżą]

Azt mondják róla: tér.
Könnyű leírni ezzel az egy szóval,
jóval nehezebb sokkal.
Üres és ugyanakkor mindennel teli?
Légmentesen zárt, jóllehet nyitott,
hiszen semmi
el nem illanhat belőle?
Határtalanul tág?
Hiszen ha határa volna,
mi a fenével lenne határos?
Na jól van, jól van. Most már aludj.
Éjszaka van, és holnap sürgősebb teendőid
lesznek,
éppenséggel a te határaidra szabva:
közelebbi tárgyakat kell megérintened,
bizonyos távolságra vetni tekinteted,
füllel érzékelhető hangokat meghallani,
számos további célszerű ténykedés.
Na meg az utazás is, A pontból B-be.
Föl szállni 12.40-kor helyi idő szerint,
és elrepülni az itteni felhőgomolyok fölött
valamelyik végeérhetetlenül
tűnékeny sávján az égnek.

Álmok

[Sny]

A geológusok tudománya dacára,
gúnyt úzve mágneseikből, görbéikből és térképeikből –
az álom egy másodperc töredéke alatt
hegyeket tornyoz fölénk olyan igazi kőből,
mintha ébren.

És ha már hegyeket, völgyet, síkságot is
teljes infrastruktúrával.
Mérnökök, mesterek, munkások nélkül,
markolók, földgyaluk, építőanyag nélkül –
gyors autópályákat, hirtelen hidakat,
azonnali városokat, sűrűn lakottakat.

Megafon, rendezők és operatőrök nélkül –
tömeget, mely pontosan tudja, mikor ijesszen ránk,
és melyik pillanatban tűnjön el.

Szaktudásunkban jártas építészek nélkül,
ácsok, falazók, betonozók nélkül –
az ösvényen egyszer csak ott áll egy játékházikó,
s benne hatalmas termék, léptüinktől visszhangosak,
falaik szilárd levegőből rakva.

Nemcsak a lendület, a pontosság is –
aprólékos karóra, egy egész légy,
virághímzéses terítő az asztalon,
megkezdett alma a fogak nyomával.

Mi pedig – amire cirkuszi bűvészek,
mágusok, csodatévők és hipnotizőrök képtelenek –
tollak nélkül repülni tudunk,
sötét alagutakban szemünkkel világítunk,
folyékonyan társalgunk ismeretlen nyelven,
és nem is akárkikkel, mert a halottakkal.

És ráadásul szabadságunk, szívünk
választása és hajlamaink ellenére
belepusztulunk
a szerelmi vágyba az ő –
aztán megszólal a vekker.

Mit mondanak minderre az álmoskönyvek szerzői,
az álomszimbolika kutatói, a jósök,
a pszichoanalitikus díványok orvosai –
ha valamit eltalálnak is,
véletlenül csak,
és egyedül azért,
mert álmainkban,
árnyaikban és fényeikben,
megrázkódtatásaikban, előreláthatatlanságaikban,
csüggedéseikben és elterpeszkedéseikben
időnként akár kézzelfogható
értelmet is találhatunk.

Fordította Csordás Gábor

Wisława Szymborska (1923–2012) Nobel-díjas lengyel költőnő, esszéíró, irodalomkritikus, műfordító. Válogatott versei 2021 első félévében jelennek meg a Kalligramnál Csordás Gábor és Kellermann Viktória fordításában.

Csordás Gábor (1950) József Attila-díjas költő, műfordító, szerkesztő, kritikus, a Jelenkor kiadó volt igazgatója.

A tökéletes játszma

Nem is tudom, miért kerültem ide. Azt mondják, a sakk miatt. Ami igaz, az igaz, tényleg szeretem a sakkot. Ötéves lehettem, amikor apámtól ellestem a lépéseket. Aztán karácsonyra megkaptam az első sakk-készletem. Fából faragott figurák, intarzia berakásos tábla, nem túl nagy, de hiszen minék is egy gyereknek nagyobb. Fel kellett térdelnem a székre, hogy elérjem az összes bábút, a seregemet, hiszen én voltam a hadvezér. Tisztán hallottam az ágyúdörgést, a harci kiáltásokat, az orromat szúrta a puskapor szaga. És láttam a menekülő király szemében megbúvó reményvesztettséget, míg el nem ült a csatazaj. Hiába nyertem, mégis ott motoszkált a fejemben, hogy lehetett volna jobb is. Halálosan bosszantott, ha rájöttem, hogy elszámoltam magam, és kihagytam egy elegáns tisztáldozatot vagy egy nyerő kombinációt.

Nyolcéves koromra vált a sakk szenvedélyemmé. Naphosszat ültem a tábla mellett, nem nagyon érdekelt más. Sőt, egyáltalán nem! A szüleim eleinte furcsállották az egészet, de aztán beletörődtek, nem tehettek mást. Emlékszem, anyám még sírt is miattam, nagyon megijedt, amikor a pszichológus közölte: hölgyem, az ön fia csodagyerek. Vagy csodabogár? Erre már nem emlékszem. Ő olyan gyereket akart, mint a többi anya: normálisat. De én egyfolytában csak sakkoztam, nem tudott eltántorítani a táblától. Bele kellett nyugodnia, hogy neki ilyen gyerek jutott.

Tíz-tizenegy évesen már felnőtt versenyeken indultam, rengeteget utaztam, játszottam, utaztam, és megint játszottam. És rendszerint nyertem. Nagymesterek tanítottak, volt, hogy napi nyolc órát edzettem, főleg rangosabb versenyek előtt. Az érettségim is egy ilyen verseny miatt halasztottam el, aztán úgy alakult, hogy máig sincs meg. Jól kerestem a sakkal, még a szüleim támogatására is futotta.

Aztán úgy huszonöt éves korom táján nyomasztani kezdett minden apró hiba. Általában az ellenfeleim hibáztak, ők léptek olyat, ami meghiúsította a tökélyt. Persze, ezzel megkönnyítették a győzelmemet, de én nem erre vágytam. Már Lasker megmondta: az nyeri a partit, aki az utolsó előtti hibát véti. Engem viszont a makulátlan, tiszta játék izgatott. A tökéletes játszma.

Amikor egyértelművé vált, hogy a legkomolyabb hibaforrást maga az ellenfél, vagyis a másik ember jelenti, úgy döntöttem, abbahagyom a versenyzést. Attól kezdve kizárólag egyedül sakkoztam. Szinte soha nem hagytam el a kuckómat. Egyre tartalmasabb partikat játszottam – önmagam ellen. Mintha a tudatom kettévált volna, először a világos, majd a sötét király bőrébe bújtam, és kerestem a legjobb lépést. Eleinte általában győzelemmel végződtek a játszmáim, ami ugye, arra utalt, hogy az egyik fél hibázott. Vagyis én. Tudtam, hogy a tökéletes játszma csakis döntetlenül érhet véget.

Aztán egy nap összepakoltam a sakk-készletet, és betoltam az ágy alá. Rájöttem, hogy a tábla és a figurák csak akadályoznak a játékban, hiszen úgymint fejben dől el minden! Elkezdtem hát emlékezetből sakkozni.

Észrevettem, hogy a játszmaim egyre rövidebbek. Alig tízegynéhány lépés megtétele után általában beláttam, hogy nincs értelme tovább húzni, ez bizony döntetlen. Amikor elkezdtem kutatni a játszmarövidülések okát, felfedeztem a tökéletesség újabb kerékkötőjét: a lépést! Minden lépés eleve magában rejti a hiba lehetőségét. Tehát a legtökéletesebb lépés a meg nem tett lépés! Így aztán, talán egy hónapja, több mint húsz évnyi kutatás után megfejtettem a titkot: a tökéletes játszma már az első lépés megtétele előtt véget ér! Vagyis el sem kezdődik.

Ez a felismerés lassan áthatotta a sakkon kívüli életemet is. Mielőtt elkezdenék egy mozdulatot, máris agyamba villan, ha megteszem, hibázhatok. Ezért inkább nem csinálok semmit. Óriási szerencse, hogy behoztak ide. Itt senki és semmi nem készlet arra, hogy bármit is tegyek. Nem is akarok. Ez így tökéletes. ■ ■ ■

Truk Tugenov

A kozmikus lét problematikája nagyjából mindenki számára ismert. Viszont a világmindenség keletkezése és a végső megsemmisülés az emberiséget igazató két legrejtettebb titkom. Ezért a teremtés és a világvége pillanatában, minden kétséget kizáróan csakis én lehetek az egyetlen hiteles narrátor, az egyedüli bennfentes és egyben kívülálló, a mindentudó mesélő, akinek beszámolóját mindkét esetben a „miért”, vagyis az ok látszólagos nemléte teszi különösen bizarrá. És persze a hallgatóság hiánya.

Truk Tugenov hitt. Ezt, persze rajtam kívül, nagyon kevesen gondolták róla. Inkább az ellenkezőjét. De őt ez íróként cseppet sem zavarta. Tudta, amit tudott. Amit meg nem, azt többnyire érezte. Világfelfogását a hit és a tudomány különös szimbiózisa alkotta. Tiszta volt a megismerés korlátaival. Talán épp ebben rejlett hitének magva. Azonban a kíváncsisága egyre csak hajszolta őt túl az általam kijelölt határokon. Vérébeli játékos volt. Nemes ellenfél. Ha nem a legnemesebb.

Minden művében kíméletesen, féltő szeretettel számolt be embertársainak a „túloldalon” tett kiruccanásairól. Soha nem terjesztette rémhírként, amire rájött, nem tákolt összeesküvés-elméleteket. Ellenkezőleg. A kiválasztottakra jellemző higgadt nyugalommal, sajátosan rejtjelezve, a sorok közé bújtatva tudatta velük újabb és újabb felfedezéseit. Szinte már az egész világ ismerte őt, a jó öreg Truk Tugenovot, de ő továbbra is szerény maradt és elhivatott. Bevallom, irigy voltam rá. És büszke. Elvégre mégiscsak az én teremtményem!

A helyzet azonban lassan kezdett elmérgesedni. Trukban érlelődni kezdett a Nagy Felismerés. Olvasóiban egyre gyakrabban fogalmazódtak meg kínos kérdések. Az általam kiókumlált játékszabályok érinthetetlenége komoly veszélybe került. Pedig úgy élveztem ezt a játékot! Nagy Bumm, tér, idő, sugárzás, részecskék, anyag, univerzum.... Nem beszélve kedvenc kis ékszerdobozomról, a Földről! Oh, az a rengeteg, egyre csak szaporodó, saját egyéniséggel bíró lény, a bennük lüktető élet, küzdeni akarás, tervek, remények, kudarcok, szerelem, no hiszen! Mi űzhetne volna el jobban az addig álmosan elnyúló, határtalan unalmamat, mint ez a szórakoztató játék?

És mégis... Bármennyire is fájt, lépnem kellett. Túl közel került hozzám. Túl merész volt, túl pimasz. Ej, Truk, hát nem vetted észre, hogy a hatalmamra törsz? Hogy semmi-be veszed a játékszabályaimat? A Nagy Felismerés nem emberi kategória, Truk. Még ha a hatalmába is kerített téged a játékszenvedély, azt nem lett volna szabad elfelejtened, hogy a mindenható én vagyok!

Tugenov sorsa ezzel megpecsételődött. Elérkezett a pillanat, amit, Isten a tanúm (he-he), annyira, de annyira rühelltem, de hát mi mást tehettem volna. Egyetlen megoldás maradt: a világvége. Mert ugye, lássuk be, mit ért volna a világ Truk nélkül? Ezért 2007. április 11-én, 17 óra 32 perckor beszüntettem a játékot. Vége.

Persze, azóta is fut egy demó verzió, de kizárólag csak a látszat kedvéért. Már nem érdekel az egész bagázs. Lemondtam a világról. Úgy döntöttem, más játék után nézek. De azért te, Truk, öreg cimborá, hiányzol ám piszkosul! ■ ■ ■

Forgács Péter (1963, Párkány) író, matematika–fizika szakos tanár, válogatott szintű levelezési sakkozó. Novelláival több pályázaton ért el sikert (2014: *Zeusz Papucs*, 2015: *Nabokov és én*, 2016: *Pegazus*, 2017: *Álljon meg egy novellára!*). 2017-ben elnyerte az Arany Opus Díjat. *Szuperhold* c. novelláskötete (2019: Margó-díj Top 10-es lista), valamint *Fadrusz* c. kiskamaszoknak szóló könyve 2018-ban jelent meg.

Sötétség délen (részlet)

A tenger

*A tengerről. Ha valamiről,
a tengerről tudunk valamit.
Evezők, vitorlák, szirtek,
– hadd ne meséljem. Régóta
ismerem én a tengert.
Nekem ne mondd, hogy a hullámok
egyszer – bármikor de – egyszer
igazán jönni fognak, elöntik a szép
olajos partokat, elöntik a szép,
keserű pálmákat, elöntik a messze
gyönyörűen megművelt lapos földeket is.
A tengerről akartam beszélni neked, de
a tengerről semmit sem tudunk.*

*

A tenger

*Áramlatait, s évszakonként az uralkodó
szélirányt ismerjük. Megértettük, hogy a kőre
verődő hullám kívül esik végképp az időn.
De ha szóba kerül, és mi egyébről kéne beszélünk?,
ha szóba kerül, nem tudjuk mégsem, mi a tenger.*

Az androsziak

Eddig hallottam csak az androsziakról, milyen óriás erejük van mind a gyönyörre, ám a minap, ülve a csapszékben, pár férfi a szomszéd asztalhoz települt le. Én is bírom a bort, de ők amit torkukon ott lefolyattak, tavakat töltene meg. Csengtek a kagyló alakú poharak, s kórusuk érces hangja a termet megtöltötte örömmel –

mert a vidámságot szedte szavakba daluk, s mégis keserű íz bújt meg az énekük ívén. Aztán a gatyájuk a földre került, s magukat mutogatták, végül a máshol evett vacsorát kiokádták egyben a borral, és nedveiken csúsztatva löködték őket az utca kövére – sírtak, nyöszörögtek. Ők voltak az androsziak.

*

Az androsziak

*Büszkék nyomorult kis szigetükre, nincs ott semmi.
Hidd el, Themisztoklész, a fáradtságot sem éri meg.
Két erős istenük van, kiket mi Athénban hírből
sem ismerünk: Nyomor és Tehetetlenség.
Erősebben, mint minket a gályáink ők védik partjaikat.*

Az olajfaliget

*Lopni indultam, fel a dombtetőre,
friss gyümölcsöt szedni csupán, sietve
Dél sötét zöld ágairól. Reméltem,
alszik a gazda.*

*Hát nem aludt! Cerberus öccse éber,
s most keményen bünteti tolvaját, jaj,
tolvaj ő lett, s én a gyümölcs – ki bánja?
Jönni fogok még!*

*

Az olajfaliget

Ahogy a törzsed, olajfa, engem is épp úgy
csavart saját magam köré a sors, évtizedek
hosszu során át, s voltam, mint termésed, súlyok alatt,
hogy a létem legjavát kiadjam. Csak az életről

tudtam meg valamit – arról se sokat –, nem a vágyról.
Most itt ülök, és figyelem, hogy a végzet merre csavarja
saját iszonyú művét. S hiszem, hogy a lelkünk
szűzen préseli át a világból az égbe magát.

Barátok

*Az egyik azon búslakodott, hogy hozzá
csak feleségül akarnak menni a nők,
a másik meg, hogy ágya forró bár, tűzhelye
hűvös, én meg csak el akartam jönni
hazulról s egy kis bort meginni nyugodtan.*

*

Barátok

Jó volt együtt ülni a tűz mellett, feledve kicsit
az elmúlást, csak ittuk a bort, s eltelt az idő.
És vele együtt az élet is eltelt, más ritmusban
ugyan, mint az órák vagy a percek, mert másmilyen
áttetsző anyagból rakták össze az égben.
Egymás karjába kapaszkodva sétálunk el a
fényes házig. Otthon már mindenki egymaga lesz.

■ **András László** (1966) író, költő, Piliscsabán él. *A vörös korona* című regénye a Kalligramnál jelenik meg.

■ **Babiczy Tibor** (1980) költő. *A Szapphó-paradigma* című verseskötete a Kalligramnál jelenik meg a Könyvhétre.

Drága Édes Apám!

Tudom rég óta irtam de össze csaptak fejemen a vilámok és, nem volt módomba kikélni menyének a mérge anyagok hogy tisztában azonosuljak dólgaival! Nemkelenek fars iluziókat csinálnak megörjittenek rá látásom befolyásolják! Eszt az ellvonást ami, ál remegés ízadás szív ritmus hány ingerből nem kívánnék senkinek csak a ~~fasz-szopó~~ Orvosoknak akik jó hiszememet engedelmemet ki jácoták! Hibámat le vontam ne várjam a sültmalacot a számban repüljön az helyet Életemet Keresztemet nekem kel vigyem tóváb! A mikor rossz irányt vesz a szénám röktön Isten is szűnetel Tölled is meszib kerülök. Szégyenelem hogy edigis nem fordultam Feléd de te tudod azt hogy nem magamért teszem a mit teszek!

Ezt az áldot virágokat amit itlátsz a saját két kezem gyümölcsével szettem a leg gondosabb vállalatásba hogy, mivel pénz ügyi tekintetből viszonyom nem rozsás azért az ajándék törődés éreztetést ne érje szó! Onan tulajdonítottam vagy úgy mondjam szeben kölcsönöztem a Templom Kertből Isten Tisztelet végeztével. Itmár engem a Gyülekezetbe senkisémer szeretet vagy akárcsak emberbe néz. Sok szeméjkek a kül szint lesi nem az atléta triko tetoválás mögöt huzodó jó indulat szeretet éség! Magára szedi a kis koztüm kockás zakó mint a korzora jötek topogni! Ha nekik ez az Alázat köszönöm szépen maguk mútogatást othon a négy falba nem az Ur házába kéne! Probáltam eszközteni az Atyával eggykét szót váltást bármí tiszteséges munka végzésbe ha segittene akár, takarítás gonnokság vagy onörzés vagy csak egy gyors gyonást csuszóra mert jelen pilanatba ami bűneimet illeti 5p anyiba se meg vagyok. De! Tervem kutban eset az Atyától is, csak a le rázást sunyi tekintet el kerülést érdemletem!

Amíg valamit kézbe foghatot fel mutatni nem tudok Drága Édes Anyám felé szemébe nézni alig merek még, telefonon keresztül is. Már aszthitem rendeződik élet körülményem majd ujjab Sors csapás ki rugás formájábann! Jól lehet olyan ön kezemig menő cselekedetem miadt mellyet nem én követem ell! Mindegy a kit illet be varja azt a Jó Isten égi bétéká is van a világon! Tény az hogy fel váltam azt hogy, nézetem elltér egy kolegától szöröstalpu szesz kazán Román patkánytól de csak a Jozan Erkölcs keretében! Amiben a más veszéjeztetése már nem fér bele semijen szintig csak ha meg történik a nyomos ok! De tudom azt hogy nekem itmár Igazság statulálást felejcssem el, hitelemet el ástam a Törvény elöt mult beli bűnös élet vitelem uto zöngéseit, egész fent marado éveimbe nyökhettek!

Csak egy fáj csontig hatolva az hogy, családi kapcsolataim ismét épenhogy a határt surolja. Drága Édes Apám! Nélküled a Tatar Család, nem az ami volt! Te erős kezéd nyomán tiszteségbe becsületbe Isten félésbe mégha szigorbais fel neveltél. Hijányodtol csak

mint egy széltől fulykált neylon zacsko el vakullva hánykodva tengődtem sok évekig csibéségben uccai történetekbe korán vetettem. Órvos ezt úgy magyarázta egy részint genetika egy részint lelki fájdalmak miatt. 34-dik éve hogy az Égből vezetél útam. Senki felé még a Jo Isten se tudok olyan öszinteség mutatni mint mikor veled osztom meg a mi szívemet terheli!

Sokan mongyák felejteni kell de ha én lelkemben bálványokkal tölteném ki az Édes Apám hejét tudom ki vivnám a Sátán műveit. Ugy élem mai napig mint tegnap letvolna mikor halotas ágyadtól erővel szakítottak el. Fel kellek kávé cigi majd logok ki az ablakonn tekintetemet el engedve a ~~geerbe~~ Ég felé. Imátkozok érted az után a Csaláédért. Ugy van Édes Apám a kis kakúk fíjókáért is mert úgy szeretem mint ha száz százalék édes testvéremként. Tudom büszke vagy rám és voltál mert jól lehet soká haragútam Édes Anyámra meg csalásodbol ki folyoan a vakarék arrol nem tehetet és én mindent, szeretetet tisztéséget férfi erőt amit tölled kaptam aszt neki átt ruhásztam úgy igyeksztem, nevellni Emberé ahogy te mutatad példádát rajtam. Ez miat mai napig szorossabb kösztünk a kötés de miota ki jötem ő is tartya a 3 lépés ha, testileg közelíttek felé úgy viseltet mint ha én fizikális bántásig fájúlnék! Vagy talán aszt gondolja meg változtam bennt egy bizonyos irányban ferdülve! Fáj ez a távol tartás de még minden vállhat jóra!

Bátyámal mint mindig úgy vagyok hogy nagyon sehogy. Tisztelem becsülöm munka végzését de, félek ha életbe lép az –

Tátár Sányi, hálják meg!

A toll megtorpan a füzetlapon.

Nézzed odá, Tátó! Tényleg tá vagy áz! Dá mágnótt a báled, főnököm, dá jól tárt váláki tégádet, ászem ászt á dágádt pofódát!

Tátika válla enyhén megroskad. A pupillája kitágul.

Ne móríkáljád magádát, bátya, tudom, hogy ágy máró fül vágy!

Tátika maga elé mered. A tekintete tört üveg. Preparált macska, örökös gunnyasztásba dermedve.

Jáááj, tee, teee, ne ijesztegecsél. Ezt á sándá árcodát ismárem, mingyár kigógyizol válámit! Csák láppáng, láppáng, áaszt sitty!, bálém böki a bicsájkját, áaszt nézhátek!

Egy bágyadt madár pitypalattyol. Döngicsél a májusi lég. Tátika fázósan összeborzong.

Drágá szép tázsvérem, ná tágyél tönkre. Há ván bänned egy csipetnyi ámberiség, egy ánnyi, e, mint a kisujjám körmi, idefordítod áaszt á rándá gyönyörű kálácsképedet, ámikor náked bászélek!

A világ közönyös hallgatásba burkolózik.

Ná szomoriccásál már meg, prálám, ná fácsáriccsad áaszt áz én érzékeny szívemet, te, finom ajánlátokkal jövök, csak náked, hálják meg, rohánvá sietek, sietve rohánok, hogy felhájcsálák, és ez a hálá, vigyen el á gyász!

Tátika végigtörli a homlokát. A zsebét tapogatja cigaretta után. A két térdére könyökölve rágyújt.

Nám szégyen áz, há csóri vágy, bátya, áccer lánn, áccer fánn, ilyen áz élet! Jobbán ismárlek, mint a túlájdon szülőányád, ápad, hálják meg, álót–

Tátika nem fordul oldalra. Apámat, anyámat ne szedjed a mocskos szájadra, szólal meg fojtottan.

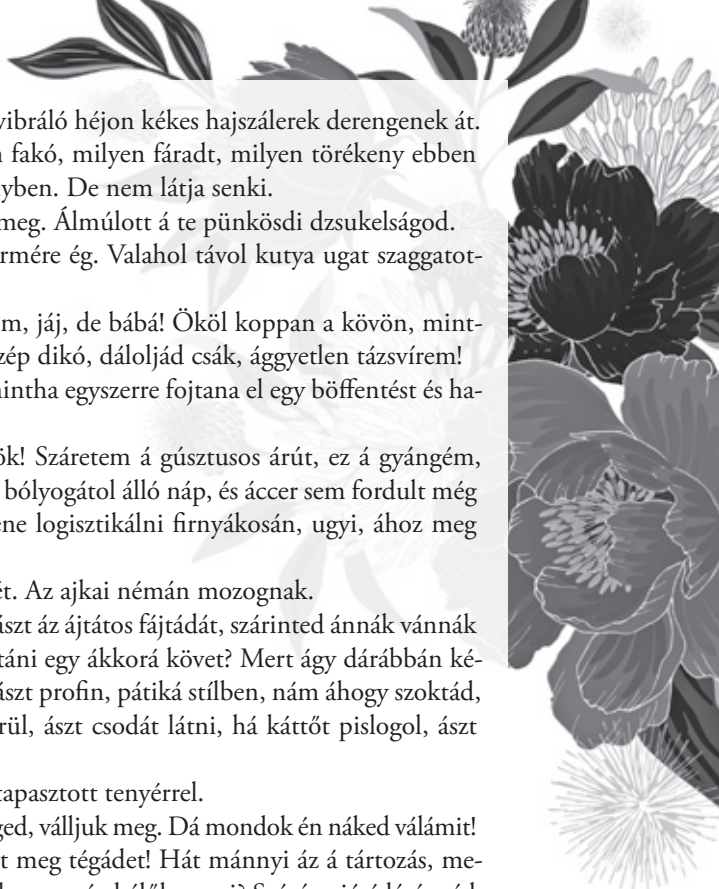
Nó, nó, már áaszt hittem, elvitte á devlá á nyálvedet, diló! Csák egy kicsikét nágyobb tisztelettel forgássád, mág ne hárágudjál áz álázatos kérésért!

Mit akarsz, mormolja Tátika. Azt hittem, végeztünk.

Áaszt hitted, áaszt hitted. Hinni, áaszt hád ne kelljek álmeséljek, hol kell. A biznicnek sohá nincsen vége, drága szép tázsvírem, tudod te áasztát nágyon jól. Ángem ákársz elbolondítani, vágy sáját magádát?

Tátika hallgat. A cigaretta érintetlenül füstölög a kezében.

Hát mikor csáltálák én mág tégádet, áaszt mondd meg? Á Szigony utcában is, ki védett be tégádet, mi? Á Jóisten, áaszt gondolod?

Tátika behunyja a szemét. A nyugtalanul vibráló héjon kékes hajszaerek derengenek át. Ha valaki most látná, arra gondolna, milyen fakó, milyen fáradt, milyen törekeny ebben a kegyesen melengető késő délutáni surlófényben. De nem látja senki.

Álszágódott mállóled a szárencse, válljuk meg. Álmúlott á te pünkösdi dzsukelságod.

Még egy pillanat, és a cigaretta Tátika körmére ég. Valahol távol kutya ugat szaggatot-tan. Tátika felszisszen.

Dá sukar ez á márvány, te, csak most látom, jaj, de bábá! Ököl koppan a kövön, mint-ha pata. Máddig ván mágváltva ez á primá szép dikó, dólójád csak, ággyetlen tázsvírem!

Veszed le a. Tátika hangja megbicsaklik, mintha egyszerre fojtana el egy böffentést és ha-rapná el a nyelvét. Álla megrándul.

Csak érdáklődök, prálám, csak érdéklődök! Száretem á gúztusos árút, ez á gyángém, micsinálják, te is tudod. Ná mondd, hogy itt bolyogától álló nap, és áccer sem fordult még meg á csáváros ágyádbán! Csak ászt ki is kéne logisztikálni firnyákosán, ugyi, ához meg már rövid vágy!

Tátika nyel egyet. Ismét behunyja a szemét. Az ajkai némán mozognak.

Ne á Jóistennel tráfikáljál, vigyá el á gyász ászt az ájtátos fájtádát, szárinted ánnák vánnák ámberei kiemelni és szípen, sutyibán elszállítani egy ákkorá követ? Mert ágy dárábbán ké-ne, ugyi, rinoldó, há már álnyomol válámit, ászt profin, pátiká stílben, nám áhogy szoktád, ész nélkül szétbármolni mindent magád körül, ászt csodát látni, há káttőt pislogol, ászt elmaráznák?

Elég, elég, elég, nyöszörgi Tátika a fülére tapasztott tenyérrrel.

Á logikus gondolkodás sosem volt az árösséged, válljuk meg. Dá mondok én náked válámit! Há magádon nem segítsz, az ördög sám ságít meg tégádet! Hát mánnyi áz á tártozás, me-séljed csak, ágyetlen gyönyörű tázsvírem? Sok van még bálóle, ugyi? Szágíny jó édasányád sá lesz már fiátálább, ugyi? Jólesne náki egy kis törődés á nágy mámlász fiától! Szárintád ő ittán (ököl koppan a kövön, mintha pata) nám ugyánezt ákárná?

Tátika fülére tapasztott tenyérrrel előregörnyed, mintha el akarna tűnni a két térde közt. Elég, szüköl alig hallhatóan. Előre-hátra ringatja magát. Elég.

Álfogyták á tártálékáid, more, álfogyták á kápcsolátáid. Vágy tipli ábból á városból, vágy válem dolgozol. Nincs itt már olyan csirá, áki egy rühös kutyát rád bízná.

Tátika nem néz se jobbra, se balra, csak a földbe mélyedő ujjaira és a sírkő szegélyére. Lendíti a homlokát.

Há nem ákársz márványbábán utázni, ákkor nem. Más ajánlátáim is vánnák.

Istenem. Irgalmazz. Istenem. Irgalmazz, kántálja lihegve Tátika. Minden szóra egy csat-tanás jut. Minden csattanásra egy hörrenés jut. Tátika megátalkodottan kitartó.

Démoni csontzenét játszik a világ. Ropognak a mennybolt bordái.

Tátika homlokkal a sírkőre borulva térdel a földön. Alkonyodik. Valahol egy bágyadt madár pitypalattyol.

Minden rendben, fiatalember?

Tátika szédelegve felpillant. Tatárné áll fölötte. Tátika iszonyodva zökken a farára, tág-ra meredt szemét az anyjára szegezve, pánikszerű kapkodással tesz néhány ráklépést, aztán háttal a szomszéd sírnak ütközik.

Szent isten, fiatalember, maga megsebesült, csapja össze a kezét az idegen öregasszony. Bántotta valaki?

Tátika végigtörli a homlokát. A fejét rázza.

Fel tud állni? Hívjak segítséget?

Tátika sebes arca összefacsarodik. Elbőgi magát.

Nagyon hiányzik az édesapám.

„ilyen idők még nem voltak”: ez hasonlat-

hazugság, gondol olyan időket,
melyekhez volt hasonló.

feltételez, így pillant is
párhuzamokat a történelemben,
„aszály után krízist,
krízishez kritikus tömeget”.

de az ember csak fél, s félelmében maga
alá hajlítja a másikat
és földbe, vasba, chipekbe
dermesztené a helyzetét.

még nem volt, hogy az embert a Föld ne bírja.

II.

ha szempillantásra lenne ott,
de mindenestül (álmok, félelmek, szenvedélyek,
szándékok és hitek, kudarcok és előmenetel, zavaros
vej, korrekt anyós, nappalok és ünnepek szaga, szíve, agya minden
vonzalma, vonatkozása), mondjuk, IV. Béla, tök mindegy,
Nagy Károly birodalmában, a *jelenlévő* megőrülne.

III.

a „történelem”, ahogy én tanultam, a hatalom története
volt, befolyásért, területért – vereségek, kiegyezések
sora, új birtokló struktúrák
kiépítése –, a fölény megtartásáért.

ez sem az *idő*

annyi csak, egy hatalmas táskát magára aggat,
annyi csak, próbálja a tükör előtt,
annyi csak,
a nyakába vesz.

ez sem az *idő*

csak megnevezni a magot, az eredő állatot vagy népet.
a kezdet (örület, érdektelenek a részletek),
amennyire sötét,
annyira világos a származás vágya.

ez sem az *idő*

– minden mozzanat érdekes, elvtárs!
– de eltűnt az elnök agya. bemeneti
seb, kimeneti nyílás?
– minden, ami rendelkezésre áll.

ez sem az *idő*

egy kávéházban (ahol ma az *írók boltja* van),
József Attila fölpillant – „alig valaki.
tíz perccel
múlt tíz.” –, költ tovább.

ez sem az *idő*

iskolapadból ismerjük a képletet, $E=mc^2$,
nem repített a csillagvilágba, se
a velejéig titkos és tökéletes
ősrobbanásba.

ez sem az *idő*

színészeknél *működik*, cirkuszi generációk is híresek,
tudásukat zsidó bölcsek is hagyományozzák
„apáról fiúra”, az „irodalom”, valahogyan nem.
vagy rendkívül ritkán, döcögve, s nem így.

ez sem az *idő*

„nem is meséltem, megdicsérték az ingem kis, fiatal lányok”,
– mesélem este, új *népművelő*. jó szabású, fehér ing.
a VIII. kerület szívében ez még mindig olyan,
mint valami *dolmány*. (egyenruha.)

ez sem az *idő*

énekel az *ember*, mesél, játssza a drámáit, közben viszonyítja magát valami egészen máshoz, író-istenhez, osztályhoz, teremtőhöz. a legközelebbi, aki inni vagy enni ad neki, aki tapsol, nem „az ember”.

ez sem az *idő*

ahogyan megtette az (európai) ember a matematikát „*királyvíznek*”, császárnőnek – mert a császár mégis csak a Teremtő –, kimosta, önnön szeméből mosta ki a rejtélyt, árnyakat, angyalokat, s végül hogyan, a Teremtőt.

ez sem az *idő*

„látni, a Föld föltorlódott *igéiből*
hogyan nem lesz pernye se.”
látni?
egy hullámhosszon Vele?

ez sem az *idő*

az igazság, a fiam. áttört az igazságok fokán.
itt van, egyszerűen, mint az „ige”.
méltó szeretnék lenni, magatiszta: idővel
elperegni, mint egy tökös tölgyfalépcső.

ez sem az *idő*

L.T. igazgatóhelyettes irgalmatlan pofont nyomott le K. G-nek (mert hazudtunk), ő volt középütt (még az én fülem is csattant), azt válaszoltuk, hogy a „határőr szakkörbe nem járunk”. ami igaz, de mindenki tudta, hogy egy felsősnek valamelyik szakkörbe járnia kell. L.T-t a bizonytalansága is dühítette, különböztünk, három felől jöttek a szüleink.

ez sem az *idő*

hirtelen, mint egy metszet, kiélesedett
és bevésődött az ezerszer szokott konyha, csak vacsoráztatta a gyereket,
egyszeri volt, és hosszabb mint egy pillanat
és élesebb minden jelen-érzékelésnél.

ez sem az *idő*

nem tud nem eszembe jutni Saul, ha az időre és az életre gondolok.
nem tud nem eszembe jutni Dávid, ha az időre és az életre gondolok.
nem tud nem eszembe jutni Pinochet, ha az időre és az életre gondolok.
meg a *hirtelen* Rimbaud, meg az *állandó* Picasso. XX. századi vagyok.

ez sem az *idő*

– mit keres a vasmozsár az (nászi) ágyban?
Marcell?
a kokárda? Apa (croc)sapucában?
– hát? én sem tudom, Apa.

ez sem az *idő*

nyitottam a jazzre, T. Z-től kértem hármat a youtube-on, olyanokat, akik még nem „szálltak el”. ((? mind fúvós.) az első Chet B. „*munkától vagy sikereitől várja, 3, 2, 1, hirdetések átugrása*”, „*i'm a fool to want you*”. egy balhéban kiverték a fogait, mintha zongoristának az ujját törnék. aztán újra, ezzel a nagymamás

ansattzal. honnan lépsz a körbe. ez sem az *idő*

na meg még Villon, kamaszkorom
Villonja, „szomjan halok a forrás vize mellett”,
ki ne szomjazna,
erre a *hercegi* mondatra.

ez sem az *idő*

az *idő* miért is kérdés? igaz, nem jut eszembe minden utcasarkon „mint olyan”, „egyáltalán”, „általában”, hanem egy-egy utcasarkon meglep.

ez sem az *idő*

A rozmár

Máté, én nem szedek tablettát. Késő. Máté derékból megemeli a testét, mint egy rozmár, és elévez. Pont mire a mondatom végére érek. Egyből érti, milyen tablettáról beszélek, és csodálkozva néz rám: fogamzásgátlót? te szedtél már fogamzásgátlót?

Máté teste egyébként elég szép, és mivel csak barátok vagyunk, eddig sose néztem meg rendesen. Lopva bepótlom. El vagyok foglalva a derekával, nincsen rajta hár, olyan mint egy vézna kamasz. A mellkasa alatti barázdált izmok, feszes a bőre. Arra gondolok, mennyiszer futottunk össze úgy, hogy ő a kondiból jött.

Amikor bedugta, már egyértelmű volt, hogy nem fogok elélezni vele. Pedig egy orgazmussal most nyernék még két percet az úrutazásból, ami fényévekre röpitette tőlünk a barátságunkat. Éles landolás, lemerültem, és Máté töltőjébe dugom a telóm, hogy írjak néhány barátomnak, mit csináljak most. Közben hallok a saját hangom, ahogy arról gyözködöm magam, nem vagyok terhes.

Ági válaszol, meg akar nyugtatni. Neki viszont van egy gyereke. Nem valószínű, és egy gyerekhez lelki társaknak kéne lennünk a partneremmel, azt mondja, akkor sikerülne elsőre. Ránézek Mátéra, aki ölébe vette a laptopját. Ági a lelki társ témát részletezi, pedig az eredeti kérdésem arra vonatkozott, hogy elmenjek-e esemény utáni tablettáért az orvoshoz azonnal, vagy ráér holnap is. Ez már a második alkalom ebben az évszakban. Felnőtt nő létemre lehet, tényleg nem tudom, hogy kell baszni. Ilyesmivel alázzák a kamaszlányokat a nőgyógyászatban. Középiszokolásnak saccolnának engem is.

Az utolsó képkocka az, hogy ráhúzok Máté farkára egy gumit. A probléma fokozatosan hátrál. Nagyjából úgy térek magamhoz, hogy bármelyik pillanatban elbőghetem magam. A terhesség miatti büntudattól, és mert amikor felébredek, rájövök, hogy szeretnék lefeküdni valakivel. A szobatársam nincs itthon, most mindkettőt csinálhatnám hangosan. A bőgést és a dugást is. Hajnali öt van, még sötét. Tegnap este havazott, piros az ég. Szombat reggel nincs nagy forgalom. Furcsa, hogy január közepén csiripelnek a madarak.

Legördül rólam a teher. Csak álmodtam. Nem baj, hogy nem húztam fel Máté farkára a gumit. Majdnem megírom neki az egészset. Hogy nincs semmi baj, nem kell aggódnia. Ha álomfajtó lennék, azt gondolnám, hogy valami hiányzik az életemből. Szex, fogamzásgátlás, lelki társ. Lehet tippelni.

Máté nem a lelki társam, és annak ellenére, hogy később valóban lefekszem vele, nem leszünk közelebb egymáshoz, mint amikor álomban rozmárpózból gumi nélkül belém élvezett. A valóságban felhúzza. Olyan rutinnal, mintha csak kiverné, mielőtt elindul egy tállalkozóra. Mondjuk velem. Az albérletéhez közeli sörözőben találkozunk, amit akkor még nem tudok. Amikor a kocsmá bezárt, felmentünk hozzá egy pohár borra. Ez még nem jelenti azt, hogy le akarok feküdni vele. Mégis erre alapozott. Pálinkával is megkínált. Magának furcsán sokat töltött belőle. Ki is fröccsent, mintha víz lett volna. Amint hozzám ért, Máté megszűnt. Nem azt akartam, ami történt.

Jól megnéztem meztelenül. A férfiak teste ugyanúgy különböző, mint a nőké. A kedvenc gyerekkori fotómon egy kölyöktigrist simogatok. A derekát fogtam, ahol álomban nem volt hajú. A valóságban testes. Mint a férfiak általában. A fővárosi állatkertben lehetett megsimogatni. Ritkán párosodnak az állatkertben. Ezen kívül csak szamarakkal, kecskékkel és pónikkal volt dolgom. Az egzotikus állatok simogatását Budapestnél egzotikusabb helyszínre tudom csak elképzelni. Kék tenger, pálmafák, delfinek. Ahogy az olcsó anyagból készült drága törölközőkön. Talán az élénk színük miatt. A Szépművészeti Múzeum hátsó ablakaiból be lehet látni az állatkert területére, de a lomboktól nem látni semmit, télen meg a házban van a legtöbb állat. A 18. századi állatcsendéleteket szeretem, nagy részüket a rak-tárban őrzik. Van, amin halott állatok hevernek az asztalon, ételkkel teli edények, zöldségek, gyümölcsök között, és van olyan is, amin élő kisállatok vannak, tengerimalacok, egerék. Kiskamaszként egy osztálykiránduláson megfogtam egy egeret a várfal tövében. Próbált elszaladni a lábunk között. Mindenki el akarta kapni, de egyedül nekem sikerült. Nagyon büszke voltam erre, zavarba is jöttem. Az arcom kipirult, a látásom beszűkült. Éreztem, hogy a markomban van, de csak a kilógó farkát lehetett látni.

Majd megfulladtam, annyira kellett nevetnem. Olyan volt, mintha egy pöcsöt fognék a kezemben. Alig bírtam magamban tartani, mégsem tudtam kinek mesélhetném el az ordító hasonlóságot. És ha valaki rávágná, hogy nem is igaz? Az lenne csak égő. Máté fogja a farkát, ráhúzza az óvszert. A kezeitől nem látok belőle semmit. Nem is érdekel, becsukom a szemem. Jólesett volna, ha nem húzza fel egyből. Hozzám sem nyúlt. Az egész olyan nehézkes és unalmas. Legalább nem tart sokáig. Olyan hamar elélezett, mintha bűnt követnének el. Öltözködés közben az íróasztalára pillantok, és megkérdezem, min dolgozik. Megint olyan az arca, mint amikor a konyhában ültünk, és pálinkával kínált. Már értem, miért volt olyan elkeseredett. Ő már akkor a szexre gondolt. Most is gyászosan néz. Novellákat ír. Azt is mondja, úgygye lesz belőle semmi.

Hülyeség, de legalább kimondta, amire gondol. Amikor pár évvel később megjelenik az első kötete, nem nevetek. Az íróasztalára gondolok, és hogy milyen keserűen beszélt az írásról. Amikor összefutunk a könyvvásáron, úgy köszön rám, mintha régi osztálytársak lennénk.

Pumás

Egyedül a férfiak tudnak óvatlanul rálépni a jégre. Így gondoltam, egészen addig, amíg egy nyári este én is keményen vágtam a lábam a földbe. A járda helyett, hogy elnyelt volna, visszalökött az utcára. A következő lépések egyre rövidebbek lettek, a lökések egyre erősebben robbantak a fejemben. Futottam tovább, pedig nem mozgattam a lábaimat. Mintha vasrúddal akarnám széttörni a jeget, és a vasrúd túl rövid lenne. A hétvéget vidéken töltöttem, a Duna-parton. Első este az éjszaka közepén meggondoltam magam. Öreg, tépőzáras vendégpapucs volt rajtam, a talpa szivacsból készült. A várost nem ismertem, ezért nem lehettem biztos benne, hogy jó irányba szaladok. A tépőzár kikezdi

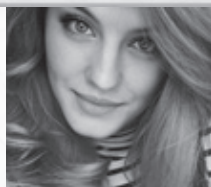
a puha pántot. Még tartott, de futás közben bármikor szétnyílhatott, ezért lábujjaimmal szorítottam a talpat, és éreztem, hogy nem haladok előre. Egyre lassabb vagyok, és be fog alattam szakadni a jég.

Nyár vége volt, a belvárosban az utolsó szabadtéri fesztivál. Több ember volt az utcán, mint amennyi vidéken éjfél után pár órával megszokott. A vasútállomást kerestem. Csomagom nem volt. A meleg miatt akkor sem fáztam volna, ha nem futok. Talán van egy utolsó vonat, ami ilyenkor Pestre visz. Gyanítottam, hogy reggelig kell majd várnom. Elment már az utolsó pesti vonat, kérdeztem azért az idős házaspártól, akik a parkolóban megmutatták az utat a pályaudvar felé, amikor eltévedtem. Visszagondolva az is gyanús, hogy mit kerestek ott ilyenkor. A csomagtartójuk nyitva volt, tele étellel. Nem kellett volna szóba állnom velük. Pont, mint amikor ugyanazon a nyáron, szintén Pest felé utazva át kellett szállni az utolsó vonatról egy másikra. Néhányan abba a kocsiba szálltunk, ahová a jegyünk szólt, pedig nem működött a világítás, a kijelzőn sem volt menetrend, a MÁV-logó sem világított rajta. Amikor megtalált bennünket egy mávos, ordítva kapcsolta fel az áramot – a villany, mint egy légy a lámpabúrában, vibrálva és kattogva működni kezdett –, hogy mit művelünk itt. A vonatra vártam, amikor megláttam a rendőröket, és tudtam, hogy a jég elolvadt.

Az idős házaspár láthatta rajtam, hogy menekülök. Én nem tudtam magamról. Lábujjaimmal még mindig a papucsot szorítottam. A körmöm, ha erős lenne, mint amilyen a nagymamámé volt, apró lapos félhold alakú nyomokat hagyott volna rajta. Inkább nem néztem az elfehéredett lábujjaimra. A rendőrök sem, pedig éreztem, hogy a lábamon végigömlött nedvesség a papucs alól szivárog a betonra, és körbevesz. Egyenesen rám néztek, amikor nekik rohantam.

Amikor felriadtam, hirtelen kikeltem az ágyból, mint aki maga alá csinált egy vidéki állomáson, és szaladni kezd a vécé irányába, végig a peronon. Úgy folyt végig a lábamon, mint az iskolai anyák napja műsor közben. Félkörben álltunk, mellettem az osztály legmenőbb fiúja. Tejfelszínű haja volt, így mondták, és több fejjel magasabb volt nálam. Nem tudtam annyira kicsavarni a nyakam, hogy feltűnés nélkül nézzek rá, amikor megkérdezte tőlem, mit csinálok. Azelőtt sose beszéltünk egymással. Kiengedem, válaszoltam neki. Félkörben álltunk egymás mellett, mindenki látott. Arra gondoltam, hogy a tejfehér nejlonharisnya miatt úgyse tűnik fel. Lassan szivárgott lefelé a testszínű folt. Mintha átlátszó harisnya lenne rajtam. Erre gondoltam. De a vászoncipőm orrán keresztül a parkettára is ment. És a Tejfel Robi akkor szólt oda, te mit csinálsz? Felkelek, iszok egy pohár vizet, a biztonság kedvéért pisilek, mielőtt visszafekszem. Az ablakból látom, hogy a pesti oldalon már nem égnek az utcai lámpák. Nemsokára megszólal az ébresztőm, a reggeli vonattal utazom. Visszafekszem az ágyba, ami teljesen kihűlt az alatt a néhány perc alatt, amit a fürdőben töltöttem. Az ablakpárkányon kopog egy kőlábú madár, mintha próbálna megkapaszkodni, erre gondolok, pedig a parkoló autók körül törik fel lapáttal a jeget. ■ ■ ■

Simon Bettina 1990-ben született Miskolcon, Pécssett nőtt fel, Budapesten él. Az ELTE művészettörténet szakán diplomázott. Első, *Strand* című verseskötete a JAK-füzetek sorozatban jelent meg (JAK–Magvető, 2018).

Az ismerős idegen

Szeretem zárás után ejtőzni a panorámás medencében. Ilyenkor teljes volt a csend. Csak én, a melegvíz, a csillagok, Budapest fényei és egy kis tepertő. De még mielőtt átengedtem volna magamat az élvezeteknek, rendszerint ellenőriztem a medencéket, átnéztem az öltözőket, összegyűjtöttem és a portásfülkébe raktam az elhagyott holmikát. Bepillantottam a mosdókba, hogy van-e szappan és elegendő papír másnapra; még a szemetet is felszedtem. Nem az én feladatomból volt, de szerettem ügyelni a rendre, gondoskodni a vendégek kényelméről.

Miután végeztem, kiléptem a tetőteraszra és a medencéhez sétáltam. Meglepetésemre a medence melletti napozóágyon egy úr ücsörgött. Habár a vendégeknek ilyenkor már kint a helyük, de hát, istenem... Végre valaki, aki olyan, mint én. Nyilván azért maradt zárás után, mert ő is kedveli a magányt és a csendet. Nyitvatartási időben nehéz elmerülni a saját gondolatainkban, miközben állandó mozgás van. De igen, ez az úr tudja, hogy hogyan kell élvezkedni. Aki a saját nyugalmaért képes szembeszállni a rendszerrel, abban mindig van valami tiszteletreméltó.

– Jó estét! – mondtam neki, mire ő csak annyit felelt:

– Ah... – Ezt köszönésnek vettem. Fürdőmesterként a nyögés volt a specialitásom. Hallottam én már mindenféle nyögést az elmúlt negyven évben. Kiválóan meg tudtam állapítani, hogy ki miért nyög. Másként nyögnek a tizenhat fokos medencében, mint a negyvenkétfokosban. Teljesen máshogy szól egy „ah” vagy egy „oh”, evés előtt és után. Eltérően nyögnek a gyerekek és a nyugdíjasok. És másként a nyugágyon pihenők. De számomra a legkedvesebb az, amit kánon-nyögésnek hívok: ezt a fiatal suhancok adják ki, amikor meglátnak egy-egy csinibabát bikiniben.

Kiültem a medence szélére, és letettem magam mellé a törölközőmet meg a tepertős zacskómat.

– Remek esténk van! – folytattam a beszélgetést, a férfi pedig bűgön felsóhajtott.

Némán lógtam a lábamat a gőzölgő vízbe, hogy szokjam, mert a hirtelen forróságtól néha elájulok. Megtöröltem gyöngyöző homlokomat, majd belecsúsztam a vízbe. Fejemet hátravettem, arcomat az ég felé fordítottam. Felettébb jól éreztem magamat. És az is tetszett, hogy végre osztozhattam a csendben valakivel. Ilyenkor mutatkozik meg, ki kicsoda valójában.

Úgy éreztem, kiváló közös ejtőzésben lesz részünk.

Megadtuk a módját. Néha felsóhajtott, ekkor én is felsóhajtottam. Szippantgattuk a gőzt, élveztük, ahogy a hűvös szél olykor-olykor megcirógat bennünket. Bevallom, zavarban voltam. Nem szoktam hozzá, hogy másokkal pezsgőfürdőzőm a félhomályban. Az arcom is biztosan kipirult.

Épp, hogy lehunytam a szememet, az úr egyszer csak azt mondta:

– Hm... – Volt valami ebben a „hm”-ben, valami egészen ismerős. Elégedetten visszahümmögtem, mire ő megint hümmögött egyet. Mintha egy régi barátomat üdvözléném személyében. Kicsit magamnak tudtam be, hogy ennyire élvezi a helyzetet, hisz el is küldhettem volna. Nem láttam az arcát, mert háttal ült nekem, de a lámpáktól és a gőztől egyébként se lehetett sok mindent látni.

Lágy hangon beszélni kezdtem hozzá. Elmondtam neki, hogy ez itt a nagybetűs fürdő. Feredő, ahogy Csokonai írta, ugye. Van több is az országban, de a törökfürdő az igazi. Habár százötven évig itt ültek a nyakunkon, amiért haragszom is, de valljuk be, hogy ez jó kis oszmán cucc lett. Volt ízlésük, tehetségük. Drónok meg egyéb levegőben cikornyázó robotszörnyetegek nélkül felhúzni egy ilyet... szemre, érti? Maga ezt biztosan érti, hiszen azért ejtőzik zárás után, mert így az igazi élmény. Rituálé.

– Nem bánja, ha ezek egy kis tepertőt? Maga is kér?

– Ah... – lehelte elutasító hangon.

– Rendben, de szóljon, ha megkívánja. Én addig eszegetek belőle – válaszoltam, majd visszatértem a gondolataimhoz. Szerettem elmesélni, miért lettem fürdőmester. Eleve elrendeltem. Gyerekkoromban az első szavam is a török „hamam” volt. Ez magyarul annyit tesz: forró. Habár anyám szerint inkább „hamham”, amikor megláttam apámat, ahogy szeli a szalámit. De a jelenem igazolja a múltam. A sorsom ott és akkor megpecsételődött. Ráadásul anyám lángosos volt, apám pedig úszómester. Érdekes, mi? Predestináció, ugye... Anyám hasában szívhattam magamba az olaj és a klór szagát. Nekem ez a kettő máig nagyon kedves.

– Oh... – nyögte tiszta érdeklődéssel a hangjában, amitől én teljesen kivirultam, hogy ennyire kíváncsi az életemre, ezért lázasabban folytattam a mesélést. Örömmel beszéltem neki arról, hogy minden maradandó élményem vízhez köthető. Életem első pofonját akkor kaptam, amikor kihívtam egy úszóversenyre az iskola legfickósabb fiúját, hogy elkápráztassam a padtársnőmet, Julit. Le is győztem a srácot, de miután kikecmeregtem a vízből, nem vettem észre, hogy leúsztam magamról a gatyámat és pucéron rohantam Juli felé. A lány akkora pofont kevert le, hogy ma is emlékszem hogyan csengett a fülem.

– Ah... – sóhajtotta kétkedően, amitől úgy éreztem, bizonytalan szavaim hitelességét illetően. Ekkor némi éllel a hangomban megjegyeztem: nekem már tizenhárom évesen erős, fekete szőrzetem volt. Persze, hogy megijesztettem, hiszen több, mint negyven évvel ezelőtt a lányok még nem láttak ilyen gyakran férfit, mint most.

– Hm... – dűnyögte egyetértően. Nagyon jó érzés fogott el, mert a legszebb emlékeimet eleveníthettem fel. Ritka, hogy az embert figyelmesen hallgatják. Kifejezetten utálok, ha valaki a szavamba vág, ilyenkor el is megy a kedvem a beszédétől. Egy történetnek íve, szerkezete van. Főleg, ahogy én mesélek. Ha valaki rosszkor szól bele, tönkre is tehet egy gondosan kiszámított fordulatot. De ez az idegen tényleg jó társaság volt. Egyre nagyobb érdeklődést mutatott, folyamatosan és hosszan nyögdécselt.

Cspongтам, kalandoztam emlékeim tárházában, néha fegyelmeznem kellett magamat, hogy ne hadarjak annyira, mert ejtőzünk, ugye. Beszéltem neki arról, hogy az anyám nem tudott velem lenni, amikor átvettem az érettségi bizonyítványomat, mert belehalt, amikor meglátta, hogy apám mellélépett az ugrótoronynak, ami a lángosos bódéból úgy tűnhetett, hogy épp fejfel tart a betonba. Apámnak semmi baja nem lett, de anyám ájultan borult bele a forró olajba. Mindig mosolyogtam, ha a szüleimre gondoltam. Jó emberek voltak.

Természetesen életem első berúgása is vízhez köthető. Amikor megtudtam, hogy sikeres fürdőmesteri vizsgát tettem; a barátaimmal lementünk a házunkhoz közeli tóhoz, és elterveztük, hogy részegen átússzuk. Már a levetkezés is nehezünkre esett, de végül az elszántságunk győzött. Majdnem belefulladtam. Akkor döntöttem el, hogy soha többé nem iszom.

Lassan elérkeztünk életem legfontosabb és legszomorúbb élményéhez, Fannihoz. Nagy szerelmem barna hajú, zöldszemű nő volt, akivel itt ismerkedtem meg. Csodálatos, tüzes asszony! Imádtott engem, de én is lestem minden sóhaját, mint valami engedelmes cirkuszi ló. Remek humora volt, és nagyon jó természete. Semmin nem sértődött meg, így a végletekig tudtuk mulattatni egymást. Meg hát... semmit nem kellett kétszer mondani neki.

Felnevettem, mire az úr is cinkosan felnyögött.

Mielőtt folytattam volna a Fannival kapcsolatos történeteket, sodortam egy cigarettát a medence szélén és az új barátomat is megkínáltam, de nem felelt. Biztos nagyon várta, hogy folytassam, nemhiába, kiváló előadó vagyok. Megtöröltem a homlokomat, szívtam egy slukkot és ugyanazzal lendülettel folytattam.

Szóval, a kis huncut Fanni... felidéztem barátomnak megismerkedésünket: véletlenül elcsíptem, ahogy borotválkozik az egyik medence szélén, ezért megszólítottam, hogy bizony ilyet itt nem illik. Ekkor ő zavartan bevallotta, még sosem járt közösségi fürdőben, és erről fogalma sem volt. (Ezt a világ legkacérabban csilingelő hangján adta elő nekem.) Igazat beszélt. Tele volt aranyékszerekkel, mint egy hercegnő. És ha valami, akkor a formás combok nem hazudnak. Gazdag csibének tűnt, akinek fogalma sincs arról, hogy működik a világ. A vendégem volt aznap. Rengeteget beszélgettünk. Ez a tündér még egy zsemlet sem vajazott meg életében. Mindent tudni akart a fürdőről. Én a legnagyobb örömmel avattam be, még a mosdóba is elkísértem, mert félt, hogy magassarkú papucsában elcsúszik. És hát, istenem! El sem mentem az ajtó elől, amíg nem végzett. Hallottam, ahogy lehúzza a nedves bugyiját, és azt is, ahogy szakít a vécépapírból.

Ennél a pontnál istenigazából felnyögött az új barátom. Biztos voltam benne, ugyanígy tett volna a helyemben. Sőt, lehet, már a folyosón kioldotta volna a bikinijét. De hadd folytassam a történetet kedves barátommal: elmeséltem neki, hogy Fanni bevallotta, mennyire megszeretett, de házasságban él. Viszont a férjét nem szereti. A szülők intézték a házasságot, hogy még vagyonosabbak legyenek. Életemben akkor először voltam szomorú, amiért egyszerű közalkalmazottként élek. Elkézdtem tehát fürdősókkal seftelni, hogy tehetősebb legyek. Hatalmas a kereslet a különleges sókra, mert olcsóbb, mint a drog, és ha megfelelő illóolajokkal keverjük, ugyanolyan illuminált állapotba kerülhetünk. Én is szoktam tenni a cigimbe. Nyugtatja az idegeket, habár kissé meggyötri az ember nyálkahártyáját.

Tehát Fanni meghívott a villájába, mert a férje elutazott. Az egész hétvégét együtt töltöttük. Fürödtünk a medencében, főztünk, zenét hallgattunk, és minden bútort végigszemelmeskedtünk a házban. A padlón elterülve is megnéztem volna gyönyörű idomait, de volt egy rémesen barátságatlan kutyája, aki miatt nem lehetett. Akárhova mentem, a dög jött utánam, és megállás nélkül ugatott. De Fannihoz tartozott, és én akkor mindent szerettem, amihez csak hozzáért. A hétvége egy lusta pillanatában az én istennőm egyszerre gyors mozdulattal kivett két tízforintost a zakóm zsebéből. Először nem értettem, mi célból, de aztán megragadta a kezemet, és azt mondta, most elmegyünk egy fotós barátjához. Akart egy közös képet, amit falra tehet, de a férje miatt elvontan kell szereplnünk rajta. Miután megérkeztünk a stúdióba, ledobta minden ruháját, és elnyúlt a kanapén. A pénzérméket egyesével megnyalta, és a mellbimbójára helyezte. Azt hittem, azon nyomban ki-gyulladok, és velem együtt az egész helyiség. Miután végeztünk, az érméket a zakóm zsebébe süllyesztette, és rám kacsintott.

Ezeket az érméket hordom a nyakamban. Soha nem veszem le őket.

Érzéseimet itt már alig tudtam uralni, de azért igyekeztem folytatni a történetet.

Szóval, miután visszamentünk a villába, a nagy hempergőzés közepette ajtócsapódást hallottunk. Váratlanul hazaért Fanni férje. Istennőm felpattant, és betaszígt a szekrénybe. De a hülye kutya ugatni kezdte a rejtekhelyemet, és addig acsarkodott, amíg a férje rám nyitott. Kiráncígt a szekrényből, majd képzelje: letolta a nadrágját, és azt mondta, hogy vegyem a számba. Fanni azonnal felvillanyozódott, én viszont úgy megijedtem, hogy rögtön kiszaladtam a villából. A szerelem pedig örökre megszakította velem a kapcsolatot. Talán bátrabbnak kellett volna bizonyulnom, és...

Már nem tudtam folytatni drága barátomnak a mesélést. Megindult a világ körülöttem. Rosszul lettem. Újra magam előtt láttam Fannit. Ahogy piros szájához emeli a mutatóujját, és rám kacsint, majd elneveti magát. Ahogy elszaladt előlem, várva, hogy utána fussak és elkapjam, összecsókoljam. Attól félttem, a szívem átszakítja a mellkasomat. Zokogni kezdtem. Meglett férfiember létemre ömlöttek a könnyeim, de a barátom továbbra is teljesen nyugodtan ücsörgött. Nem értettem, hogy tudott ennyire lemenni alfába, mikor én így szenvedek.

Felszívtam magamat és azt kiabáltam:

– Én a nőket szeretem, hát mit kellett volna tennem?

De ahogy ezt kiejtettem, azonnal megkönnyebbültem. Az égre néztem és csendesen lihegtem. Egy kicsit talán túl goromba voltam vele. Elszégyelltem magamat. Mentségemre szolgáljon, hogy érzéseim elsodortak. Évek óta fel sem hoztam ezt a témát. Ő akarta, hogy meséljek. Még hozzá ilyen részletesen feltárva életem legfájóbb emlékét. Amikor az ember saját múltjáról beszél, elkerülhetetlen, hogy ne élje át újra. Ám mégis...

Kiléptem a medencéből, de amikor bocsánatkérően a vállára tettem a kezemet, észrevettem, hogy egy csinos, barna hajú hölgyike térdepel előtte. Már épp a nyelvemen volt egy „na de, uram”, amikor a nőt nézve hirtelen bevillant Fanni felvillanyozódott arca. Erős gondolattól vezérelve a hölgy mellé térdeltem. De ekkor a nő felsikított és akkora maflást adott, hogy elterültem a csempén.

Egyáltalán nem bántam. Fanni biztosan büszke lett volna rám. ■ ■ ■

■ **Szilágyi Zsófia Emma** (1995, Debrecen) prózaíró. A Debreceni Egyetem szabad bölcsész hallgatója. |

Az idegen

Egy tiszta embert látok, ha rád nézek,
és eltűnődöm olykor, milyen az, ha a
szerelmét ízekre bontja az ember,
egyszerre hús elmével, tárgyilagosan
nézve alanyát, és ugyanakkor meleg
szeretettel ábrázolva a külső mögött
búvó lényeket, a szervek vérrel teli dús
halmazát, a salakot és mind, ami mögé
nézve galaxisokat fedezhetünk fel, és
amit megénekeltek már előtted a nagyok,
hisz összes szerveid megannyi csillagrendszer,
a máj, a szív egymástól fényévekre pulzáló
világmindenségek, s az őket alkotó sejtek
bolygók módjára születnek és pusztulnak
el hétévenként, bár az ő életükben az időt
más léptékkal mérik, azokban a rendszerekben
te vagy az Isten, te élteted őket és ők is érted
élnek, s ha olykor egyik-másik ellened fordul,
legyőzöd, ahogy engem is, akihez éjszakánként
álomban idegen nyelveken szólsz, és én
érteni vélem szavaidat, de ilyenkor
meg- és felriadok tőlük.

Elnézlek, ahogy alszol, szád szélén
mézédés nyál csorog, s bőröd alatt
felsejlik egy rettenetes reptilián.

A tükrös szoba

Bekötöztem a sebeidet,
és amikor már járni
tudtál, elhagytál engem.
Most az egyszer nem
önzetlenül segítettem,
reméltem némi hálát,
hogy csak egyszerűen
megcsókolsz, mielőtt
elmész.

Sokáig kerestelek, minden
ablakon benéztem pengő
sarkantyúval járva éjjelente
a várost, de sokszor olyat
láttam, hogy azóta félek a
sötétben.

Aztán amikor már lemondtam
rólad, váratlanul felbukkantál.
Feszült rajtad a farmer,
inggombjaid szinte
lepattanni készültek.
Látszott, jól megy sorod.
Reméltem egy ölelést a
viszontlátásra, de nem
ezért kerestél. A hátad
mögé rejtett kezében
megvillant egy kés a tükörben.

A hála sosem volt erősséged.

Intés

Négyfelől fúvó szelek söprik
ki házadból botor szavaidat.
A tenger hullámai elmosják
a parti homokba írt betűket.
Ideje van a kevés beszédnek,
a fecsegés kora rég lejárt.
Legyél azért sovány beszédű,
hogy ne soroljanak az asszonyok
közé, akik a piactéren szaporítják
az üres szavak dzsungelét.
Ideje volt mindennek a nap
alatt, és te megcselekedted
azokat a maguk rendje szerint.
Amit elmulasztottál, most már
ne akard pótolni, az a folyó
már nem ugyanaz, amibe lépni
kívánsz. Ideje jött el a csendes
szemlélődésnek, a nemakarásnak,
ideje van a nagy, végső
elhallgatásnak.

Egy élet ment rá, hogy megértsd
a prédikátor szavait. Hogy
hiábavalóság minden.
Hogy minden hiábavaló.

Szentiváni álom

Tragédia három felvonásban

I.

– Kitaláltam az egészet. Roppant megrázó lesz. Tragédia három felvonásban. A helyszín egy olasz kisváros, a történet két családról szól. Az egyik családnak fia van, a másiknak leánya, s a végén mindent tönkretesz a viszálykodás.

– Nem akarlak elkészeríteni – jegyzi meg Zsiga –, de szerintem ezt a történetet nem te találtad ki.

Karcsi lecsapja az asztalra a könyvet, amiből telejegyzetelt papírfecnik lógnak ki.

– De igen, én találtam ki! Engedjétek, hogy végigmondjam.

– Épp most vágta elénk a Shakespeare-kötetet, ahonnan szedted – szólalok meg én is.

– Ez csak inspirációs forrás. A színdarab teljesen másként fog zajlani. A fiút Jánosnak hívják, a lányt Rózsikának. A két család a rajongásig szereti egymást, s azért, hogy örökre össze legyenek kötve, elhatározzák, hogy Rózsika és János össze kell házasodjon. És itt jön a csavar: Rózsika és János, amióta csak az eszüket tudják, gyűlölik egymást.

Karcsi itt hatásszünetet tart, és végignéz rajtunk. Talán Misi és Imre lelkesül valamenynyire, a többiek hitetlenkedve néznek rá.

– És tovább? – kérdezi Zsiga.

– Rózsika tanácsot kér Lőrinc baráttól, aki azt mondja neki, hogy vegyen be egy olyan mérget, amittől halottnak fog tűnni, s a szerelmét (merthogy Rózsika másba szerelmes) beszélje rá, hogy szöktesse ki éjszaka a kriptából. Amikor Rózsika halálhírét meghallja, János annyira boldog lesz, hogy következő éjjel ő is elszökik a szerelmével, Juliskával. Szóval mindkét család gyermek nélkül marad, s ezen annyira összevesznek, hogy örökké tartó viszálykodás alakul ki köztük. Ennyi.

Nem akarok Karcsira nézni, ezért megemelem az asztalhoz vágott kötet fedőlapját, hogy lássam az első oldalakat. A borító annyira koszos, hogy nem lehet kiolvasni rajta a címet. Karcsi mindenhova magával hurcolja ezt a könyvet, amióta szóba került az évről.

– Hát, nem tudom – szólal meg elsőként Zsiga –, szerintem ez nem fog tetszeni a közönségnek.

– Szerintem meg épp erre van szüksége a közönségnek.

Tény és való, hogy itt, Szentivánban már mindenki hozzászólt a furcsaságokhoz. Egyszer, állítólag, a közeli erdőben még tündérek is láttak, bár ezt senki sem tudja bizonyí-

tékokkal alátámasztani. Sok itt a furcsa dolog, de én sem vagyok teljesen meggyőződve a darab sikeréről.

– Nem tudom, mennyire találó az évváró ünnepségre egy olyan történet, ami örökös vízálykodással végződik – mondja Józsi.

– Ettől a vízálykodástól drámai az egész – vágja rá Karcsi.

– És ha nagy botrány lesz belőle? – vetem fel.

Egyszer hallottam, hogy éppen egy iskolai előadás balul ütött ki amiatt, hogy az egyik szereplő elénekelte a Rákóczi-nótát. Mit lehet azt tudni, hogy mi nem idegesítjük-e fel ezzel a darabbal a közönséget.

– Nem lesz ebből semmiféle botrány. A közönség van annyira kulturált, hogy megértse a fő üzenetet. Gondoljatok arra, hogy a szerelmesek, János és Rózsika megmenekülnek...

– De ezek nem is szerelmesek – mondja Józsi.

Karcsi idegesen összehúzza a szemöldökét, és könyörtelenül még egyszer az asztalhoz vágja a kötetet.

– De igenis szerelmesek, csak nem egymásba!

Karcsi az a fajta író, aki nem tűr ellenvetést. Egyszer állítólag egy pályázaton dicséretet kapott, s azóta sokkal erőszakosabb. Úgy döntünk, nem teszünk újabb ellenvetést, s elfogadjuk ezt a színdarabot mint az ünnepség fő attrakcióját. Aztán Misi szólal meg lassan, kimérten.

– De hát nincs egy lány sem az osztályban, ki fogja eljátszani Rózsikát?

– Az nem baj, ha nincs lány. Shakespeare színházában sem voltak lányok – mondja gyorsan Zsiga.

– Jól van, a színész úr már csak tudja – veszi vissza a szót Karcsi. – Akkor osszuk is el a szerepeket!

– Szerintem Zsiga kellene játssza Jánost, mert ő akar színész lenni – veti fel Józsi.

Ebben megegyezünk. Zsigából színész lesz, remek alkalom ez neki, hogy hősszerelme alakítson. Rózsikával kapcsolatban már nehezebben megy a dolog, senki sem akarja elvállalni a szerepét. Karcsi valahogy mégis rátukmálja Imrére, azzal a feltétellel, hogy egy másik jelenetben János apját is játszhatja.

– Ki akar Lőrinc barát lenni?

– Én eljátszom Lőrinc barátot is – kiált fel Imre, aki felbuzdult attól, hogy két szerepet is játszhat, és így kiemelten fontosnak érzi magát. Egyszer annyira lelkes lett, hogy a kórusban ő akarta énekelni a tenor és a basszus szólámat.

– Nem játszhatod el ezt is, mert akkor a többieknek nem jut szerep.

Lőrinc barátot egyébként szinte mindenki el akarja vállalni, úgyhogy sorsot húzunk. Józsi nyer.

– Aztán igyekezzél koncentrálni, mert kulcsszereplő vagy, s el ne törd a mérget tartalmazó üvegcsét vagy ilyesmi – veregeti meg Karcsi a vállát.

Ez a figyelmeztetés nem alaptalan, Józsi nagyon kétbalkezes tud lenni, amikor ideges. Egyszer véletlen leöntötte borral a papot, amikor az családlátogatni ment hozzájuk.

– Ki akarja Rózsika apját játszani?

Erre én jelentkezem, mert abban bízom, hogy nem fog túl sok szöveggel és szerepléssel együtt járni a dolog.

Ezután Karcsi gyorsan kioszt még néhány statiszta-szerepet az osztály távol maradt tagjai között, akik még annyi színészi ambíciót sem éreznek magukban, mint én. Ők Rózsika és János szórtan családtagaiként fognak feltűnni. Karcsi ezután le akarja zárni a gyűlést, de észrevesszük, hogy Misi csendben üldögél köztünk. Egyébként Misi mindig úgy összehúzódik, mintha ott se lenne. Egyszer állítólag a szülei véletlen a pályaudvaron felejtették, mert nem vették észre, hogy eltűnt.

– Nincs több szerep? – kérdezem.

– Már hogyné lenne több szerep – mondja Karcsi, s idegesen lapozgatni kezdi a könyvet –, van még egy nagyon fontos szerep.

Karcsinak több percnyi lapozgatásra van szüksége, amíg megtalálja azt a nagyon fontos szerepet.

– Te, Misi. A te szereped lesz a legkülönlegesebb, mert mindenkinek te segítesz majd. Te leszel a Hold. Vagyis nem. Még jobb ötletem van... Te leszel az Éjszaka.

Misi csodálkozva néz Karcsira.

– Igazán?

– Hát persze, az Éjszaka leszel, sőt Éj úrfi, mert így jobban hangzik.

Én nem igazán értem, miért, de Misi elégedettnek tűnik a szerepével.

– Akkor ennyi mára, holnapra mindenki megkapja a szövegét. Az éjszaka megírom a drámát – mondja Karcsi méltóságteljesen –, addig is lélekben hangolódjatok a szerepekre.

– És mindenki tegye oda magát rendesen, mert jelen lesz az igazgató és a testvére is, aki nagy színész Pesten – teszi hozzá Zsiga. – Ez egy soha vissza nem térő lehetőség mindnyájunknak.

Összeszedelőzködünk és indulunk. Zsiga, aki egyszer felmondta az utcán a teljes Hamlet-monológot, úgy hagyja el a gyűlést, akár egy nagy színész. Megáll az asztal mellett, egyik pillanatban gyűlölettel néz a Rózsikát játszó Imrére, aztán szerelmes pillantásokkal lép ki az ajtón, hogy megszöktesse az éj folyamán az igazi szerelmét.

II.

(Történik az iskolai évváró ünnepségen, a szentiváni kultúrotthonban. Középen deszkákból összetákolt, kis színpad, rajta papírból, drótokból és rongyokból összeállított oszlopok, a háttérben egy nagy lepedő, amire házak vannak rajzolva. A színpaddal szemben több sorba rendezett padok, rajtuk szülők és más szentiváni lakosok ülnek. Az első sorban ül az igazgató és a testvére. A színpad mellett, függöny mögé rejtőzve üldögél Karcsi, aki egy személyben drámaíró, rendező, dramaturg és sűgő. Józsi felelős a függöny össze- és szétbuzásáért. A többi diák a színpad mögött készülődik. A teremben kétoldalt asztalok, rajtuk sós percc és málnaszörp. Amikor elcsendesül a közönség, Karcsi felsétál a színpadra és rövid köszöntőt mond.)

Karcsi:

Mélyen tisztelt közönség,
társulatunk köszöntsek,
mert szép darabbal vár, ó,
az idei évváró,
és sírjanak csak rajta,
mert meglátják, hogy majd ha
vége lesz, milyen gazdag
élményekkel maradnak.
De húzni a szót fölösleg.
A szép Veronát lessük meg!

(Karcsi lesétál a színpadról, a közönség egy kicsit mocorog. Jön Imre mint János apja, és jövök én mint Rózsika apja.)

Imre:

Kedves barátom,
milyen jó, hogy látom,
olyan, jó, hogy családaink...

(Imre megakad, percekig csendben van. Ettől még idegesebb vagyok, mint előtte, a közönségben valaki kuncog. Az istenit, nem találok Imre szövegét – hallatszik Karcsi hangja a függöny mögül)

Én:

Olyan jó, hogy családaink ilyen nagy barátok.

(Ezt azért mondom, mert nem tudom Imre szövegét, nem volt időnk sokat gyakorolni. Imre pislog néhányat, aztán hozzáteszi:)

Imre:

Nagyon igazad van, barátom.

Én:

Hallgasd nagy ötletem,
és sétára jöjj velem:
kettőnk közös vágya
gyermekeink násza.
Ha János, Rózi egybekel,
nem választ már semmi el,
s meglesz, amire vágyunk:
örök barátságunk.

(A végére elcsuklik a hangom)

Imre:

Igen! A megoldás itt van!
Induljunk is nyomban,
te indulj, és tudod, mármost
keresd meg a fiad, Jánost,
s én megyek oda, ahol lányom,
Rózsit, tüstént megtalálom!

(A francba, Imre, fordítva! – suttogja Karcsi ingerülten – neked nem lányod van, hanem fiad...)

Nem mindegy?! *(Kérdi Imre idegesen és, sajnós, hangosan.)*

Én:

Nem mindegy, mikor indulunk,
úgyhogy menjünk is. *(Nem tudok rímekben improvizálni. Imrét karon ragadom, s lesétá-
lunk a színpadról. A nézőtérről suttogás hallatszik. Jön Zsiga mint János, inge gyönyörűen va-
salva, szemében gyűlölet szikrázik.)*

Zsiga:

Atyám, hogy gondolja azt,
hogy egy nász nyújt majd vigaszt?
Amikor oly régről ered
Rózi iránt a gyűlölet...
Nem, én nem vehetem el!
Nem tartozom semmivel,
és ha az kiút volna, tán
egy kanál vízbe fojtanám.

*(A „kanál vízbe fojtanám” a jel. Erre kell betoppanjon Imre mint Rózsika, de Imre még min-
dig bajlódik a szoknyával, nem tud ilyen gyorsan öltözni. Elég meggondolatlanság volt ezt a két
szerepet ráosztani, de most már mindegy. Zsiga idegesen járkal fel-alá a színpadon. Mivel látja,
hogy Imre nem jön, még nagyobb haraggal megismétli az utolsó két sort. Karcsi közben hátra-
rohan Imréhez. Nem érdekli, ha nem tudtál teljesen felöltözni – mondja – azonnal ki a szín-
padra! Egy fél perc után Imre, alul szoknyában, felül mentében kilődül a színpadra, a női pa-
róka földre van csúszva a fején. A közönség sorából nevetés hallatszik.)*

Imre:

Ah, itt van ez az átkozott János!
Ki tudja, milyen ügyekben sáros...
Sose megyek hozzád feleségül,
Inkább vadak elé ugrom eleségül.

Zsiga:

Bár lenne úgy, s megoldódna a bajom.
Nem akarsz tényleg odaugrani, vajon?

(Zsiga és Imre két ellentétes irányban elhagyja a színpadot, Józsi összehúzza a függönyt. Karcsi hátrarohan és ordibál velünk három percet, aztán széthúzatja a függönyt, nehogy elmenjen a közönség. A nézők épp fel akarnak állni, hogy peracet vegyenek magukhoz, de rögtön visszaülnek a helyükre, amint kilődul a színpadra Imre mint Rózsika)

Imre:

Oh, mit tegyek,
hogy Jánosé ne legyek,
hisz van nekem saját szerelmem,
és nekem vele kell lennem...

(Leül a földre és sír, a közönségből köhögés és kuncogás vegyes hangjai. Jön Misi fekete lepelben mint Éj úrfi)

Misi:

Sötét és semmi voltak, én valék,
kietlen, csendes, lény nem lakta éj,
aki a világot szülte gyermekül,
annak vagyok a másik gyermeke,
tehát édestestvér vagyok a világgal,
s kettőnk közül én vagyok az idősebb.

(Imréhez fordul)

Leányom, jöjj, velem, bajodat megoldom,
én mint Éj úrfi láttam minden
lopakodó szerelmest, lopakodó bujdosót,
s a sötétség leple alatt egy-két dolog elintézhető.

(Kézen fogja Imrét)

Gyere, elviszlek Lőrinc baráthoz.

(Józsi csuhában mint Lőrinc barát, látszik rajta, hogy nagyon izgul)

Józsi:

Ne sírj, fiam...

(Leányom! – kiáltja be Karcsi)

Ne sírj, leányom...

(Józsi kicsit elgondolkozik, aztán hozzáteszi:)

Ne sírjon senki.

Íme, itt egy mérég.

Fizetséget érte nem kérek,

Nincs benne a halál, mint a veronában,

De megoldódik a bajod Veronálban.

(Az istenért, Józsi, fordítva! Verona a város neve!)

E méregtől tetszhalott lehetsz,

s azzal szökhetsz el, akit szeretsz:

halottnak hisznek,

kriptába visznek,

leveledre kedvesed a kriptába megy el,

szederajkaidra csókokat lehel,

s Éj úrfi segítségével elhagyjátok a várost.

Tessék, a szer...

(Józsi leejti az üvegsét. Széttörik. A nézőtéren feltör a nevetés.)

Ne haragudj, lányom, ügyetlen vagyok.
Majd küldetek hozzád egy másik üveget postán.

Imre (zsebkendővel letörli könnyeit)

Jól van, megnyugodtam most,
hogymint kezemben e méreg,
amellyel szívem szerelméhez térhet.

(Karcsi a fejét csapkodja a Shakespeare-kötettel, de az legyen a legkisebb bajunk, hogy Imre kezében most éppen nincs ott a méreg. Imre és Misi kézen fogva lesétál a színpadról, Józsi rohan, hogy húzza össze a függönyöket. A szünet alatt Karcsi odamegy Zsigához. Te még megmentheted a darabot – mondja – legyen jó az a monológ. Zsiga idegesen kikukucskál a függöny mögött, s csalódottan ráncolja a homlokát. Az a baj, hogy az emberek nem úgy nézik ezt az egészet, mintha tragédiát néznének – mondja, de Karcsi nem figyel rá. Ennyi szünet elég lesz – kiabálja –, hol van Józsi? Ne feledd el, amikor az a mondat hangzik el, hogy „Örökös a viszály közöttünk”, azonnal kell a függöny, mert így lesz hatásos a vége. Józsi széthúzza a függönyt, a nézőtér lecsendesül. Zsiga kisétál a színpadra, arcán sugárzik az öröm.)

Zsiga:

Most, hogy Rózsika örök álmát alussza,
s arcát a halál csipkéje fedi,
János is indulhat az éj leple alatt,
oda, hol saját szerelmét leli.
Ha Éj úrfi eljön, elszököm vele,
s mindennek nem marad még nyoma se.

(Imre a házakkal telerajzolt lepedő mögött cibálja le magáról a Rózsika-szoknyát, mert mint János apja hamarosan színpadra kell lépjen velem. Akkor kell összevesznünk. Misi siet mint Éj úrfi a színpadra, közben véletlen meglöki Imrét, s ő szoknyástól a színpadra esik, keresztül a lepedőn. A közönség nevetésben tör ki. Zsiga arca egy pillanatra elborul, de megszólal.)

Zsiga:

Ím jó atyám, az ágyában van éppen,
Úgy elszököm, hogy észre sem veszi,
S elhagyjuk Veronát titokban, szépen...

(A közönség nevetése túlharsogja Zsiga hangját. Zsiga most először néz rá a nézőtérre, az igazgatóra, az igazgató testvére, aki Pesten színész. Elkomorul, s megakad a szövegben. Imre, gyere le a színpadról, egyszer János el kell szökjön, utána kell háborogni csak. Imre! Meg vagy te már háborodva – kiabálja Karcsi, de kiabálhat, úgysem hallatszik a közönség morajától. Zsiga zavartan áll, felfele néz a lámpafénybe, és nem kezdi el a monológot. Karcsi ideges, azt se tudja, kinek kiabáljon. Hirtelen megnagadja a karomat, kilök a színpadra engem is. Mondjad a szövegedet – ordítja utánam.)

Én:

Lányom halott és fiad elszökött,
Ezt ugyan mivel magyarázod?
Nevemet a porba alázod?
Nem vagy te úr már senki fölött!

(Zsiga, aki úgy szökött el, hogy épp mellettem áll, rám néz egy pillanatra, aztán Imrét figyeli, amint valahogy kivetkőzik a Rózsika szoknyájából, és feldönt egy díszlet-oszlopot.)

Imre:

Egymás felett pálcát törtünk.
Örökös a viszály köztünk.

(Erre a mondatra Józsi felugrik, összehúzza a függönyt. Taps hallatszik a nézőtérről.)

III.

Az osztály együtt áll egy nagy tányér perec fölött. Mindannyiunk kezében pohár, málnaszörppel. Misi nem vette le magáról a fekete köpenyt, azt mondja, ő megmarad inkább Éjszakának. A többiek már átöltöztek. Mellénk lép az igazgató.

– Ügyesek vagytok, fiúk, roppant izgalmas volt a darab. Ki írta ezt a remekművet?

– Én – mondja Karcsi –, bár nem minden úgy alakult, ahogy terveztük.

– Ugyan – vigyorodik el az igazgató –, észre sem lehetett venni a hibákat.

Az igazgató hátba vereget mindnyájunkat, aztán visszamegy a testvéréhez, aki jóízűen nevetgél egy csoportnyi férfi társaságában. Mivel mi csendben állodgálunk, Karcsi megszólal.

– Nem voltak meg a megfelelő színpadi eszközeink. Ezen múlt minden. Aki figyelt a szöveg értelmére, annak biztosan tetszett a darab...

Erre sokáig nem válaszol senki.

– Jövőre adjunk elő valamit abból a könyvből inkább – mondja szelíden Józsi, és rámutat Karcsi „inspirációs forrására.”

– Azt akarod mondani, hogy nem volt jó az én darabom?!

– Jaj, dehogy, igazán remek volt – magyarázza Józsi, s még percekig beszél, de nem igazán figyelek rá.

– Már ha jövőre is fogunk szerepelni – jegyzi meg közben halkán Misi.

– Persze, hogy fogunk szerepelni. Akkor is szívesen vállalok több szerepet – mondja Imre.

Ismét csend következik. Hirtelen észreveszem, hogy Zsiga nincs köztünk. Hiába kérdezem, senki sem látta, hova lett. Megyek az ajtó felé, néhány foszlányt elkapok az igazgató testvérének a szavaiból. Hogy az mekkora jelenet volt, amikor eltört a méreg. Meg amikor a szoknyás figura beesett a színpadra. Mekkora jelenet volt, mekkora jelenet volt. Kilépek a kultúrotthon ajtaján, néhány szülő az ajtó mellett beszélget. Én akkor is büszke vagyok, mondja egy édesanya. Hát persze, én is, feleli egy másik. Egy szakadt papírdarabot sodor a cipóm orrához a szél. Felveszem, elolvasom rajta az írást. Atyám, hogy gondolja azt, hogy egy nász nyújt majd vigaszt? Ez Zsiga szövege, megismerem. Ekkor veszem észre, hogy előrébb is szerteszóródott, szétszakadt papírdarabok követik az ösvény vonalát. Mintha Jancsi és Juliska hagyott volna morzsákat az erdőben. Egy ideig követem a papírkákat, mindegyik fecnit összeszedem, mindegyik fecnin Zsiga szövegének sorai vannak. A kanyarnál elfognak a papírkák, s hirtelen belátom az egész utat, ami gyöngéden lejt a házak felé. Zsiga ballag az úton, feje lehajtva. A lenyugvó nap fényétől hosszúvá nyúlik az árnyéka, ahogy megy előre, egyre előre. Olyan, mintha a vállát nyomná a nap. ■ ■ ■

A kiégés és kreatív rokonai

A jelenség. Önkéntesként jelentkezett, berakták ügyeletbe, minden éjjelre, mert, hogy itt még csak kezdő, tanuljon. Az orvos lelkes volt, keccsölt, ápolónők munkáját is elvégezte. Ez így ment heteken át, körötte az ágyakban szenvedtek, egyre több beteg halt meg. Eleinte rémes élmény volt, aztán kezdett hozzászokni, majd próbált nem odafigyelni a tragédiákra, végül már nem érdekelt az egész, csinálta, amit kell, kicsit cinikusan, aki elmegy, menjen, jobb neki, mint itt a zsúfolt kórteremben. Aztán egyszer csak leállt benne minden: nem érdekelt már semmi, tőle dögölhettek az emberek, csak egyszer alhatná ki magát. Haza már nem tudott menni, a folyosón aludt pár órát. És úgy érezte nincs is jelen, minden le van tojva, semmi sem érdekes már. Élő halott lett. Kiégett.

Most persze nem e hőskről akarok beszélni: hanem a munkamánia (vagy: munkakényszer) egyéb lelki következményeiről, melyek távolról hasonlítanak orvos-barátom *malaise*-re, mégis egészen más a szerkezetük. Először is: már a járvány előtt is tudtunk erről az állapotról. Bár akkor még többnyire munkahelyi betegséggént. Olvasom például, hogy a Wall Street egyik legnagyobb bankjában tizennyolc órás a brókerek munkaterhelése. Aztán csodálkoznak, mikor pár hónap alatt egyik-másik összeesik a monitor előtt... Kiégett, mondják rá. A globalizáció rá is dolgozott erre a jelenségre, minden multi csökkenteni akarja a költségeit, munkatársait végsőkig kifacsarja, egy kollégára két-három ember munkáját pakolja rá, amivel persze nagyot spórol, egész addig, míg legjobb segítőjét el nem veszíti: „Kiégett” – és passz.

A kiégésben úgy érzed, hogy semmit sem érsz, nincs kedved még a minimumot se teljesíteni, csak lehorgasztott fejjel nézed a padlót, vagy kibámulsz az ablakon a felhőkre, netán galambokra. Ami korábban pikk-pakk ment a kezei között, most iszonyatos kínok között csinálódik – ha ugyanis az élet rákényszerít, hogy ne csak ülj henye módon, hanem valami pénzkereső minimumot gyártsál. Hát, az is csak úgy megy, mintha egy úthenger menne át rajtad. De megcsinálod, mert élni kell.

A *burnout-szindróma* persze nem pontos kifejezés, hisz, nem tudom, hogyan nevezni ezt a jelenséget, mert nem betegség, de a depresszióhoz hasonló letargia, munkaképtelenség. Többnyire a munkahelyen kapott el a csőd, a monoton és testet-lelket felörlő stresszhatás tépi meg áldozatát.

De nemcsak munkahelyi stressz lehet az oka. Ma már hódít az öngerjesztett *munkamánia* is, ez a furcsa megszállottság, amit „*workaholic*” jelzővel is illetnek (angolul jobban hangzik...). Ez az önhajszolás itt a gyilkos, az áldozat nem tudja abbahagyni amit elvégezni gondol. Állandó teljesítés-kényszerben él, testét is megviseli, aludni se képes. A munkamánia az önkizsákmányolás egyik oldalága. Aztán egyszer csak vége, beáll a „kiégés”,

a burnout-jelenség. Ha elkap, akkor ott állsz, mint egy szélütött, valahogy minden motor leállt benned, fájdalmasan érint a „munka” is, az, ami korábban pörgő életed lényege volt.

A munkamánia – kvázi-betegség. Sokan megkapják: multik felső szintjén hajtó főnökök, csúcscsapat vezető sportolók. Sokáig élvezik, nem is sejtik, hogy ezért a hajtásért egyszer csak benyújtják a számlát és fizetni kell. Így lesz a munkamánia fonákja a burnout-jelenség. Állítólag művészek nem kapják meg, bár van az a pesti fikázó jelző, hogy „X, az egykori sztár már elfelejtett filmet csinálni”. Kiegészít, teszik hozzá rosszindulattal. Azt hiszem, igazságtalanul.

Kreatív válság

Akkor most vágjunk is bele a művészek körében fejt felütő válság mibenlétének vizsgálatába, ami ugyan látszatra hasonlít a fenti szindrómához, ám mégis egész más. Mi van, mikor egy írónak leáll a toll a kezében? Festő hetekig csak bámul maga elé? Mint említettem, a művészek esetében, a kreativitás világában nincs ilyen *burnout*-féleség. Helyette az „alkotói válság” nevű hiszti szokott fellépni, ami engem is elkap félévente... De ez semmi a kiégéshez képest. Csak az történik, hogy ami eddig nap, mint nap folyamatosan ömlött belőle, egyszer csak leállt, nem megy az írás, hiába az erőlködés, csak a rosszkedv, valami depresszió-féle ül a lélek egészén. Utálattal gondolsz a klaviatúrára, az írásra, meg korábbi munkáidra, legszívesebben kiiratkozna a szakmádból, elmennél ételfutárnak, csak ne kelene érezni ezt a belső ürességet, azt, hogy semminek érzed magad.

Azt kell mondanom, hogy e válság csak hasonlít a fentiekre, de mégsem burnout, és némi erőfeszítéssel oldható. Mert oka az ún. *kút-effektus*: egymás után túl gyorsan mész újra meg újra a kúthoz, mered belőle a vizet, egész addig, míg ki nem szárad, a víz eltűnik. Na, most, víz helyett írunk ötletet, alkotókészséget – az agyonszipolyozott lélek nem tud többet nyújtani, mindent odaadott már, nem tudja már magát felszívni, mert csak hajsoltad az írást. Nem engedted, hogy a lélek feltöltődjék. Pedig hagyni kell a kutat (a lélek laboratóriumát) frissülni, feltöltődni. Mert ha csak hajtod a munkát, és nem engedsz lehetőséget az „utántöltésnek”, (pl. élményszerzés, olvasás, pihenés), akkor a „kút” kiszárad. És többet nem jön bele „víz” – ötlet, idea, gondolat, írivaló stb.

A megoldás: csinálj valami *egészen mást*, legegyszerűbben: firkálj valamit, és ha szerencséd van, egyszer csak kijön belőle egy ötlet, ötletből egy kép, belső film, és már csak le kell nyelni a munka iránti hányingert, beindul a verki. Mert a munka – gyógyír nemcsak az alkotói válságra, hanem az azt nem egyszer kísérő depresszióra is.

Ha már említettem ezt a rémes „d” betűs tünetet, akkor mégis csak belemásznék a depresszió könnyebb válfajába, ami sokszor kíséri az alkotói válságot. (Nem az orvosilag diagnosztizálható válfajával akarok bíbelődni, ahhoz nem értek. De a pszichológiai is csak kapisgálja természetét. Ld. az antidepresszánsok felesleges tömegét...) Én most csak az élet- és munkáundor variánsát akarom felemlíteni, hogy az ellene való védekezésre fordulhassak. Itt van pl. a világhírű zongorista, Hélène Grimaud esete: két évet kihagyott koncertjeiből, mert valami depresszió-féleségtől nem volt képes játszani. És rájött arra, amit fentebb említettem: *valami mást kell csinálnia*. Pihentetni kell a zongorát. Így aztán kitalálta, hogy létesít egy farkas rehabilitációs farmot. Meg is valósította (New York államban Salem környékén.) Itt egy óriási területen csodás fehér, színes, és fekete farkasok veszik körül. Grimaud rendszeres időközönként gondozza őket, a csodás állatok imádják, ölelgetik és együtt élnek az életnek. Ide jön „mást csinálni” eredménye, a feltöltődés. Ma úgy él, hogy ideje felelősségét Salem-beli farmján, a farkasok között tölti, másik felében meg koncert-körüton jár a világban. (*By the way*: Grimaud nem akar ki: a tavaly a sztárzongoristák világranglistájának ötödik helyezette volt...)

„Ne állj fel!”

Az alkotói válság ellentéte az eufória: mikor magától írja magát a regény, alig tudod követni a gépeden, mikor megszáll az ihlet és ömlik belőled a dallam, alig bírod lejegyezni, ami átfut lelkeden. Az alkotás boldogsága alig hasonlítható más öröme. Ilyenkor nem is tudsz

magaddal mit kezdeni, csak követed, amit a belső kis manó diktál – mondatokat, epizód-képeket, dallamtöredékeket.

Az alkotás eufóriája tobzódik benned, a pörgő munkán szörfölve nem bírsz magaddal, felpattansz, sétálsz, valami kütyüt keresel, hogy játsszál vele. Hiba. Író barátaim azt mondják, ilyenkor, azaz az ötletroham idején, *nem szabad felállni az asztal mellől*. Ha e kegyelmi állapotban elkezdesz ugrálni, elszáll az, amit bidermejeréknél ihletnek neveznek és – vége. Mire visszaülsz az asztalhoz, csak erőlködsz.

Persze túlzok, nem egészen így van ez az alkotók körében. Önkorlátozás is van a világon: a tapasztaltabbak tudják, hogy ezt az euforikus alkotásrohamot nem szabad túlfeszíteni. Inkább skicceld le, mit fogsz ötölni holnap, és megint csak azt mondanám, csinálj valami mást. Egy délelőtt vagy egy délután, pár óra munka megteszi, ha túlfeszíted a húrt, az ugyanúgy megbosszulja magát, mint a munkamánia, amiről fentebb írtam.

„Ne beszélj róla!”

Végül egy tanács, aminek hasznát már korán megtanultam. Ha valamin dolgozol, azt tartsd véka alatt, ne mesélgesd barátaidnak. Ha sokat beszélsz róla, ha meséled fűnek-fának, „szédumálod”, azaz a téma valahogy elveszíti üde hamvát, „megcsinálásának” varázsát, s mire nekiállsz az írásnak, fennakadsz valami száraz témán. Vagyis, ami készül benned, az titok, nem szeret születés előtt napfényre kerülni.

Habár ez se teljesen így van. Kétféle alkotó van. Vannak olyan írók, akik a sokszoros elmesélés révén csiszolják témájukat, nekik meg épp az kell, hogy másokon kipróbálják azt, amin dolgoznak, és újra meg újra átszabják a különböző reakciók hatására. A másik típus magában kalapácsolja írnivalóját, nem beszél róla senkinek. Tudja, hogy a sok mesélésnek ára is lehet: megkopik a téma, elhalványul kezdeti csillogása, és kiműlik euforikus hatása.

Nem tudom, sokféle alkotó van, de az alkotó jobbára egyedül van, magányos foglalkozás, barlanglakónak hiszik kívülről. És még így is félnek, hogy náluk is bekövetkezhet a téma válsága.

Én titok-párti vagyok. S közben azt is tudom, hogy az alkotás bármennyire is magányra ítélt foglalkozás, közben, aki csinálja, mégis társas lény, összejár a haverokkal, szerkesztőkkel, traccsol a közértben, szerelmes vagy mi, egyszóval benne él a világban, csak napon-ta (hetente?) egyszer elhívja a klaviatúra, a festőállvány, a cselló (amin gyakorolni kell.) A munka. Ami olyan, mint a manréza.

Ne nézz vissza

Végül van kétélű fegyver. Ha baj van, akkor arra gondolsz, de hát öt éve volt egy sikeres koncertem, csak nem szállt el belőlem a tehetség? Vagyis produkciós múltadból merítesz erőt a jelenhez. Nem jó tanács, csak ismétlés lesz belőle, ha józanul ítélsz, hamar rájössz, hogy ez zsákutca, eredménye, ha van egyáltalán, megy a lecsóba. E tanács ellentéte: ne nézz vissza, mert akkor csak magad utánzod, inkább kínlódd végig az újat kitalálás, végigcsinálás Golgotáját. Nem egyszerű, sőt, ez a nehezebb. Nem tudnám megmondani, melyik segít át a válságon, a tehetségtelenség érzésén, vagy éppen a kiégésen. ■ ■ ■

Almási Miklós (1932) filozófia szakon végzett (ELTE), ugyanitt 2002-ig vezette az Esztétika Tanszéket, jelenleg professzor emeritus. Drámaelmélettel, közgazdasággal és szociológiával foglalkozik, 1997-től az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Számos könyve jelent meg németül és angolul. Utolsó kötete: *Az abszurd Shakespeare*, 2019.

VÁLASZTÁSOK

(Részlet a szerző hamarosan megjelenő könyvéből:
Kádártól Orbánig: A puha diktatúrától a demokráriáig
– 50 év, ahogyan én átéltem)

A 2010–2018 közötti három országos választáson is elég volt a jogosult polgárok egyharmadának szavazata a Fidesznek a kétharmados, azaz alkotmányozó többség megszerzéséhez. Ezért persze nem csak a Fidesz kárhoztatható: a rendszerváltás lebonyolításában meghatározó szerepet játszó nagy pártok hozták létre ezt a súlyosan aránytalan rendszert, és a baloldali pártok – akik jólesően tapasztalhatták, hogy a kétharmadot milyen könnyen el lehet érní – nem módosítottak rajta, pedig lehetőségük lett volna rá. A Fidesz pedig élt a lehetőséggel, és tovább torzította a rendszert a győztes kompenzációjával, a határon túliak szavazati jogának megadásával. 2014-ben már a szavazatok egynegyede is elég volt a parlamenti kétharmad eléréséhez. Az aránytalan választási rendszer azonban csak a Fidesz győzelméért járó parlamenti mandátumok számát növelte elfogadhatatlannul, az elért szavazatszám alapján egy arányos rendszerben is biztosan győztes párt lett volna. A kétharmad megszerzéséhez viszont még ebben a torz rendszerben is kellett az ellenzék szerencsétlenkedése (egy idő után már úgy tűnt, az ellenzéki képviselők egy része is alkalmazkodni kezdett a megváltoztathatatlan tartott parlamenti helyzethez).

A 2010 utáni Fidesz-kormányok gazdasági visszaesést is okoztak, számos társadalmi csoport érdekeit érdemben sértették, a korrupció szintje is látványosan növekedett, szavazatainak száma 2014-ben mégis csak átmenetileg csökkent, 2018-ban pedig a határon túliak szavazataival még a 2010-est is meghaladta.

Az elmúlt nyolc választás tapasztalatait a következőképpen lehet összefoglalni:

– A választásra jogosult polgárok első csoportját, átlagosan egyharmadát egyáltalán nem érdekli a politika. Már az első szabad választáson, az átalakuló országok 80–90%-os arányával szemben nálunk csak 65%-os volt a részvétel, és ugyan néhány, kivételesnek tekinthető alkalommal sikerült az aktivitást növelni, de az a következő választásokon ismét csökkent, és a nyolc választás átlaga maradt az alacsony 65%-on. A kivételes évek: 1994 – csalódás a rendszerváltáshoz fűzött illuzórikus várakozásokban (életszínvonal), és az ezért felelőssé tett jobboldalban, szavazás az életszínvonal helyreállításával kecsegtető MSZP mellett. 2002 – szavazás az MSZP jóléti rendszerváltás programjára, a látványos életszínvonal-javulásra, a Fidesz diktatórikus törekvései ellenében. 2018 – szavazás a migránsok befogadása és ezáltal a meglévő szerény életszínvonal vélelmezett romlása, valamint az ennek támogatásával vádolt baloldal ellen.

Az 1985-ös, tét nélküli választáson (mert a fontos döntések nem az évente négyszer ülésező parlamentben történtek) a részvétel még 94%-os volt, amit a távolmaradás esetén várható retorziótól való félelem magyarázott. 1990-ben ez a félelem megszűnt, de a politikai véleménynyilvánításról eredményesen lebeszélő évtizedek után, a médiában – és időnként az utcán is – látványossá vált politizálás ellenére az emberek egyharmada a változásban némi kényelmetlenségtől való megszabadulást, nem a saját jövőbe való beleszólás lehetőségét látta. Foglalkozzanak ezzel azok, akiket ez érdekel. Az országgyűlési választást három hónappal később követte a közvetlen köztársaságielnök-választásról szóló népszavazás, amelynél most már nemcsak az

MDF, hanem az SZDSZ is távolmaradásra ösztönzött. A 14%-os részvétel csak erősítette a lakosság passzivitását. A piacgazdaság kiépülése, ezen belül a térszek szétverése következtében öt év alatt 1 millióan szorultak ki a munkaerőpiacról (és róluk a következő húsz évben mintha teljesen megfeledeztek volna). Míg az első választás magas távolmaradási arányát magyarázhatjuk az örökölt politikai éretlenséggel, a későbbiek során egyre inkább a korábbi „rend” megszűnését elszennvedők, illetve az új kormányok létrejöttékor a régi rend visszaállításának lehetőségében csalódók, a véglegesen leszakadók távolmaradása vált jellemzővé. Ezek a sorsukra hagyott emberek nagyjából a kisebb településeken élnek, de megtalálhatók a nagyobb városok leromlottabb részein is.¹ Szavazásra rávenni őket csak azzal lehet, ha még azt a minimális megélhetést is veszélyeztetve érzik, illetve ha ismét megjelenik közöttük a szavazástól való távolmaradás esetén a kezelhető retorzióktól való félelem. 2004-ben sikerült a határon túliak magyar állampolgárságáról szóló népszavazási kérdésből egzisztenciális kérdést csinálni, amit a leginkább érintett területek lakói valószínűnek tarthattak, és el is döntötték a népszavazást. 2018-ban a Magyarországra irányuló tömeges migráció képtelen víziójából a (köz)munkalehetőségek veszélyeztetése, a szavazástól való távolmaradás esetén a közmunka elvesztésének egyáltalán nem alaptalan félelme aktivizálta ezt az egyharmados tömeget, és több százezerrel növekedett a szavazásban részt vevők száma. Ezek az új szavazók értelemszerűen a Fideszt erősítették, beérett a választójogi rendszer hibájáról húsz éve kialakult „feledékenység” eredménye.

– A választásra jogosult polgárok következő csoportját szintén nem nagyon érdekli a politika, ilyen irányú tájékozottságuk meglehetősen esetleges, ha éppen elmennek szavazni, alapvetően a saját vagy a család, a szűkebb-tágabb környezet jövedelmi helyzetének alakulását veszik figyelembe. Az értelmiséget foglalkoztató viták – rasszizmus, antiszemitizmus, Trianon – is csak olyan mértékig érintik, amilyen mértékben ezek a napi gondjaikban megjelennek (és saját tapasztalataik vagy a közbeszéd alapján tudják, hogy egykunya, minden politikus lop). A választások kimenetelére döntő hatással bíró csoportról van szó, amit mutat, hogy az 1990 utáni hét választás mindegyikében megfelelt a vezető párt bukása vagy győzelme a választás előtti évben bekövetkezett reálbércsökkenésnek vagy -növekedésnek.² A csoport nagyságára mutat, hogy az EP-választások, amelyeknek a hazai életszínvonalal való kapcsolata nehezen átlátható, 2014-ben épp 33%-kal vonzottak kevesebb szavazót, mint a két hónappal korábbi országos választások. (A 2019-es, az országos választást egy évvel követő EP-választásnál a különbség 26% volt.)

Ez a magatartás is nehezen kifogásolható: nem az az országos politika célja, hogy az emberek életszínvonalát javítsa (vagy legalább négyévenként egyszer ezt megtegye)? A jelenség a fejlett demokráciákban sem ismeretlen. Miközben 1979 és 2012 között az amerikai termelékenység megduplázódott, és a társadalom legjobban kereső felső 1%-ának jövedelme 150%-kal nőtt, a munkások bére viszont stagnált. „The basic perquisites of a middle-class life, including a secure old age, are no longer attainable for most Americans” [A középosztályi élet alapvető béren felüli juttatásai, beleértve a biztos öreg kort, már nem elérhetőek a legtöbb amerikaiak.] – írta le a megdöbbentő konklúziót az amerikai Nobel-díjas közgazdász, Joseph Stiglitz.³ Csoda-e, ha nagy tömegek szemében elvesztette hitelét a két egymást váltó, az alsóbb rétegek – amibe a társadalom nagyobb része beletartozik – helyzetének javításával nem sokat gondoló párt, és az egyik színében induló, ezzel a politikával gyökeres szakítást hirdető jelöltre szavazott? Persze lehet a beígért intézkedéseket alkalmatlannak, Trumpot magát populistának minősíteni, de miért kellene a társadalom közgazdaságtudománnyal nem foglalkozó nagy többségének ezt a kritikát elfogadnia, ha a közgazdasági szakértőkre támaszkodó elnökök negyven év alatt sem értek el semmit? Az egyenlőtlenség a többi fejlett országban is növekedett, a populista vagy szélsőséges pártok előretörték. Olaszországban – ahol az ország déli fele évtizedek óta szintén stagnál – kormánya is kerültek, Angliában „csak” egy elhibázott, kifejezetten életszínvonal-romboló döntésig jutottak. Az általános választójog mellett a választásokat egyre inkább befolyásoló tényezővé vált az érezhető életszínvonal-növekedés elvárása: ha a hagyományos pártok hosszabb időn keresztül nem képesek ezt teljesíteni, megerősödnek a populista, sőt szélsőséges pártok, és még az erősebb demokratikus múltú országokban is hatalomközelbe kerülhetnek (ahol azért egy visszafordíthatatlan változást a hosszú idő óta működő intézményrendszer megakadályoz). Magyarországon a populizmus előretörését a működő intézményrendszer nem akadályozta – sőt, az előző húsz év számtalan tapasztalt anomáliája még fokozta is –, a 2012 óta érdemben növekvő reálbér a következő választáson nem meglepő módon általában többszavazót és ebből a csoportból feltehetően több százezres nagyságrendben Fidesz-szavazót eredményezett.

– A választásra jogosult polgárok harmadik csoportját érdekli a politika, és információkkal is rendelkezik róla, emiatt elvárható lenne, hogy szavazatukban az országos szempontok is megjelenjenek. De még körükben is előfordul, hogy egyéni életpályájuk, családi hátterük miatt akkor sem változtatnak pártpreferenciájukon, amikor már logikusnak tűnne. Például

a hajdani MSZMP politikáját folytatni kívánó Munkáspárt az 1990-ben elért 180 ezer szavazattal kis híján a parlamentbe is bekerült (és ha egy kicsit trükközik, és a hívek egy része átjelentkezik Pest megyébe, hogy ott is tudjon listát állítani, akkor be is került volna). Ez a szavazatszám a következő két választáson sem változott, pedig a bejutási küszöb emelése és a szavazásra jogosultak növekvő száma az esélyeiket tovább rontotta, ám a hozzájuk legközelebb álló nagy párt, az MSZP esélyeitől függetlenül kitarítottak. (Föltehetően a 2002-ben megindult csökkenésben is a hívek magasabb életkora volt a meghatározó.) Egészen más okokból, de érthetően törzsszavazóknak lehet tekinteni a Fidesz szempontjából a szavazásban részt vevő határon túliakat (akiknél azonban a szavazásban való részvételi hajlandóság a vártnál jóval alacsonyabb). Természetesen a tántoríthatatlan törzsszavazók számát még nehezebb meghatározni. A sajtót a harmadik csoporton belül folyó viták töltik ki, de a viták egy része néhány fideszes politikus elfogadhatatlan – talán tudatosan provokatív – megnyilatkozásai körül zajlik, ami a társadalom jelentős részét nem érdekli, az ellenzék erre való reagálása plusz támogatást aligha hoz.

Hogyan politizált az ellenzék az elmúlt két választási ciklusban?

A 2010-es választás az MSZP számára katasztrófáisan alakult, 2006. évi szavazóinak 60%-át, 1,3 millió embert veszített el, és középpárttá válva már őket is

hátrányosan érintette az aránytalan választási rendszer: míg 1994 óta a parlamenti képviseleti aránya több százalékponttal (1994-ben például 21-gyel!) meghaladta a begyűjtött szavazatok arányát, 2010-ben 4 százalékponttal kevesebb képviselői helyet kapott egy arányos választási rendszerhez képest. (A Fidesz többlet-képviselője ugyanekkor csak 15 százalékpontnyi, az 1994-es eltéréstől alaposan elmaradó volt, azaz nehéz lenne a 2010-es parlamenti arányokért pusztán az aránytalan választási rendszert hibáztatni.) Súlyosbította az MSZP helyzetét az is, hogy a parlamentbe nem került be vele szövetséges párt, a két új, nála kisebb párt központi mondanivalója pedig épp az MSZP elutasítása volt, azaz jó ideig nem számíthatott semmilyen együttműködésre. Így a következő, őszi önkormányzati választáson ugyan matematikailag el lehetett volna érni egy látványos sikert, hiszen tavasszal Budapesten a Fidesz „csak” 46%-ot szerzett, de kizárható volt az egy közös jelölt mögé való felzárkózás (általában a tavaszi győztesek ősszel növelik támogatottságukat a szavazók győzteshez húzási hajlama miatt). Így az MSZP megismételte korábbi jelöltkereső cirkuszát, amit végül is a hónapokkal korábban kijelölt Horváth Csaba nyert meg, aki viszont már május 1-jei bejelentésével (legyen ingyenes a pestieknek a BKV) lejárta magát.⁴

Az ellenzéki politizálás megkezdése helyett egyre látványosabbá vált az MSZP-n belüli pozícióharc. A tavaszi választás után lemondott – a pozíciót csak a vá-

lasztásokig vállaló – Lendvai Ildikó elnök, az elnökválasztás nyomán kiújult a hétéves Gyurcsány–Mesterházy ellentét (2003-ban Gyurcsány miniszter lett az Ifjúsági és Sportminisztériumban, ahol Mesterházy már politikai államtitkár volt).⁵ Gyurcsány ugyan kijelentette, hogy nem kíván magának semmilyen pozíciót – ami részéről az egyedül elfogadható hozzáállás lett volna –, de hozzá kötődő embereket kívánt helyzetbe hozni, háttérbe húzódása igencsak átmenetinek tűnt. Mesterházy lett az új elnök, és megtartotta frakcióvezetői tisztségét is. Gyurcsánynak érdemi kifogásai voltak ellene, többek közt nem tartotta alkalmasnak arra, hogy a baloldali táborat eredményesen mozgósítsa. Ez ugyan igaz volt, de ismét téves kalkulációra utalt: az MSZP-nek nem a saját táborát kellett felrázni (amire persze Gyurcsány kiválóan megfelelt volna), hanem a közép-, netán a mérsékelt jobboldalban csalódott szavazókat kellett volna megnyernie, ám az erre a szerepre való alkalmasságát Gyurcsány már hosszú távon is elvesztette. A viták először egy MSZP-n belüli platform, majd 2011 októberében az új párt, a DK megalakításához vezettek. A DK ugyan rendelkezett biztos szavazótáborral, de a pártelnök személyéhez elkötelezett szavazókon kívül mások támogatására nem számíthatott. Egy vesztes választás után természetes a sorok újrendezése, de ez most túl sokáig tartott (és felemásra sikeredett). A Fidesz egy év alatt elfoglalta az összes lényeges, a kormány kontrollálására hivatott hatalmi pozíciót, neki kedvezőre cserélte le az alkotmányt, érzékelhető ellenzéki ellenlépések nélkül sérthette meg sok társadalmi csoport érdekét, eközben a legnagyobb ellenzéki párt a belső ügyeivel volt elfoglalva. Még egy olyan, baloldali párt számára alapvető kérdésben sem volt képes hatásos ellenpropagandával fellépni, mint a társadalom szegényebb felét sújtó egykulcsos szja bevezetése. Az MSZP–DK-páros – érthetetlenül – úgy gondolta, hogy ha az előző húsz év után 2010-ben az MSZP-re nem lehetett szavazni, majd egy év múlva már a Fideszre sem, akkor most ismét ők jöhetnek. Az addig mutatott politikával azonban sem a 2010 előtt csalódott baloldali szavazókat nem lehetett teljesen visszacsábítani, sem középről vagy a jobboldalról a 2010 után csalódókból érdemi új támogatókat szerezni. A Fidesz pozíciója ugyan a közvélemény-kutatások szerint jelentősen gyengült, de továbbra is biztosan vezetett az MSZP–DK előtt (és a Jobbikkal valamilyen együttműködést kialakítva a következő kétharmados választási győzelem is biztosnak tűnt).

2012 végén váratlan fordulat történt, egy október 23-ai tömegrendezvényen Bajnai Gordon bejelentette az Együtt 2014 mozgalom megalakulását, ami lehetővé tette új szavazórétegek megszólítását. „Az emberek már kiábrándultak a narancsból, de a szegfűt sem szerették meg azóta sem” – volt a kiindulópont,

azaz úgy küzdene a Fidesz rendszere ellen, hogy nem térne vissza a 2010 előtt lejáratott politikához, politikusokhoz. Bajnai szakmai múltja – a 2009–2010-es év kormányfősége – és személyes fellépése miatt széles körben elfogadható személyiség volt, amit a közvélemény-kutatások azonnal visszaigazoltak: minden más párttól támogatókat szerezve az Együtt októberben 22%-os támogatottságot ért el (lásd a 7. táblázatot). A legfontosabb fejlemény pedig az volt, hogy az Együtt, MSZP, DK támogatottsága összességében meghaladta a Fideszét (38%), míg az Együtt színrelépése nélkül a Fidesz 41–33-ra vezetett volna. Ez még távol volt a választási győzelemtől, hiszen a Fidesz még számíthatott a 16%-os Jobbik valamilyen formában biztosan megnyilvánuló támogatására, míg Bajnaiéknak csak a 4%-os LMP jelenthetett tartalékot, de két év után végre elindult egy jó irányú változás.

Egy hátulütője azért volt a dolognak, az új felállás szerint az MSZP határozottan az Együtt mögé szorult. Ki kell küszöbölni gyorsan ezt a kis anomáliát, azonnal meg kell kezdeni az üzenetést az összefogás formájáról, tartalmáról. A *Magyar Narancs*ban jelent meg érdekes összefoglalás az egyes lépésekről.⁶ A cikkíró megfogalmazása szerint: „Mesterházyék viszont úgy vélték, az Együtt fellépése elszívta előlük a levegőt, ráadásul liberális nézetei mozgásba hozták a Fideszről leválók táborát.” A mondat – amennyiben tényleg így hangzott el –, döbbenetes. Hát nem az a legfontosabb cél, hogy minél több korábbi Fidesz-szavazót hódítsanak el (vissza), ami Bajnai fellépésével rögtön be is következett? Ha megjelenik egy új, önmagát középre helyező mozgalom, vajon nem természetes-e, hogy a Fidesz mellett ez az MSZP-től is visz el szavazókat? És ha netán „indokolatlanul sok” szavazót szívott el az MSZP-től az új mozgalom, de a Fidesztől is annyit, hogy ezzel az már kisebbségbe szorult, akkor ennek nem inkább örülni kéne? Mi lehetett a Fideszt leváltani képes, demokratikus ellenzéki összefogás elképzelt módja? Mint ahogy később megfogalmazták: „Az MSZP vezetői úgy okoskodtak, ha »befogott orral« is, de rájuk szavaznak majd, és azt sem zárták ki, hogy megalkudjanak azokkal a kisebb pártokkal, amelyek viszont vonzóak a közép számára.” Ez is briliáns elképzelés. Miért gondolták, hogy akik 2002-ben és 2006-ban „befogott orral” az MSZP-re szavaztak, de 2010-ben már nem voltak hajlandók ezt megtenni, most ismét megjelennek náluk? Mi volt az a jelentős szocialista szakmai-politikai innováció 2010 után, ami a 2010 előtti teljesítményt követő ellenérzéseket csökkentette volna? És még ha meg is alkuszna a közép számára szimpatikus kis pártokkal, azok az MSZP-dominancia miatt már nem hoznak jobboldalról támogatókat, a baloldal és a közép összefogása pedig a közvélemény-kutatók felmérése szerint nyilvánvalóan nem lesz elég. A Fidesz első kétévi politizálásának hatására – elsősorban a csökke-

nő életszínvonal miatt – gyengült a támogatottságuk, de várható volt, hogy a következő években ez a tendencia már nem fog folytatódni. Ha a szavazatszerzési taktikában kiváló Fidesz a ciklus utolsó két évében látványos életszínvonal-növelésbe kezd – és erre az államháztartási egyensúly helyreállítása miatt forrása is van –, ebből az MSZP-nek nemhogy további szavazatnövekedése nem terem, hanem trendfordulóra lehet számítani. A jogállam lebontását leginkább fájtlók már mind együtt vannak, további érdemi növekedésre az MSZP innen nem számíthat.

Az Együtt ellen alkalmazott taktika bevált, novemberben már ismét az MSZP lett a legnagyobb erő a Fidesztől balra, és még – az LMP-t is hozzáadva – a Fidesz szemben is megmaradt egy kis előny. De ha egy bolt beindul: sűrűsödő kommunikáció kezdődött az MSZP részéről a tárgyalások előkészítéséről (például a decemberben meghirdetett totális összefogás a baloldali „látszátpartokkal”, a Schmuck Andor-féle szociáldemokratákkal, a Munkáspárttal stb.), majd magukról a tárgyalásokról is, ezzel az Együtt hiteltelentése a közép- és jobboldali szavazók körében, és az arányok teljes visszarendeződése (decemberben már a Fidesznél az előny, ami a következő hónapokban tovább nőtt). A taktika hozzájárult ahhoz is, hogy az LMP-ben az Együtt-tel együttműködést javasoló politikusok kisebbségbe szorultak, akik megalakították a Párbeszéd Magyarországért platformot, majd a pártból kiválva létrehozták a PM pártot, amelyik ezután az Együtt-tel szövetségben működött tovább. Erőltessük a közös programot, a közös listát, majd amikor a népszerűségi arányok már megfelelőek lettek, ragaszkodjunk a legnagyobb párt által kijelölt közös miniszterelnökjelölthöz! A folyamat csúcán, tiszteletre méltó közéleti személyek rábeszélésének hatására Bajnai vissza is lépett a jelöltségtől, remélvén, hogy ezt a nagyvonalú szimbolikus lépést a másik fél is viszonzni fogja (ami természetesen nem történt meg, a politika nem úriemberek foglalkozása). Bajnainak ekkor már nem volt sok választása, a 2013. júniusi szárszói találkozóról megjelent, Mesterházyval szorosan egymás mellett biciklizős kép már minden jobboldali számára érthetővé tette, hogy Bajnai választása egyben az MSZP választását, ebből következően utóbbi dominanciájának az elfogadását is jelentené.

A választás ezzel lényegében már eldőlt, a növekedésnek induló reálbérek és a 2013 elején megkezdett rezsiszökkentés hatásosan szította a saját életszínvonaluk alapján szavazó polgárok lelkesedését, a 2014 februárjában az MSZP-alelnök Simon Gábor ellen kirobbantott botrány pedig a Fidesz korrupciós ügyeit volt hivatott ellensúlyozni. Választási programmal már nem is kellett bíbelődni, mert ahogy Orbán a Facebook oldalára 2014 márciusában kiírta: „A mi programunk egyetlen szóban foglalható össze, s ez úgy hangzik:

folytatjuk.”⁷ Kiábrándító választási eredmény született: az előző négy év politikálása következtében, a meginduló életszínvonal növekedés ellenére, a Fidesz elvesztett ugyan 560 ezer 2010-es szavazót (amit a határon kívüliek sem pótolhattak 120 ezerrel), de az elvesztett szavazóknak a közös lista csak a felét tudta megszerezni, a csalódottak másik fele a Jobbikra szavazott, vagy otthon maradt. A Mesterházy, Gyurcsány és Bajnai (és a semmiből előkerült, a biztos parlamenti helyet mindig szívesen elfogadó Fodor) vezetésével fémjelzett közös lista – a 2010 utáni legnagyobb választási lehetőséget kihagyva – ennél többre reálisan nem is számíthatott. A Fidesz a törvényesített trükkökkel, a győztesnek járó kompenzációval és a határon túliak szavazataival hét plusz mandátumhoz jutott, és számított a kamupártok által feltehetően az ellenzék elől elvitt 200 ezer szavazat is (az országnak ugyan 4 milliárdba került ez a játék,⁸ de a Fidesznek megérte), a végeredmény ismét kétharmados lett. Az MSZP is elérte célját, az általa vezetett lista kapta az ellenzéki pártok közül a legtöbb szavazatot, bár a Jobbik a leadott szavazatokban nagyon megközelítette, és a parlamenti képviselők számában le is hagyta.

Az országgyűlési választást hamarosan követte még két választás: májusban az európai parlamenti, októberben az önkormányzati. Előbbinél a 2009-es részvételnél is alacsonyabb, 28%-os arány tág teret adott az eredmények értékelésének (például fenn lehetett tartani azt a látszatot, hogy a baloldalon a néhány százalékpontos különbség ellenére még mindig az MSZP a meghatározó erő), utóbbinál viszont érzékelhető volt a Fidesz kismértékű gyengülése. Budapesten jelöltjük elvesztette a XIV., XV. kerületi választást, főpolgármester-jelöltjük támogatottsága pedig 50% alá került. Utóbbi ugyan csekély öröm volt, de a szokásos választási cirkusz után ez nem is számított rossz eredménynek.⁹

Hamarosan jöttek az időközi választások, amelyek jelezték, hogy a parlamentben kialakult kétharmados többség nem tükrözi az ország hangulatát. Két képviselő halála, egynek EU-biztossá való megválasztása miatt időközi választásra került sor 2014 novemberében Újpesten, 2015 februárjában Veszprémben, 2015 áprilisában Tapolcán. Újpest 1994 óta MSZP-bázis volt (2010-ben ugyan ezt is elvesztette, de 2014 tavaszán már vissza is nyerte). Az volt a tét, hogy a 2014-es baloldali vereségek után az országos politikában ismeretlenül induló nyugdíjas határőrnek az időközi választásokon általában szokásos alacsonyabb részvétel mellett sikerül-e megtartania a mandátumot az MSZP számára (a jelöltet személyi kifogások miatt a DK és az Együtt sem támogatta, de nem indított ellenjelöltet). Horváth Imre 50% feletti eredménnyel nyert. Veszprém viszont 1998 óta Fidesz-erősségnek számított, ezért a baloldali pártok nem kívántak önálló jelölttel légni, inkább egy független jelöltet támogattak. Kész

Zoltán magabiztosan nyert, a városi szavazók nagy támogatása mellett a hozzá kapcsolódó falvakban elért döntetlenközeli eredménnyel, ezáltal megszűnt a Fidesz kétharmados parlamenti többsége. Tapolcán már presztízs kérdés lett a győzelem, hiszen 1998 óta itt is a Fidesz tarolt, de a körzet legnagyobb városában, Ajkán MSZP-s polgármester volt, a második legnagyobbban, Tapolcán jobbikos, fideszes csak a harmadiknak számító Sümegen. A körzetet kis különbséggel Rig Lajos, 2008 óta Jobbik-tag, 2009 óta kórházi szakszervezeti elnök, 2010 óta tapolcai alpolgármester nyerte. Míg az MSZP és a Fidesz Tapolcán és Sümegen lényegében megismételte az őszi polgármester-választáson elért eredményét, Ajkán határozottan visszaesett, és a Jobbiknak sikerült szavazatait megdupláznia – azaz a Jobbik jelöltjének sikerült más pártok szimpátiázásaitól is szavazatot szereznie, még MSZP-s szavazók is átszavazhattak szép számmal. (Valószínűleg nem csupán véletlen időbeli egybeesés, hogy a Jobbik elnöke a választási győzelem után két héttel meghirdette a rasszista, antiszemita stílus elhagyását, a párt néppárti irányba fordult.)¹⁰

A sűrű egymásutánban tartott időközi választási eredményekből fontos következtetéseket is le lehetett vonni a 2018-as választásokra. Nyilván van – ha nem is túl sok – olyan választókerület, ahol az MSZP még mindig olyan erős, hogy egymagában is meg tudja verni a Fideszt. Az ilyen körzetekre a többi ellenzéki pártnak nem érdemes sok figyelmet, pénzt fordítania, egyéni jelölt indításának csak annyi célja lehet, hogy a párt neve ne hiányozzon egy szavazócéduláról sem. Egy független jelölt – párttámogatással a háttérben – még a Fidesz erősséget is be tudja venni, de sajnos a pártoknak ez sok helyen nem megoldás, mert nekik nemcsak a választókerületi megnevezés hiányozna, hanem az országos listaállításhoz szükséges jelölt is, valamint az országos listán az elvesztett töredékszavazat. A harmadik tanulság lehetett volna a legfontosabb: helyi szinten még az sem kizárható, hogy a Fidesz ellenében meghirdetett pártösszefogás nélkül is hajlandó a választók egy része az esélyesebbnek tűnő, ám saját pártszimpátiájától gyökeresen eltérő párt jelöltjére szavazni.

Az ellenzéki sikerszériára – a konklúziók levonásával, ezt tükröző stratégia meghirdetésével – az ellenzék nem, a kormány viszont az országot kevésbé érintő probléma „eredményes” kezelésével hatásosan reagált. Az EU fejlettebb tagállamai hosszú idő óta pozitívan viszonyultak a gazdasági bevándorláshoz (nem kis részben munkaerő-szükségletük kielégítése miatt), és emberiességi szempontokat is figyelembe véve bíralták el a menedékkérelmeket. A 2000-es évek második felében számuk növekedésnek indult, ami az „arab tavasz” után – kiemelten Szíriában – kitört lázongások hatására felgyorsult, a 2006-os évi 200 ezerről 2014-ben

560 ezerre, 2015-ben 1,25 millióra nőtt (ez 2017-ben 650 ezerre csökkent).¹¹ Indokolható volt, hogy a növekvő emberáradatra Magyarország az uniós előírások teljesítése – az uniós külső határainak védelme – érdekében július–augusztusban a magyar–szerb határon, majd szeptember–októberben a magyar–horvát határon műszaki határzárakat létesített, ezáltal a határátkezelést a hivatalos átkelőhelyekre korlátozta.

Az viszont semmivel sem volt indokolható, hogy 2015 májusában – az elvesztett harmadik időközi választás után egy hónappal – nagy propaganda mellett olyan nemzeti konzultációt hirdettek meg, amely egyetlen ténylegesen eldöntendő kérdést sem tartalmazott, viszont a terrorizmus és a bevándorlás összemosásával, anyagi terhek sugalmazásával kiválóan alkalmas volt gyűlöletkeltésre, magasabb szintre emelve a tíz évvel korábban bevált módszert. És lehet, hogy tudatosan történt, lehet, hogy csak tehetetlenkedésből, de arra sincs elfogadható magyarázat, hogy miért nem tettek hatékony lépéseket a menedékkérők regisztrációja érdekében. A kötelezettséggel Orbán is tisztában volt: „Teljesen világos szabályozások vannak európai szinten. A német kancellár és az osztrák kancellár elmondta: senki nem hagyhatja el Magyarországot úgy, hogy nem regisztráltak. Mindenkit regisztrálnunk kell.”¹² Inkább a tudatosságra utal az eljárások lassúsága, ráadásul nem született a menedékkérők ellátására semmilyen szervezett megoldás, még az önkéntes segítők működését is inkább akadályozták. Szeptember elején – amikor már az addig felhúzott határzár miatt a menekültek száma csökkenni kezdett – a Keletiből nyugatra induló vonatokra napokig még az érvényes vasútjeggyel és regisztrációval rendelkező menekülteket sem engedték felszállni.¹³ Ezzel természetesen nem a németek problémáját kívánták megoldani, hanem számítani lehetett arra, hogy az egyre növekvő, egyre fáradtabb és idegesebb embertömegről – akiknek egy része gyalog indult el a határig – látványos képeket lehet készíteni. Amikor a szükséges belföldi hatást már elérték, hirtelen „lettek” kormány által biztosított vonatok és autóbuszok, és a menekültek elhagyhatták az országot.

A kormány 2016-ban – Orbánnak a probléma Magyarországot nem érintő 2015. szeptemberi kijelentéséről „elfeledkezve” – a bevált propagandát tovább folytatta, meghirdetett egy népszavazást is, amely az alacsony, 43%-os részvétel miatt elbukott ugyan, de erősítette a tábor összetartását. 2017 elején az ellenzék ismét váratlan lehetőséghez jutott. A 2024-es olimpiarendezés ellen indított népszavazási kezdeményezés látványos eredményt hozott, az aláírásgyűjtést megszervező Momentum országos ismertséget szerzett. A kormány és a főváros a budapesti népszavazás megtartását nem kockáztatta meg, és visszavonta a pályázatot. A mozgalomban meghatározó szerepet játszottak olyan, korábban külföldön dolgozó fiatalok, akik itthon sza-

kítani kívántak az addigi – kormány- és ellenzéki – politizálással. Ennek megfelelően nem kívánták magukat sem jobbra, sem balra besorolni, nem kívántak azonnal lehetséges szövetségekről beszélni, de szerzett tudásukat, tapasztalatukat az ország érdekében kívánták felhasználni. Eredményes fellépésük, rendezvényeik, megnyilvánulásaik lehetővé tették, hogy az Orbánban csalódott jobboldaliak is egy számukra elfogadható pártot találjanak.

A hagyományos baloldal (MSZP, DK és az értelmiség balliberálisnak nevezett része) viszont bennük csak egy, a baloldalon fellépő versenytársat látott, ezért már az aláírásgyűjtéskor sem állt ki határozottan mellettük. 138 ezer érvényes aláírást kellett megszerezni, ennek érdekében az LMP, az Együtt és az PM azonnal megkezdte az önálló gyűjtést, a Kutyapárt a maga szokásos módján pénzt gyűjtött, amiből szellemes plakátokat helyezett ki, a baloldali pártok viszont nem sokat tettek az ügy sikeréért. Az aláírásgyűjtés 19-én indult, a DK 24-én a honlapján megjelentette a Momentum népszavazási kérdését, alatta a DK megrendezésellenes álláspontját – idáig ez megfelelt egy nem túlzottan hatásos elvi támogatásnak –, majd a poszt folytatódott a felkínált aláírási lehetőséggel és az ehhez kapcsolódó személyi adatok megadásával. A tényleges aláírásgyűjtés szempontjából ez teljesen használhatatlan volt – sőt, félrevezető is, hiszen aki ezt aláírta, az már nem biztos, hogy elmegy a standokhoz aláírni –, viszont a DK potenciális támogatók elérhetőségéhez jutott.¹⁴ Az MSZP

az elvi támogatást már 19-én megadta, sajtótájékoztatót tartott, ahol Molnár Gyula, a párt elnöke és Horváth Csaba elmondták, hogy: „örülnek és támogatják a civil szervezet aláírásgyűjtését, és arra kérik tagjaikat és szimpatizánsaikat, hogy ők is írják alá a kezdeményezést”¹⁵ – naná: „Szívére veszi terhünk, gondunk. / Vállára venni nem bolond”... „Az MSZP emellett saját kampányt is indít, és arra kéri a kormányt, hogy kezdeményezzen népszavazást az olimpiáról” – természetesen országosat, mert ez így demokratikus – csakhogy a pályázat benyújtója a főváros volt. A Momentumnak egy hét alatt összegyűjtött a szükséges aláírások közel fele,¹⁶ ezért az MSZP ismét hatásosan lépett: Szanyi Tibor január 28-án sajtótájékoztatót hívott össze a Nyugati pályaudvar előtti aluljáróba a Momentum standja elé, ahol látványosan aláírta. Fekete-Győr László Momentum-elnök ezen felháborodva a kezébe nyomott egy köteg üres ívet: ezeket írassa alá, segítsen, ne sajtóeseményt tartson.¹⁷ (Szanyi egy hét múlva nyilvánosan átadta a 170 aláírást tartalmazó íveket). Február 5-én már 110 ezernél tartott a Momentum,¹⁸ már nem volt kockázatos a beszállás az aláírásgyűjtésbe, ezért az MSZP ismét lépett: február 7-én húsz helyen – az MSZP-pártirodáiban, volt, ahol csak heti öt napon két órában, de – elkezdtek aláírást gyűjteni.¹⁹ Végeredményben a Momentum 266 ezer aláírást adott le, amiből az LMP 34 ezer, az Együtt és a PM 10–10 ezer aláírást adott át – az MSZP nem összesítette az egyénekenként átadott íveket (legalábbis ezt állította).²⁰

Ahogy haladt előre az aláírásgyűjtés, egyre több interjú készült a Momentum vezetőivel, az egyenesen, nem egyrészt-másrészt stílusban megfogalmazott válaszaik egyre több támadáshoz, fanyalgó megjegyzéshez vezettek a baloldali szimpátiájú sajtóban (a Fidesz részéről elsősorban a Momentum baloldali jellegének kidomborítására koncentráltak). A támadásokra Kincses Gyula (1990–1994 között MDF-es parlamenti képviselő, 1998–2000 között kormány-főtanácsadó, 2007–2008 között egészségügyi államtitkár) válaszolt összefoglalóan még az aláírásgyűjtés befejeződése előtt. „A »vadász« (az utálkozási alapok) két csokorba szedhetők: hogyhogy összemosás az elmúlt 27 évet, hogyhogy az egészséget ki akarják dobni?; mi az, hogy lehazárlanazzák a baloldalt???” írta február 13-án.²¹

„A baloldal nem elég nemzeti, a jobboldal nem elég szolidáris”, volt a második kérdésben a Momentum eredetileg elhangzott állítása, amiben sajnos sok igazság van. Még ha nagyon sokat tettek volna a baloldali pártok a határon túli magyarok érdekében – amint hogy nem tettek –, a 2004-es, 23 millió románnal rigogató ostoba kampány lenullázta volna azt is. Ezen az sem változtat, hogy a Fidesznek a határon túli magyarokban csupán néhány százezer potenciális szavazót látó, nem az otthon boldogulást segítő politikáját sem lehet helyes nemzeti politikának nevezni.²² A támadó vélemények megfogalmazóinak az első állítás (félreértése) lehetett a leginkább fájó pont. A Momentum nem kívánta összemosni az elmúlt huszonnégy évet, csupán jelezte, hogy nem azért kell az elmúlt hét évet visszacsinálni, hogy visszaérjünk a 2010-et megelőző évekbe. Az előző húsz évben szinte végig közszereplő blogíró megfogalmazásában különösen meggyőzően hatnak a következő mondatok: „Őszintén, azon kívül, hogy fiatalabbak voltunk, és hittel, jóakarattal csináltuk, mire is vagyunk olyan büszkéek? [...] Az csak az én egyéni szociális problémám, hogy mi mindent tettem 20 év alatt az egészségügy átalakításáért, reformjáért, igazságosságáért, mert aki ma nézi az egészségügyet, okkal mondja, hogy hát öreg, ezért kár volt ennyire törnöd magad.” Ehhez még csak annyit lehet hozzátenni, hogy azok a pártok, amelyek 2010 előtti tevékenységükkel alaposan hozzájárultak a NER-hez, 2010 utáni teljesítményüket is beszámítva miért tarthatnának igényt továbbra is vezető szerepre?

A sikeres aláírásgyűjtéssel nagy budapesti ismertséget és támogatottságot szerzett mozgalom párttá alakult, jöhettek a felháborodás kiváltására alkalmas további kérdések: Kivel kívánnak szövetséget kötni? Mi a párt részletes programja? Az első kérdésre természetesen csak azt lehetett válaszolni, hogy egyedül kívánnak indulni. Ha bármelyik létező nagyobb pártot megemlítik, az országos támogatottsági adatok alapján könnyen besorolódnak a szatelliteszervezet szerepkörébe (lásd 2012, Együtt). (És jöhetett az újabb kérdés: mi-

ért kell a baloldali tábor egy újabb szervezettel megosztani?) A mozgalom ugyan másfél éve alakult, sok területen rendelkezett értékes tapasztalatokkal, de felépésekor nem egy részletes program megírásával foglalkozott, hanem száznegyven fővel, saját forrásból az aláírásgyűjtést szervezte. A különböző szakmai vitákon látszott, hogy az adott területen jól felkészültek, de a program megírását alapos szakmai előkészítés után, október 15-ére ütemezték, és az időt inkább az országos szervezet kiépítésére fordították (szinte természetes, hogy a tervezett határidőben bemutatott programmal a média már alig foglalkozott). A jobb- és baloldali média többnyire ellenséges hozzáállása mellett az országos támogatottságot nem sikerült elérniük, míg júniusban Budapesten 9%-os támogatottságot mértek,²³ országosan maradtak az 1–2%-os sávban.

A Momentumnak a média figyelméből való kiszorulásában szerepet játszottak a Fidesz, illetve az MSZP körüli események is. Az „Állítsuk meg Brüsszelt” és a „Soros-terv” nemzeti konzultációja körüli propagandaháború a sajtó és az emberek jelentős részének figyelmét kötötte le, az MSZP-ben pedig Botka miniszterelnöki bejelentkezése kavarta fel az állóvizet. Szeged 2002 óta sikeres polgármestere 2016 decemberében jelentette be, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén vállalja a miniszterelnök-jelöltséget. Május végén az MSZP kongresszusa csaknem egyhangúlag fogadta el, de október elején visszalépett. Megszólalásaiban voltak egyértelműen szimpatikusak (nem kerülhetnek vezető pozícióba azok, akik hozzájárultak a Fidesz kétéharmadához, akik most is kollaborálnak vele), olyanok, amelyek tartalmilag még rendben is lettek volna, de a megfogalmazásuk sokakra elriasztóan hatott (Fizessenek a gazdagok! – pedig a progresszív jövedelemadóztatást a jobb módúak közül is sokan elfogadnák). Viszont éppen a feltételei borítékolták előre a kudarcot: legyen közös lista, legyen közösen elfogadott baloldali politika. Ez csak MSZP–DK szövetséget jelenthetett volna (tulajdonképpen még azt sem, mert Gyurcsányt 2010 előtti szerepe miatt kizárta volna a listáról, amihez viszont az érintett előreláthatóan ragaszkodott volna). A többi pártnak az MSZP–DK-listán való szereplése pedig biztosan kizárható volt, hacsak nem a négy évvel ezelőtti, „befogott orral való szavazás” gondolata merül fel ismét.²⁴ Botka leváltására MSZP-beli ellenfelei látványos mozgalmat indítottak, ami után úgy mondott le, hogy Fidesz-kollaborációval vádolta meg az MSZP-t. Nem csoda, hogy az MSZP támogatottsága a biztos pártválasztók körében szeptemberre 9%-ra csökkent, a Fideszé viszont rekordmagasra, 61%-ra nőtt (az MSZP és a DK lett a legellenzenesebb párt, novemberben már a választók 59–60%-a tartotta kizártnak, hogy rájuk szavazzon). Közben a lakosság megítélése saját anyagi helyzetéről folyamatosan javult, szavazási hajlandósága egyre jobban meghaladta

a négy évvel korábit. Kármentésként december elején az MSZP megállapodott az alig mérhető támogatottságú PM-mel (akik addig az Együtt-tel közös indulás mellett álltak ki) a közös listás, közös egyéni jelöltekkel való indulásról (a PM ily módon biztos parlamenti helyekhez jutott, a korábbi szövetséggel való kockázatos közös indulással szemben), cserébe a PM népszerű arca, Karácsony Gergely lett az MSZP–PM szövetség miniszterelnök-jelöltje. December végére megtalálták a 2010 utáni rendszerben a külön indulás esetén egyedül elképzelhető, hatásos megoldást, a koordinált indulást is: a DK-val megállapodtak a választókerületek felosztásáról, az MSZP negyvenhat, a DK hatvan helyen nem indít jelöltet, így mindkét párt jogosult lett külön-külön listára (ehhez huszonhét kerületben kellett jelöltet állítani). A sajtótájékoztatón ugyan elhangzott, hogy elvárják a többi párt csatlakozását is, de hiába jelezte az Együtt a szándékát,²⁵ nem sok minden történt. Januárban két MSZP-jelölt visszalépett az esélyesnek tűnő független jelölt (Mellár Tamás, Kész Zoltán) javára. Amikor február elején az Együtt immár nyolcadik jelöltjét léptette vissza, a független, MSZP-s és LMP-s jelöltek után ezúttal a DK javára, a DK ezt megköszönte, de ők már hatvan, az MSZP pedig negyvennyolc jelöltet léptettek vissza.²⁶ A Fidesz támogatottsága januárban ugyan valamivel csökkent, de az 53%-os érték a 2014-est meghaladó győzelmet vetített előre.

2018 februárjában az ellenzék ismét egy váratlan lehetőséghez jutott. A hódmezővásárhelyi polgármester halála miatt kiírt időközi választáson 1990 óta először nem fideszes, jelen esetben az addigi alpolgármester, hanem a függetlenként induló Dr. Márki-Zay Péter nyert 57%-ot meghaladó eredménnyel. A város korábban annyira biztos erősségnek tűnt, hogy a baloldali pártok az országos választást közvetlenül megelőző időben – a veszprémi időközihöz hasonlóan – inkább el sem indultak, hanem a Jobbik által felkért független jelölt mögé álltak be. A város baloldali szavazóinak viszont nem okozott nehézséget egy – személyében elfogadható – jobboldali jelölt mögé állni. Ismét bizonyosodott, hogy ha a pártok képesek megfelelő jelöltet találni, és összefogással beállni mögé, akkor – legalábbis a nagyobb településeken – a megbízhatóbb Fidesz-erősségeket is el tudják hódítani. A hirtelen felmerülő lehetőséggel azonban ismét nem éltek hatékonyan, pedig az összefogást megtestesítő Márki-Zay vezetésével, civil szervezetek közreműködésével, közvéleménykutatási adatokat felhasználva március 21-én bemutatták azt az ötvenhárom körzetet, ahol az esélytelen ellenzéki jelöltek visszalépése után az állva maradóknak nagy esélye lesz a győzelemre. Ebből a lehetőségből csak kevés valósult meg. Március végén egyoldalúan visszalépett néhány momentumos, LMP-s és az Együtt színeiben induló jelölt, és az utolsó héten, ami-

kor már nem volt biztos, hogy a megállapodást a választókhoz hatékonyan el lehet juttatni, egy alku keretében 1–1 MSZP-s és DK-s ellenében újabb, összesen 11 Együtt-jelölt.

2018 áprilisában – ismét választási program nélkül – a Fidesz újból kétharmados parlamenti többséget szerzett, ami a közvélemény-kutatóknak nem, a közvéleménynek viszont nagy meglepetést okozott. A Fidesz majdnem teljesen visszanyerte a 2014-ben elvesztett szavazatait (a határon túliakat is figyelembe véve még növelte is), az ismét megszerzett százharminchárom mandátumot még növelte eggyel az új trükk, a német nemzetiségi képviselőként a parlamentbe kerülő Fidesz-tag.²⁷ A most már hatodik éve növekvő életszínvonal, az értelmetlennek tartott, a gyakorlatban mégis hatékony migránsellenes propaganda, az ellenzéki pártok tehetetlenkedése – az állami erőforrások fokozódó „baráti” lerablása kiváltotta felháborodás ellenére – mind ezt vetítette előre. A kérdés inkább az, hogy a Fidesz szavazatarányának növekedése 2014-hez képest miért nem járt mandátumainak növekedésével?

– Az ellenzéki oldalon ugyan csak részlegesen, de voltak visszalépések esélyes ellenzéki jelölt javára. Az MSZP és a DK felosztotta egymás közt az országot – „természetesen” a korábbi választások eredményeire való hivatkozással, az MSZP számára kedvező arányban –, ezenkívül harminc körzetben történt visszalépés nyolc baloldali, és harmincnyolc középpárti jelölt részéről (lásd a 8. táblázatot). Fordított arány lenne indokolt, hiszen egy közepén álló jelölt visszalépése után potenciális szavazóinak egy része jobbra fog szavazni, míg baloldali jelőlnél legfeljebb az otthonmaradás lehet a nemkívánatos következmény.²⁸ A részleges visszalépések hozzájárultak tíz mandátum elnyeréséhez, öt körzetben pedig meghirdetett összefogás nélkül is ellenzéki jelölt győzött.

– Heller Ágnes neves baloldali filozófus már 2017 novemberében javasolta a Fidesz ellenében a néppártosodó Jobbikkal való választási együttműködést is.²⁹ A párt korábbi politikája miatt ebből nem lett semmi, és egyetlen Jobbik-jelölt sem lépett vissza, de a pártok támogatói körében már jelentős mértékű átszavazások történtek. Országosan huszonhat körzetben kaptak a jobbikos jelöltek 15%-kal kevesebb szavazatot, mint pártjuk, többségében az esélyesebb MSZP–DK-jelöltek profitáltak ebből. Fordított eset is fennállt: ötvenegy körzetben az MSZP–DK indulói kaptak 15%-kal kevesebb szavazatot, mint pártjuk, ahol viszont nagy többségükben az ott esélyesebb Jobbikra szavaztak.³⁰ A támogatói körben spontán módon történt átszavazások sok esetben eredményesek voltak, amit a 8. táblázat adataival lehet alátámasztani. A Fidesz által elvesztett körzetekben nevezzük átszavazásnak az 5%-

os országos listás eredményt meghaladó nagyobb pártoknak az adott körzetben a listán és egyéni jelöltjükre kapott szavazatok különbségét, és hasonlítsuk össze az átszavazásokat a nyertes ellenzéki és a vesztes fideszes jelölt közti szavazatkülönbséggel. Ebből a következő kép adódik: az MSZP–DK összefogás nélkül is megnyert két budapesti körzetet (XIII. és XIV. kerület), de további nyolc körzetben (hét Budapesten, egy Szegeden) – függetlenül attól, hogy volt-e nyilvános visszalépés – már az LMP-szimpatizánsok szavazatai is kellettek a győzelemhez. Négy körzetben (Budapest X., XV. és XXII. kerülete, Pécs) még ez sem lett volna elég, de a Jobbik-szimpatizánsok jelentős része is csatlakozott a Fidesz-ellenes táborhoz, ahogy Dunaujvárosban az MSZP–DK támogatói is megtették ezt a Jobbik-jelölt javára. Az ellenzék – meghirdetett összefogással vagy anélkül, a szimpatizánsok spontán, racionális döntésével – a 2014-es választáshoz képest 5-tel több egyéni mandátumot szerzett. Az elnyert tizenöt körzetből tizennégy nagyvárosokban volt, ahol a migránsellenes propaganda kevésbé volt hatékony, és nem tudta ellensúlyozni a Fidesz politikájával szembeni ellenérzéseket.

– Az „elmúltnyolcév” a Fidesz szavazótáborában is éreztette hatását, ezt legjobban a szélsőséges helyzetű, budapesti és szabolcsi választókerületeknél lehet bemutatni (lásd a 9. táblázatot). A szavazási hajlandóság 2014-hez képest mind a huszonnégy körzetben jelentősen, 5–8 százalékponttal növekedett, ebben a tekintetben nincs különbség a főváros és a vidék közt. Viszont míg Szabolcsban a Fideszre adott szavazatok száma, sőt az aránya is jelentősen nőtt, addig Budapesten az aránynövekedés csak nyolc körzetben valósult meg, a szabolcsinál jóval kisebb mértékben. Viszont a baloldal még ezekben a körzetekben is jobban növelte szavazatait (a 6. körzetet kivéve, ahol semmilyen visszalépés nem történt), és még az is előfordult, hogy egy 2014-ben a Fidesz által csak hajszállal megnyert körzetet (15. körzet) most az LMP-re is kiterjedő ellenzéki összefogás eredményeként megnyert. Öt körzetben ugyan nőtt a Fideszre adott szavazatok száma, de csak kismértékben, így jelöltjük szavazataránya csökkent, és két körzetet is elvesztettek. Öt körzetben – amiből négyben (I., II., XI., XII kerületek) 1990 óta mindig a jobboldal nyert – még a rájuk adott szavazatok száma is csökkent. 2014-ben mind a négy budai körzetben a Fidesz jelöltje nyert magabiztosan, 2018-ban ebből háromban – ahol a közösen indított jelölt baloldali volt – a Fidesz-jelölt a szavazatvesztés ellenére is nyerni tudott. Az 1. választókerületben viszont a közösen indított LMP-s ellenzéki jelölt nemcsak a baloldali és középszavazókat gyűjtötte össze, hanem a Fideszben csalódottak szavazatait is, és nagy különbséggel győzött is. A leghagyományosabb, legmaga-

sabb státusú körzetekben is megjelent a Fideszből való kiábrándulás (és itt a migránspropaganda sem tudta – az alacsony jövedelmű, a választásokból általában kimaradó rétegek hiányában – új szavazók megszerzésével ellensúlyozni a visszaesést), a csalódottak az 1. választókerületben számukra is elfogadható, középen álló jelöltet találták.

A fentiekből látszik, hogy a kormánnyal nem szimpatizáló pártok szórványos, a kormánnyal nem szimpatizáló választók sokkal szélesebb körű összefogása sikeresen akadályozta meg a Fidesz-mandátumok növekedését. Természetesen adódik a következtetés, hogy a pártok szélesebb körű, észszerű összefogása (koordinált indulással) kétharmadot is meg tudta volna akadályozni. Az elszalasztott lehetőség megítélésénél azonban óvatosnak kell lennünk, az egyes jelöltekre leadott szavazatok mechanikus összegzése tévútra vezet. Bármely párt bármely jelöltjének a visszalépése óhatatlanul szavazói egy részének távolmaradásához, egy közepesen levő párt jelöltjének a visszalépése szavazói egy részének a jobboldalra szavazásához vezet. Budapest 13. választókerületében ugyanakkor a közösen indított jelölt kevesebb mint 1100 szavazattal maradt le, ezt az LMP egyéni jelöltjére szavazó több mint 4000 támogató pótolni tudta volna, különösen, hogy a jelölt az Együtt tagja volt (akire feltehetően így is 1900 LMP-szimpatizáns szavazott), nem az LMP támogatóiból heves ellenérzést kiváltó MSZP–DK-é. Budapest 3. választókerületében a DK-jelölt 2000-es hátrányát papíron kiegyenlítette volna az LMP 3800 szavazója, de biztos ellenzéki győzelem csak a DK-jelölt visszalépése esetén lett volna várható (az LMP-s még fideszes szavazatokat is tudott volna szerezni). Ugyanez a következtetés valószínűsíthető a 2., 4., 14. budapesti választókerületben is. Azaz a kétharmad már egy átgondolt budapesti összefogással megakadályozható lett volna. Az egyszerű többség megakadályozásához már a nyilvános vidéki MSZP–DK–Jobbik-összefogására is szükség lett volna, és még így is kétséges lett volna az eredmény (a párthívek antipátiái és amiatt, hogy a parlamenti pártok listáira leadott szavazatoknak több mint felét a Fidesz szerezte meg).

A Fidesz újabb kétharmadának a felelőssége nagyjából a baloldalra hárul. Nem gondolták végig a 2014-es összefogás kudarcának a tanulságait, továbbra is ragaszkodtak az ellenzék vezetője szerephez, pedig két-három, a baloldal számára eleve megnyerhetetlen körzetben a visszalépés megakadályozhatta volna (például a bel-budai kerületekben, mint ahogy ezt az I. kerület példája mutatja) a kétharmadot. Nem használták ki a váratlanul adódó alkalmakat, hogy szövetségként megnyerjék azokat, akik a Fideszben csalódottak. Ismét azt feltételezték – vajon milyen alapon? –, hogy megnyerhetik őket a maguk számára. A köz-

pen álló pártokra sem kívánatos szövetségesként, hanem, akárcsak négy éve, versenytársként tekintettek, akiknek a közös – azaz MSZP-s – lista elfogadásán túl csak alárendelt szerep juthat. Ezzel saját szempontjukból is csak szerény eredményt értek el: a PM pártként eljelentéktelenedett, az Együtt megszűnt (az MSZP-listáról bejuttatott Fodor-párti képviselőt sem lehet eredményként elkönyvelni), de az MSZP–DK együttesen is elvesztette a legnagyobb ellenzéki párt szerepét, és ezzel a baloldal a választási tömbök versenyében a harmadik helyre szorult. Botka László ezt a háttérben zajló fideszes kompromittáló, lefizető manőverekkel magyarázta. Ugyan sok gyanús eset került nyilvánosságra, amiből erre lehet következtetni, de egyértelmű bizonyíték nincs. Csak azt a kérdést lehet szerényen feltenni, amit már a 2014-es elrontott választás után is megfogalmazott egy újságíró: ha ilyen ország- és önsorsrontó módon politizált az MSZP–DK, olyan hülye lenne, hogy mindezt ellenszolgáltatás nélkül csinálta volna?³¹ Az LMP is hozzájárulhatott volna egy-két pluszmandátum megszerzéséhez, de az ő megalakulásukra az MSZP tagadásaként került sor, az MSZP-vel való tárgyalást – érthető módon – kongresszusi határozatokban korábban többször elutasították. Az utolsó hónapokban kiéleződő helyzetben, a Fidesz-kétharmad megelőzése érdekében megoldást kellett volna találniuk a maguknak okozott problémára, de erre nem került sor. A mégis megszületett egyedi alkuk megkötőit, melyekből az LMP is profitált, a választások után fegyelmi büntetéssel sújtották, amire már nincs elfogadható magyarázat. És a felelősök felsorolásánál a balliberális értelmiség hangadóit sem lehet elfelejteni, akik a választás előtt ismét folyamatosan a közös listás összefogás szükségességét hajtogatták, utána pedig a kudarcért kizárólag az LMP-t hibáztatták. Nem gondolták végig, hogy az LMP-s jelöltek általános viselkedése valóban megvalósította volna a baloldal egységét, de a csak baloldali vezetésű ellenzék a választás megnyerésére esélytelen, jobboldali szavazók nélkül az összesen másfél millió szavazat még arányos választási rendszerben sem lenne elég a parlamenti helyeknek még az egyharmadára sem. Érzelmileg persze érthető az álláspontjuk, de ha azt szeretnénk, hogy a szívünknek kedves elvek minél nagyobb szerephez jussanak, akkor létérdek egy közép-jobbközép formáció megerősödése, amely egyedül esélyes a Fidesz-támogatottságot felszámolni. Lényegében ugyanez a dilemma, csak súlyosabb formában, a jobbszélen a Fidesz helyet cserélő Jobbikkal kapcsolatban. Elképzelhető-e a valamilyen formájú választási együttműködés az elfogadhatatlan múltú, de jelenleg a jobbközép felé tartó párttal, az elfogadhatatlan jelenű szélsőjobboldali párt ellenében?

Míg a Fidesz, a Jobbik és az LMP is növelte szavazatait, a Momentum is szerzett 175 ezret, az MSZP

listája az elhibázott taktika eredményeként a DK-listával együtt is 300 ezerrel kevesebb szavazatot kapott, mint 2014-ben. További figyelmeztető jel, hogy míg a Momentum támogatóinak átlagéletkora harminchárom, a Jobbiké és az LMP-é negyvenegy, a Fideszé ötven, addig a DK-é ötvenöt, az MSZP-é ötvenhét év.³² Még a jobboldali választópolgárok körében is megindult a Fidesz térvesztése (lásd a bel-budai kerületek eredményeit vagy a Jobbik középre mozdulásának következtében szavazói egy részének a Fidesz helyett a baloldalra való átszavazását), de a helyzetet a baloldali pártok nem használták ki. Komoly stratégiai döntések nélkül az MSZP és a DK elindulhat a Munkáspárt útján, igaz, vezetői még sokáig parlamenti képviselők maradhatnak. És ami ennél is nagyobb baj: a lehetőségek elpuskázásával a Fidesz leváltásának időpontja kitolódik, az okozott károk növekednek, és ezek közül egyre több válik visszafordíthatatlanná. ■■■

■ **Gegesy Ferenc** (1950) magyar matematikus, közgazdász, politikus, 1990 és 2010 között Budapest IX. kerületének polgármestere. 2006 és 2008 között országgyűlési képviselő is volt – mandátumáról az SZDSZ-ből való kilépéssel együtt mondott le.

- 1 A ferencvárosi önkormányzati választásokon is ezeken a részeken volt a legalacsonyabb a választási részvétel, annak ellenére, hogy a szomszédos utcákban már folyó rehabilitáció mutatta a közeljövőben őket is érintő kedvező változást.
- 2 Látszatra eltér ettől az 1998-as, illetve a 2002-es választás eredménye, de az előző évi reálbér-növekedés után az addigi kormánykoalíció bukását a vezető párt jó szereplése mellett a lejárattot kisebb koalíciós partner csatlódtott szavazóinak otthonmaradása vagy átszavazása, illetve a parlamentből való kiesése okozta.
- 3 Joseph Stiglitz: *A Rigged Economy*, Scientific American, 2018/november, 56–61, XXX.
- 4 *Fidesz: Marhaság az ingyenes BKV*, index.hu, 2010. május 1.
- 5 Szalay Tamás Lajos: *A két torony: Mesterházy kontra Gyurcsány*, nol.hu, 2010. április 29.
- 6 Hamza Gábor: *Össze, borulás! – A 2014-es baloldali egység kudarca és tanulságai – I.*, Magyar Narancs, 2017/25, 2017. június 22., <https://m.magyararancs.hu/belpol/osszeborulas-104859> [letöltve: 2020. július 14.]; Hamza Gábor: *Roncsderbi – A 2014-es baloldali egység kudarca és tanulságai – II.*, Magyar Narancs, 2017/26, 2017. június 29., <https://m.magyararancs.hu/belpol/roncsderbi-104985> [letöltve: 2020. július 14.].
- 7 Gera Márton: *Semmi nyoma a Fidesz választási programjának, és még azt sem árulják el, létezik-e ilyen*, magyararancs.hu, 2018. február 18.
- 8 *A kormánypártok mellett a kampánykorrupció ment nagyot a 2018-as választásokon*, transparency.hu, 2018. április 11.
- 9 Horváth Csabának, az MSZP örökös főpolgármester-jelöltjének ezúttal nem sikerült a szélesebb körű összefogást megakadályoznia, de csak a választás előtt két hónappal dőlt el véglegesen, hogy nem ő lesz a közös jelölt. (*Horváth Csaba kamikáze akcióba kezdett a főpolgármester-jelöltségért*, index.hu, 2014. augusztus 7.) Az országos politikában meglehetősen ismeretlen jelölt – Falus Ferenc volt országos tisztifőorvos – a bemutatkozó kampányában elkövetett egy sor bakit, és két héttel a választás előtt visszalépett Bokros Lajos javára. Ő ugyan ismert személy volt, de a megelőző időszak eseményei rontották az ő esélyeit is. A Fidesz és az LMP-jelölt szavazatsökkenéséből profitálva, mégis növelni tudta szavazatai számát a 2010-es induló Horváth Csaba eredményéhez képest.
- 10 Erdélyi Péter: „*Ne cigányozzunk meg zsidózzunk vulgárisan!*” – *Néppártosodni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen*, 444.hu, 2015. április 27.
- 11 Dzindzisz Sztefan: *Már a válság előtti szinteken van a menedékkérők száma Európában*, napi.hu, 2018. március 20.
- 12 *Tudta? A többség tudja, hogy a félelmeire játszanak rá – Közösen gyűlölünk*, vasarnapihitek.hu, 2016. szeptember 3.
- 13 *Sűrű nap volt a szerda is a Keletinél*, hvg.hu, 2015. szeptember 2.
- 14 Rényi Pál Dániel: *Bárkit, még saját választóit is hajlandó átvetni a DK, csak hogy megszerezze az adataikat*, 444.hu, 2017. január 25.
- 15 *Az MSZP támogatja 2024-es budapesti olimpia pályázatról indított aláírásgyűjtést*, msp.hu, 2017. január 19.
- 16 Mizers András: *NOLimpia: egy hét alatt összejött a népszavazáshoz szükséges aláírások közel fele*, hvg.hu, 2017. január 26.
- 17 *Szanyinak a markába nyomtak egy köteg NOLimpia aláírást ívet*, hvg.hu, 2017. január 28.
- 18 *NOLimpia: eddig 110 ezer aláírást gyűjtött össze*, hvg.hu, 2017. február 5.
- 19 Tóth Richi: *Az MSZP nagykegyesen beleáll az olimpiaellenes népszavazásba, kinyitja a pártirodát*, 24.hu, 2017. február 7.
- 20 Dull Szabolcs–Német Tamás: *Sinen a népszavazás: 266 151 aláírást adott le a Momentum*, index.hu, 2017. február 17.
- 21 *Kincses Gyula asztalfőkéja: Momentán a Momentum, asztalfők.hu*, 2017. február 13.
- 22 *Ahogy ezt később Markó Béla, aki az RMDSZ-nek tizennyolc éven keresztül volt elnöke, megfogalmazta: „Az ellenzéki politikusok egy ideje nem képesek érvényes válaszokat adni a határon túli problematikára.”* *Illetve: „Szép lassan azt a kulcsifejezést is elfelejtjük, hogy szülőföldön való megmaradás, holott minden támogatásnak ezt kellene szolgálnia.”* (*Hamis illúziókat kelthet a kettős állampolgárság*, nepszava.hu, 2018. május 26.)
- 23 Thüringer Barbara: *Republikon: Budapesten 9 százalékon áll a Momentum*, index.hu, 2017. július 18.
- 24 A gondolat négy éve sem vált be, a közép- és jobboldali szavazók nem követték a hitelet veszített Együttet. Vajon az sem merült fel, hogy az előző kudarc tovább rontotta az MSZP-listán való szereplés vonzerejét, legalábbis azon pártok számára, akik nem csak egy parlamenti hely megszerzését ambicionálták? Botka szeptember végén már azt ajánlotta fel, hogy a közös lista felét az MSZP, másik felét a többi párt adja, ami ugyan jobban hangzott a négy évvel korábnál, de mégsem volt elég jó. Nem meglepő, hogy csak a Fodor-párt fogadta el.
- 25 Dull Szabolcs: *MSZP–DK: 60–46*, index.hu, 2017. december 20.
- 26 *A DK javára is visszalép az Együtt*, nepszava.hu, 2018. február 3.
- 27 A határon túliak növekvő szavazatszámával ezúttal nem eredményezett többletmandátumot, és – ugyan több szavazó körben, de – a kamupártok is okozhattak némi zűrzavart (Herczeg Márk: *Voltak szavazókörök, ahol ismeretlen kispartok több szavazatot kaptak, mint azok, amik bejutottak a Parlamentbe*, 444.hu, 2018. április 11.), igaz, csak 70 ezer szavazatot tudtak elvinni – alig 3 milliárdért.
- 28 A nagyvonalúságra az Együtt rá is fizetett: miután eleve csak a választókerületek felében tudott jelöltet állítani, a húsz visszalépés után olyan kevés jelöltje maradt, hogy listás szavazatainak száma az 1%-ot sem érte el, ezért vissza kellett fizetnie az állami támogatást. Ezt csak országos gyűjtés után sikerült megtenni, és ki is mondták a párt megszűnését.
- 29 Teczár Szilárd: *„Fogják be az orrukot!” – Heller Ágnes a Jobbikról és a 2018-as választások tétjéről*, magyararancs.hu, 2017/48, 2017. november 30., <https://magyararancs.hu/belpol/fogjak-be-az-orrukot-107904/?orderdir=novekvo> [letöltve: 2020. július 14.].
- 30 Kmetty Zoltán: *Sok volt az ellenzéki átszavazás, különben még jobban nyert volna a Fidesz*, index.hu, 2018. április 10.
- 31 Herczeg Márk: *Az MSZP tényleg ilyen béna, vagy a Fidesznek dolgozik?*, 444.hu, 2015. január 6.
- 32 *A fiatalok között a leggyengébb a Fidesz*, 444.hu, 2018. április 10. ■ ■ ■

EMPÁTIA, TÉKOZLÁS, MÁMOR

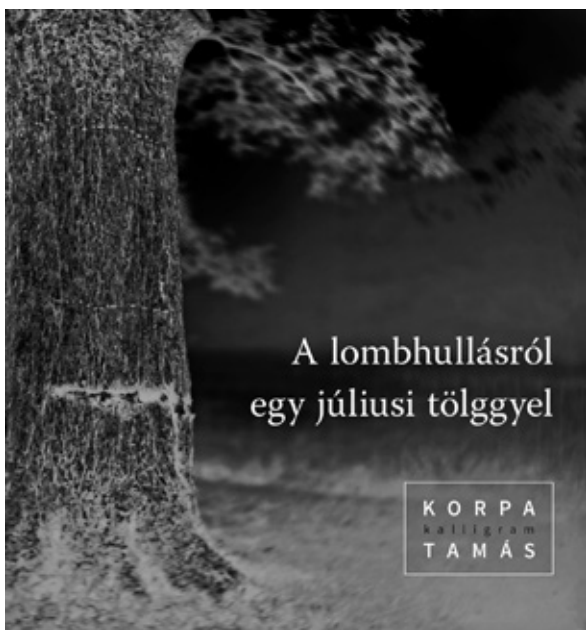
Korpa Tamás:
A lombhullásról egy júliusi tölgygel
Kalligram, 2020

Miért nincsenek rajta a térképen a fák, a virágok, sőt a kövek? Elég-e a zöld az erdő, a sárga a sivatag, a világosbarna a fennsík, a sötétebb a hegység jelzésére? A júliusi tölgynek is vannak koordinátái, sőt a lombjába borított metaforahálózatnak is. Korpa Tamás olyasmire figyel, amire kevesen: verseit a növényi lét empátiája hatja át, és boldog tékozlása szervezi. A végtelen egyszerűség természetesen végtelenül bonyolulttá válik, a szinte felelőtlen gerjedelemből születő sokaság (mondjuk egy fa összes levele, egy virág valamennyi szirma) minden eleme fontos lesz, a kopár szík valamennyi sarja. A természeti terekben a humanoid és az emberi lét csak komponense valaminek, hiszen a siralomvölgy „belmagassága” vagy a pokolmély bugyrok elképzelt emeleteinek negatív szerkezete a permanens létszorongatottság miatt pontosan nem állapítható meg, de jól érzékelhető. A szlovákiai tájak, magasságok, mélységek, téralakzatok kapnak ugyan nevet (a legtöbbször hivatalosat), vagy meghatározhatóak koordinátákkal, ez az „egzotikum” mégis marginalizálódik, hiszen a költői magaslato és mélységek helyei, téralakzatai sokkal inkább magukra vonják az olvasó figyelmét. „Kisportolt száj”, mondja a költő a *Bezvody* (800 m) című versben, és már nem tudunk a Szlovák-karszthegység topográfijára figyelni, csak a költői metódus metaforáját, a beszédmód „izmoságát” regisztráljuk. Kisportolt száj szólal meg itt: szállás, innovatív költői nyelven, messze nem „autodidakta lomb” (Vö. a *Hradisko vrch* (770 m) című verssel), de nem is Dodona jóstölgyei, ezek a „beszélő” fák. Szinte minden szöveg tartalmaz legalább egy különleges költői helyet, olykor a költői kép valóságos

szabadulóművészre emlékeztető bravúrral bontja ki magát a közhely gúzsából. A költői jelzős és színesztéziás szerkezetek radikális megújulásának új impresszionizmusa kivált feltűnő: „kettévágott kaptár”, „rövid gödör”, „választékos gondok”, „őszi pigmentfröccs”, „posztumusz levelek”, „kandírozott rügyek”, „kátyús fodor”, „falánk szírom”, „fanyar folyosó”. Több oldalon át sorolhatnám.

Az én olyan szaporán válik vegetatív sarjadzások kiindulópontjává, hogy az így létrejött flóra új botanikát igényel. „A levélgyekek. mintha egymás szinonimái lennének”: a grammatika és a botanika kettős küzdelme a meghatározásért, a betájolásért a legtöbbször a rendszerek felszámolásához, elbizonytalanításához vezet. A fák teste és az emberi anatómia közös atlaszt követel magának. A jelentések „mozgásérzékelői” végtelen érzékenységgel lépnek működésbe, a „belevakuzás” pillanatai hitelesebben rekonstruálják a fényviszonyokat. Az erdő azonban kiismerhetetlen: leginkább egy rész tudat-érzés, hogy benne vagyunk, és hogy Dante óta meglehetősen sötét.

Korpa Tamás új verskötete egyszerre költői tájtérképészet és a megállíthatatlanul sarjadó, vegetatív retorika anatómiája. Akkor a legizgalmasabb, amikor karszvidéki látványként mutat fel egy-egy nyelvi jelenséget, vagy a memória alapértelmezett egységeivé transzformál bizonyos benyomásokat. „A forrás szája körkörös érvelés a fény mellett” – állítja a versnyi gnóma. A vers címe (*Sv. Hubert*) még pár más vers címe is egyúttal. A cím kitüntetett, egyedi jelleget helyett a fűszál- vagy

levélanalógia kiismerhetetlen soksága lép életbe: a tartalomjegyzékből három szövegre is gyanakodhatunk, ha vissza akarjuk keresni a sort. Szavaló legyen a talpán, aki pl. a $48^{\circ}37'32.5''N$ $20^{\circ}50'45.9''E$ című vers címét megjegyzi és „komolyan” veszi.

A turistajelzések szinte feleslegesek, a lényeg a memória biztonsága, hogy a táj egyes elemeinek tapasztalata a mi tapasztalatunkká legyen, a lényeg az a folyamat, melynek végeredménye a megfigyelt természeti „alkatrész” szervvé, sőt érzékszervvé válása: az a folyamat, melynek során „érezkszervvé válik a patak”. A sűrű szinesztézia- és metaforahálózat ezeknek az érzékszerveknek az ideggóc-rendszerét rajzolja elénk. Ehhez csatlakozik az antropomorfizált természet elszabadult gépezete: a „teljes testével” gargarizáló fa, vagy a kihallgatott rönk-, illetve hasábfák tömege, illetve a „szobanövények bírósága”, ahol pl. objektív tanúvallomást várnak a külső szemlélőtől. Az euthanáziával elaltott vagy a jégesőben végrendelkező fáról nem is szólva.

A fákat, a völgyeket, a vegetáció tereit egyedül a szél uralja, a szél beszélteti, a szél a növényi lét tolmácsa. Többször is feltettem a kérdést, van-e ennek a szélnek humora?

Hogy időérzéke nincs, az szinte biztos: Korpa verseiben a völgykatlanok és enigmatikus odúk elnyelik az időt, a *Havrania skala (770 m)* című versben a költő például az igeidőket és igemódokat „zavarja” össze, mohaszőnyeggé nőnek vagy lombozottá („most lett és leend s olyan mintha akkor lenne volt”), s mert a tápláló alapjuk közös, az emberi időszemlélet, érvényességük is viszonylagossá válik. Az igekötők rohama viszont a maga animalitásával ijesztgeti a megtámadott és testté lett igét: „pedig egy falka igekötő lepte meg,

be, szét, össze azt az embert”. Az igék sarjadása már megnyugtatóan növényi: a *Blatnica potok* című vers 48 soron át sorol E/3 személyű igéket, hogy megtalálja „az olvadás a Blatnicán” egységhez tartozó legtárgyilagosabbat. *A köd definíciója (Okrúhly laz)* című versben a melléknevek és igenevek burjánzanak, a legkülönbébb regiszterekbe sorolható, makacs és élősködő jelzők ellepik az ösvényt, elbizonytalanítják az irányt. Vannak olyan „liturgikus”, rituális retorikájú szövegek is, melyek az ismétlésalakzatok vegetációjában tombolják ki magukat (Jakub Krc neve például ilyen mágikus névvé válik a *7 db példabeszéd az érkezésről* című szövegben). Ez a barokk katalógusverseket és a Lépes Bálint-féle barokk mondatszerkesztést megidéző mámorító szósarjadás nemcsak kétségeesett pontosság-igény vagy retorikai folyondár-rácsolat, hanem a növényi lét analógiáit modelláló erődemonstráció is, a „szíromizmok” mozdulattá összeálló összjátéka.

A szavakban rejlő anomáliák, kétértelműségek (pl. a levél szó makacs kettős jelentése) és enigmák nem kezdenek „partinagyolni”, diszkrétek és finomak maradnak, a szintaxis nem kezd „juhászferecesedni”, csak a potenciált jelzi, nem is akar olyan józan lenni, mint pl. Sirokai Máttyás *lomboldalában*, vagy olyan enigmatikusan, szaggatottan mágikus, mint Mezei Gábor ugyancsak kiváló *Natúr öntvényében*.

Ugyanilyen érzékeny finomság jellemzi azt a türelmet is, mely az emberi történelmet tünteti el („Árpád-kori tömegsír áramvonalas / dombja”), s melyet a legutóbb pl. Tor Ulven norvég költőtől tanulhattunk meg. Korpa „bőbeszédűbb”, mint Ulven, nála a türelmjáték nem az anyag átalakulásaiba beletörődő emberi bölcsesség méltósága lesz, hanem a megfigyelés pontosságának örök mértékegysége, a pixelek egybetisztulása, képpé válása. Mert ez a kötet fotóalbum is és növényhatározó is. Intim és közérdekű, akár egy kozmikus-metaforikus „szolárium”. A test meztelensége és annak találkozása a fényvel egy nyárpótlékban. A jelképiség történetiségét is aktiváló versnyelv (a tudás fája stb.) olykor egyenesen festői: a tájról mint műalkotásról nyilatkozik meg („olyan klíma működött benne, mint a régi mesterek galériájában, Bécsben”), máskor markánsan pontos (*A köd definíciója*). De a leginkább „szerelmes”, mint pl. a zseniális liechtensteini-osztrák költő, Michael Donhauser a bodza mániákus leírásába, sőt, megkockáztatom: Tóth Árpád a nibelungizált alexandrinokból szétburjánzó rekettveborkorba. ■■■

Csehy Zoltán (Pozsony, 1973) költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Grüezi! Fél év Svájc* (2020).